

Manifesto

Alegre

Tarik Ali,
Korkut Boratav,
ve Toni Negri'nin
gözüyle alternatif küresel hareket

SEKA DİRENİŞİ • KYOTO PROTOKOLÜ • IRAK SEÇİMLERİ • MAUS VE ART SPIEGELMAN
"TÜRKLER" LONDRA'DA • REKİN TEKSOY'UN SİNEMA TARİHİ • EŞEĞE METHİYE

Cadı Kazanı: Dün ve bugün

"Satıcının Ölümü", "Cadı Kazanı", "Köprüden Görünüş" ve daha niceleri... Herkesi kendileri gibi sanan zamane muzafferlerinin dillerine doladığı "herkesin bir fiyatı vardır" vecizesini yalanlayan bir şahsiyetti. Hiç satmadı. Kalemi güzelliğini hiç kaybetmedi, oyunları birkaç kuşağa en karanlık zamanlarda ışık saçtı. "Timebends" adlı otobiyografisinden özetleyerek naklettığımız bir bölümle bu anıt ismi uğurluyor, başta Orhan Pamuk olmak üzere birçok yazarı "cadı kazanı"nda kaynatanlara da el sallıyoruz...

Salem'deki cadı-büyü fenomenine üniversite-deki "Amerikan Tarihi" dersinden beri aşınaydım. Ama aklımda, ruhun bedeni gözle görülür bir biçimde terkettiğine inanıldığı tarih öncesi zamanlardan yadigar, izahı gayrikabil bir vaka olarak kalmıştı. Marion Starkey'in "Massachusetts'deki Şeytan" adlı kitabı tesadüfen elime geçtiğinde, bu acayip hikâye yeniden canlandı gözümde; bu defa bütün ayrintıların nefis bir örgüsü vardı önümde.

Bu konuda bir oyun yazma fikri başta pek cazip gelmemişti; rasyonelliğim fazla güçlüydü, o çilgin irrasyonellik patlamasını bütünüyle kavramamın, ona nüfuz etmemin önünde engel olarak duruyordu. Fakat zihnim, giderek kendi hayatımla Salem ve Salem'le Washington arasında güçlü bir bağlantı kurmaya başladı. Washington'daki sorgulamaları büyük ölçekli ve alenî ritüeller olarak görmeye başladım. Komite (Amerikan Aleyhtarî Faaliyetleri İzleme Komitesi), sorguladıkları tanıkların itiraf etmesini istedikleri şeyi -Parti'deki yoldaşlarının adlarını- zaten biliyordu. FBI çoktandır Amerikan Komünist Partisi'ne sızmış, üyeler muhbirlerin katıldıkları toplantılarda tespit edilmişti.

Sorgulamaların temel amacı, tıpkı 17. yüzyılın Salem'indeki gibiydi. Sanığın suçunu bütün topluma itiraf etmesi ve yoldaşlarının yanısıra efendisi Şeytan'ı lanetlemesi isteniyordu. Salem yargılamaları daha sağlam bir yasal zeminde cereyan etmişti. Sanıklar, "şer"le teşriki mesai yapmaktan suçlu bulduklarında, hem bir yasayı, hem de dinî bir yasağı çiğnemiş oluyorlardı.

Salem'e gideceğimi söyledim. Molly Kazan'ın gözleri anı kavrayış ve öfkeyle faltaşı gibi açıldı: "Bu olayı o cadılar meselesiyle eş tutmayacaksın umarım!"

Komite'nin önüne çıkarılanlara böyle bir suç isnat edilemezdi, ne bir yasayı ne de bir dinî yasağı ihlal etmişlerdi. Onlarınki manevî bir suçtu: Siyasal düşmanın arzularına ve ideolojisine hizmet etmişlerdi. Komite'nin önüne çıkarılan sanıktan istenen, bir isim vermekten çok, bir unvanı, bir sıfatı telaffuz etmesiydi. Ve bu ifşaat, ismi verilen insanın kariyerini sona erdirecekti.

Devletin hükmüyle, ahlâkî bir suç, ritüel bir söyleyle temizlenmiş olacaktı. Sanık, günahkâr yoldaşlarının isimlerini ve geçmişteki inançlarından döndüğünü vurgulayacaktı. Bu ikincisi, hadisenin belki de en hüznü ve hakiki kısmıydı. Zira, 1950'lerin başında, Sovyetler Birliği hakkındaki illüzyonlarından vazgeçmeyenler çok az sayıdaydı, sanat camiasındaki sayılarıyla çok daha azdı.

Bu gerçekdışı durum, bu gerçeküstü mistik icraat beni cezbetmişti; bu suç ve itiraf ritüelleri, engizisyonların, dinî sorgulamaların bütün izlerini taşıyordu. Yalnızca, bu kez yargılamayı yapan Tanrı ve yeryüzündeki vekilleri değil, bir senato komisyonuydu.

Antropolojinin ve düşlerin alanındaydık, siyasî terimler oraya nüfuz edemiyordu. Siyaset, kamuoyunun zihni-

nin karanlık kilerini aydınlatmak için fazla bilinçli bir faaliyet. Zira, o kilerde, gizli korkular, örümcek ağlarıyla kaplı ihanet ve şiddetli öfke köşelerinde hükmünü icra eder. McCarthy'nin yükselişi sadece bir başlangıçtı ve kimse onun başkanın gücünü aşan bir noktaya geleceğini tahmin edememişti. Ne zaman ki, önünde saygıyla eğilinen ordunun komutanlarını da ağına düşürmeye kalkıştı, o zaman kürsüden indirildi.

Kasvetli titreşimler

Salem vakasını oyunlaştırma fikri zihnimden gelip geçiyor, teknik sorular kafamı kurcalıyordu. Sonunda, Salem'e bir araştırma gezisi yapmaya karar verdim; mahkeme kayıtları mevcuttu ve halka açıktı.

Yola çıkmamdan bir gün önce (Elia) Kazan aradı ve görüşmek istediğini söyledi. Son birkaç hafta içindeki ikinci ya da üçüncü arayışydı bu. Sohbet etmek için telefon edecek bir insan değildi, en azından benimle ilişkisi öyle değildi, dolayısıyla başına berbat bir şey geldiğini düşünmeye başladım. Bu berbat şey, muhtemelen Komite'yle ilgiliydi.

1952'nin nisan ayında, otomobilimi o yağmurlu ve boz Connecticut sabahında sürerken, dostumun Komite'yle işbirliği yapmaya karar verdiğini hissediyordum. Bir sohbetimizde, Parti'yle 15 yıl önce kısa süreli bir ilişkisi olduğunu söylemişti, ama artık siyasî bir hayatı yoktu, en azından benim onu tanıdığım beş yıl boyunca olmamıştı. Öfkemin kabardığını hissettim; bir abi gibi sevdiğim Kazan'a değil, ahlâktan nasibini almamış bir siyasî çete olduğuna kanaat getirdiğim Komite'ye öfkeliydim.

Güneş biraz kendisini gösterince evden çıkıp korulukta gezinti yaptık. Zihnen rahatlamış gibi görünmek için çaba sarfettiğini seziyordum. Konuyu hallolmuş bir meseleymiş gibi sunmaya, hatta neşeli görünmeye çalışıyordum. Hikâye basit ve kısaydı. Komite'den celp almış, fakat işbirliği yapmayı reddetmişti. Ancak, sonra fikrini değiştirmişti. Komite'nin önüne çıkmış ve yıllar önce birkaç ay üyesi olduğu Parti'deki toplantılarda gördüğü bir düzine kadar ismi vermişti. Şimdi kendisini daha iyi hissediyordu, kafasında her şey netleşmişti. Ona yol göstermemi istiyor, adeta yaptığını henüz yapmamışcasına akıl danışıyordu. Onaylanmak istiyordu, neticede komünistlere sempati duymu-

yordu, ifade vermeyerek niye aksinin düşünülmesine sebebiyet verecekti ki?

Benim onun için ne ifade ettiğimi bilmiyordum, ama o benim rüyalarımın bir abi gibi girmiş ve orada birbirimize başkalarıyla olmadığı gibi gülümseyerek bakmıştık. Ama şimdi onu dinlerken korkmaya başlamıştım. Söylediklerinin elem veren bir mantığı vardı: İfade verip temize çıkması halinde, yaratıcılığının zirvesindeyken bir daha film yapamaması, hatta pasaport alıp ülke dışına çıkamaması söz konusuydu. Tiyatronun kapısı belki açık kalacaktı, ama sahne artık onun ilgisini çekmiyordu. Yönetmenliğini derinleştirmek, geliştirmek istiyordu, zira gönlü sinemadaydı. Yakın dostu ve Twentieth Century Fox'un başkanı Spyros Skouras, Komite'yi tatmin etmedikçe şirketin ona iş veremeyeceğini açık açık söylemişti.

Elia Kazan'la "Satıcının Ölümü" nün provalarında

Manifesto Alegre

Kapak "Gazap Üzümleri" afişi, 1940

- SEKA direnişi 5
- Kyoto Protokolü 12
- Dünya Sosyal Forumu: Tark Ali ve
Korkut Boratav anlatıyor . . . 14
- CHP Kurultayının Ardından . 22
- Irak seçimleri ve Ebu Garip . 26
- Zaman Makinası 28
- Kıraat 32
- Dumani Üstünde 34
- Antonio Negri ve Michael
Hardt'tan "Çokluk" 36
- Art Spiegelman 40
- Rekin Teksoy 44
- "Zardoz" ve "Blade Runner" 46
- "Türkler" Londra'da 48
- Müzik Dolabı 52
- Arthur Miller (devam) 54

Abdurrahim Soğan, Ahmet Eken, Ali Kesgin, Alican Tayla, Arslan Eroğlu, Asena Günel, Ayşegül Oğuz, Batu Boran, Bilge Ceren Şekerciler, Bülent Yurttaş, Cem Gök, Derya Sayın, Ediz Durmaz, Emre Metin, Ender Ergün, Erdir Zat, Gamze Göker, Gökhan Akçura, Gül Çağalı Güven, Hakan Lokanoğlu, Hamza Aktan, HknKrtsh, İliker Aksoy, İrfan Aktan, Kayhan Erkan, Mehmet Ali Üzelgün, Mehmet Mengü, Merve Erol, Mesut Çiçek, Murat Meriç, Özay Selmo, Özcan Yurdalan, Pelin Özer, Pınar Ögünç, Reha Öztunalı, Saner Şen, Serkan Seymen, Sinem Uludağ, Siren İdemen, Sungu Çapan, Süleyman Bilgi, Şahan Nuhoğlu, Şule B. Camadan, Tora Pekin, Ulaş Özdemir, Ümit Bayazoğlu, Yasemin Aydın, Yücel Göktürk, Zafer F. Yörük, Zeynep Nuhoğlu **baskı** Yaman Ofset (Tel: 0.212.432 61 14) 100 Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 1. Cad. No: 159 Bağcılar - İstanbul **dağıtım** Doğan Dağıtım A.Ş. **yönetim adresi:** İnönü Mah. Çimen Sok. no:89/2 Şişli - İstanbul **irtibat adresi:** Abdullah Sok. No. 9 Beyoğlu - İstanbul **tel-faks** 244 23 94 **e-mail** express@post.com **Yıl 4 sayı 46 20 Şubat '05 İmtiyaz hakkı** Bilge Ceren Şekerciler **sorumlu yazışları müdürü** Merve Erol **ilan irtibat** Şahan Nuhoğlu (0.535.576 21 11) **YEREL SÜRELI YAYINDIR. AYDA BIR YAYINLANIR.**

Dünya Sosyal Forumu'nun kapanış töreni. Porto Alegre'nin Gigantinho stadında toplanan 15 bin kişiye gömleğinin içinden kırmızı Che tişörtü görünen bir adam sesleniyor:

"Bir adım daha atmanın zamanı geldi, bu beşinci forum, yeni bir aşamanın başlangıcı olabilir. Önümüzdeki beş yıl boyunca, elimizde bir dünya sosyal gündemi olmalı. Bu gündeme, bir de iktidar stratejisini eklemeliyiz.

Sorun bir iktidar/kaşı iktidar, hegemonya/kaşı hegemonya sorunudur, hangisinin dünyaya egemen olacağını görme sorunudur. Bu güzel gezegeni yok etme projesi mi, yoksa bizim projemiz, ölüm projesine karşı yaşamın projesi mi... Sorun hangisinin galip geleceği... Yoksulluğa bir son vermek istiyorsak, yoksullara iktidar vermeliyiz. Peki nasıl bir iktidar bu? Halk örgütlenmesi yoluyla gerçekleşen politik iktidar... Kapitalizmden kopup sosyalizmi kurmalıyız. Bu, bir zamanların Doğu Avrupa'sının bürokratik modeli değil, gerçek sosyalizm, eşitlik ve adalet sistemi olacaktır..."

Bunları söyleyen bir siyasî lider, Venezüella Devlet Başkanı Hugo Chavez. ABD'nin, dünya kamuoyunun dikkatinin Ortadoğu'ya odaklanmasını fırsat bilerek önce askerî darbe, sonra da referandum marifetiyle alaşağı etmeye çalışması boşuna değil.

Chavez'in "bu forum yeni bir aşamanın başlangıcı olabilir, önümüzdeki beş yıl boyunca elimizde bir dünya gündemi olmalı" sözleri, Dünya Sosyal Forumu'nun organizasyon komitesinde yer alan dünyaca ünlü 19 aydının hazırladığı 12 maddelik "Manifesto Alegre"yi yankılıyordu.

"Başka bir dünya mümkün demeyi sürdürüremeyiz, eğer o mümkün dünyaya ilişkin öneriler geliştiremezsek" diyen Ricardo Petrella'ya, bir başka imzacı Le Monde Diplomatique'in yayın yönetmeni Ignacio Ramonet tamamıyordu: "Şimdi artık kimse bir programımız olmadığını söyleyemez, 'Porto Alegre Konsensüsü'nü Dünya Sosyal Forumu'nun büyük çoğunluğunun onaylayacağından şüphemiz yok. Zira, bu metin zaten DSF'lerde dile getirilen önerilerin sentezinden ibaret."

Evet, artık ortada bir program var, şimdi mesele, bu programı harekete geçirmek. Önümüzdeki yıl bugünlerde, güzel gelişmelerin muhasebesini yapıyor olmak dileğiyle "Manifesto"nun 12 maddesine "bağlanıyoruz":

1. Güney ülkelerinin, bugüne kadar zaten kat be kat ödenmiş olan borçları silinsin. Bu borçlar alacaklı devletler, finans şirketleri ve uluslararası finansal kuruluşlara insanlığın büyük bir kısmını vesayetleri altında tutma ve onları sefaletle sürüklemenin ayrıcalıklı aracını sağlıyor.

2. Finansal işlemlere, doğrudan yabancı yatırımlara, ulusüstü ve çokuluslu şirketlerin konsolide kârlarına, silah satışlarına ve sera etkisi yapan gazlar yayan faaliyetlere uluslararası vergi getirilsin. Bu vergilendirilmeden elde edilecek kaynak AIDS gibi büyük salgın hastalıklarla mücadelede, insanlığın tamamının içme suyu, konut, enerji, sağlık, bakım ve ilaç, eğitim ve sosyal hizmetlere ulaşabilmesinin sağlanmasında kullanılmalı.

3. Yeryüzündeki hukukî, malî ve bankacılık cennetleri süreç içinde ortadan kaldırılsın. Örgütü suçlarının, yolsuzlukların, her türden "trafiğin", vergi kaçakçılığının, büyük şirketlerin, hatta hükümetlerin suç niteliğinde operasyonlarının kaynağı olan bu cennetler sadece "kanunsuz" bölgelerdeki devletlerde değil, bazı gelişmiş ülkelerde de bulunuyor. İlk aşamada, bu "cennetlere" giren ve çıkan sermaye akışı vergilendirilsin.

4. Yeryüzünün her sakininin, kadın-erkek eşitliğine saygı temelinde iş, sosyal korunma ve emekliliğe hakkı olduğu, ulusal ve uluslararası düzeyde kamusal politikaların bir zarureti haline getirilsin.

5. Her türden ayrımcılığa, cinsiyetçiliğe, ırkçılığa, yabancı düşmanlığına karşı, özellikle kamusal politikalarla mücadele edilmeli. Yerli halkların siyasal, kültürel, ekonomik (doğal kaynaklarını kullanma hakları dahil) hakları tanınsın.

6. Özellikle ulaşım araçlarının çokluğundan ve yenilenemeyen enerjilerin israfından kaynaklanan iklim değişiklikleri yaratan uygulamalara ve çevrenin tahrip edilmesine karşı acil önlemler alınsın. Her ne kadar yetersiz olsalar da, uluslararası anlaşmaların, konvansiyonların imzalanması ve uygulanması sağlansın. Doğal kaynakların, özellikle de içme suyunun demokratik kullanımını için çalışmalar yürütülsün.

7. Dünya Ticaret Örgütü'nün serbest ticaret kurallarını reddederek "adil ticaret" için mümkün olabilecek bütün yollar geliştirilmeli. Eğitim, sağlık, toplumsal hizmetler ve kültür, kesinlikle DTÖ'nün Ticaret ve Hizmetler Genel Anlaşması kapsamından çıkarılmalı.

8. "Çiftçi tarımı" teşvik edilerek her ülkenin ya da ülkeler grubunun egemenlik ve gıda güvenliği hakkı teminat altına alınmalı. Öncelikle ABD ve AB'nin tarımsal ürünler ihracatındaki sübvansiyonlar tamamen ortadan kaldırılsın ve gıdere, dumping uygulamasını engellemek için tarımsal ürün ithalatı vergilendirilsin. Her ülke ve ülke grubu tamamen kendi isteği ve iradesiyle genetiği değiştirilmiş ürünleri ithal etme ya da üretmeyi yasaklama kararı alabilmeli.

9. Bilginin, canlıların patent altına alınması, insanlığın ortak ürünlerinin ve özellikle suyun özelleştirilmesi yasaklansın.

10. Bilgilendirme ve bilgilendirme hakkı yasalarla güvence altına alınsın: -Medyaların, büyük iletişim gruplarının elinde yoğunlaşmasına son verilsin. -Hissedarlar karşısında gazetecilerin özerkliği teminat altına alınsın. -Kâr amaçlı olmayan, özellikle de alternatif basın faaliyetleri teşvik edilsin.

11. Kendi sınırları dışında askerî üslerle sahip olan ülkelerin üsleri derhal kapatılsın ve BM gültüleri hariç bütün yabancı askerî birlikler buldukları toprakları acilen terk etsin.

12. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi doğrultusunda, ekonomik, toplumsal, kültürel ve insanî haklara saygı çerçevesinde, uluslararası örgütlenmeler yeniden biçimlendirilsin. Bu öncelik Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve Birleşmiş Milletler'i kapsıyor. ABD'nin Birleşmiş Milletler'in uluslararası meşruiyetini tanınamayaya devam etmesi durumunda, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, New York'tan başka bir yere, tercihan bir "güney ülkesi"ne nakledilsin...

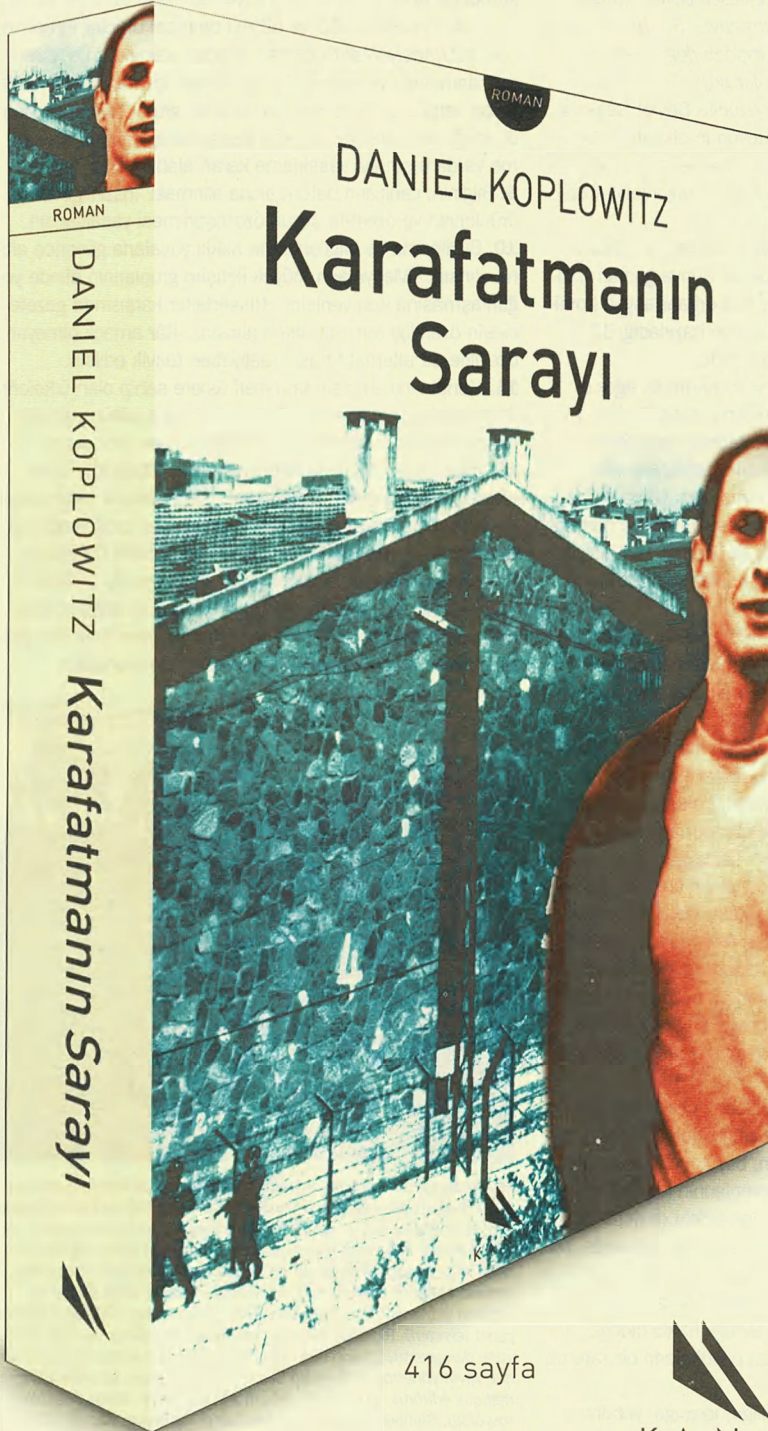
Manifesterun 19 imzacısı: Aminata Traoré (Sosyal psikoloji ve psikopatoloji doktoru, Mali Kültür ve Turizm eski bakanı), Adolfo Pérez Esquivel (Nobel ödüllü Arjantinli yazar), Eduardo Galeano (Uruguaylı yazar), José Saramago (Portekizli romanca), François Houtart (Belçikalı Marksist rahip ve sosyolog), Boaventura de Sousa Santos (Portekizli sosyolog), Amand Mattelart (Fransız iletişim bilimci), Roberto Savio (İtalya ve Arjantin vatandaşı, Inter Press kurucusu, Uluslararası Gelişme Cemiyeti genel sekreteri), Riccardo Petrella (İtalyan siyaset bilimci, Avrupa Komisyonu danışmanı), Ignacio Ramonet (Fransız yazar, Le Monde Diplomatique yayını yönetmeni), Bernard Cassen (Fransız yazar, Le Monde Diplomatique editörü), Samir Amin (Mısırlı iktisatçı), Atílio Boron (Arjantinli sosyolog), Samuel Ruiz Garcia (Meksikalı din görevlisi; Zapatistalar ve Meksika hükümeti arasında arabuluculuk yaptı), Tanık Ali (Pakistanlı yazar ve yemeci), Frei Betto (Brezilyalı yazar ve yemeci), Emir Sader (Brezilyalı sosyolog), Walden Bello (Filipinli sosyolog), Immanuel Wallerstein (Amerikalı sosyolog-tarihi).

ROMAN

Geceyarısı Ekspresi seferden kaldırıldı!

Karafatmanın Sarayı

DANIEL KOPLOWITZ

Daniel Koplowitz, 1975'te esrar kaçakçılığı suçundan Suriye sınırında tutuklandı. Antakya, Sağmalcılar, Burhaniye ve Buca gibi Türkiye'nin çeşitli cezaevlerinde 12 yıl hapis yattı, yaşadıklarını *Karafatmanın Sarayı*'nda kaleme aldı.

Karafatmanın Sarayı, *Geceyarısı Ekspresi*'nin aksine, Türkiye ve Türkler hakkında önyargılara, basmakalıp fikirlere ve genellemelere dayanmıyor. Koplowitz, 1970'li ve 80'li yılların hapisane ortamını, tarafsız bir gözle, yargılamadan sunuyor: Cezaevlerindeki isyanlar, kabadayılar, devrimciler, turist ve sübyan koğuşları, Yılmaz Güney, Filistinliler, Bülent Ersoy, 12 Eylül, askerler, karafatmalar...

"*Geceyarısı Ekspresi*'nin ünlü 'kahraman'ının tersine, Koplowitz çektiği sıkıntıların içine gömülmüyor. Kendine acıyacağı yerde hapisane hayatının karmaşıklığını anlamaya ve yansıtmaya çalışıyor."

Times Literary Supplement

416 sayfa

KANAT

tim kapasitesiyle faaliyete başlayan SEKA, 1980'e gelindiğinde kapasitesini 150.000 ton/yıla çıkarmıştı. Dalaman, Aksu, Balıkesir, Kastamonu derken, ülke genelindeki SEKA fabrikalarının ve işletmelerinin sayısı da artmıştı. 1984 yılında üretim 577.500 ton/yıl'dı. İzmit fabrikasındaki son modernizasyon işlemleri ise 1980 yılında yapıldı; bu tarihten sonra yatırımlar durdu, Gümrük Birliği'ne uzanan süreçte küçülerek ayakta kalınamaya çalışıldı, makineler satıldı, bazı üniteler kapandı.

Büyük talan ve SEKA'nın SE'si

SEKA'nın Dalaman işletmesi 40, Giresun işletmesi 3.4 milyon dolara gitmiş. SEKA'nın Afyon işletmesini 3.1 milyon dolara Gap İnşaat almış. Akdeniz işletmesi ihalesini kazanan Park Holding - La Veggja Spa OGG ortaklığı 109.9 milyon dolar önemiş. Çaycuma işletmesi için Oyka Kağıt'ın teklifi 15.1 milyon dolar. Kastamonu işletmesinin ihalesi Seba Dış Ticaret'e 4 milyon dolara gitmiş. Ama en çarpıcısı, herhalde Balıkesir işletmesi: Bu koca işletme -birkaç milyon dolarlık yatırım ardından- Albayraklar'a 1.1 milyon dolara verildi... Yeni yatırımların yapılmaması, Gümrük Birliği gibi etkenlerle zarar etmeye başlayan fabrikanın durumunu TMMOB raporundan alalım: "İşletmede verimsiz olan üniteler kapatılarak küçültme çalışmaları başlatılmış, mevcut ka-

lan 10 adet kağıt-karton makinasından 1995 yılında 4 ve 7 no'lu kağıt-karton makinaları, 2002 yılında 9 no'lu kağıt makinası, 2004 yılında 1 ve 5 no'lu kağıt makinaları satılmış olup 8 no'lu makinanın ihalesi yapılmıştır. İşletmede kalan 4 adet makina ile şu andaki toplam kurulu kapasite 73.100 ton/yıl'dır. Makinaların çoğunun ihale yöntemiyle satılması ve selüloz getirilmemesi nedeniyle fabrika bilinçli olarak çalışamaz duruma getirilmiştir."

Herkesin üstüne basa basa söylediği şey, kağıt makinası dediğimiz şeyin yaşlanmayacağı, eskimeyeceği, ufak tefek revizyonlarla kapasitesinin artırılabileceği. 1977'de SEKA genel müdürü olan Kemal Unakıtan öyle düşünmüyor: "Satılmamış bulunan makinaların en yenisi 45 yaşında, 1960 modeldir. En eskisi ise 1934 modelidir, yani 71 yaşındadır. Teknolojik ömrünü tamamlamış olan İzmit işletmesi de, SEKA'nın en fazla zarar eden, en çok kaynak tüketen işletmesidir."

Unakıtan yalan söylüyor. Kağıt makinasında teknolojik ömür diye bir şey yok, revizyon var. Hurda fiyatına satılan makinalar özel sektörün elinde vızır vızır işliyor.

Kemal Unakıtan alenen yalan söylüyor. Kağıt makinasında teknolojik ömür diye bir şey yok, iyileştirme, revizyon var. Nitekim hurda fiyatına satılan makinalar özel sektörün elinde vızır vızır işliyor. SEKA'nın kaynak tükettiği de yalan: İzmit işletmesinin mesela elektrik tüketmek bir yana, fazla elektriğini sattığını, mesela ısınmasını kendi kaynaklarıyla halledebildiğini çalışanlar da, İzmitliler de, eski genel müdürler de biliyor.

Selüloz -SEKA'nın SE'si- önemli. Kağıdın ana hammadde selüloz. SEKA kurulmazdan evvel Türkiye'de bu madde üretilmiyordu. Erken cumhuriyet politikaları bu maddenin üretimini mümkün kıldı. SEKA, selüloz ve odun hamurunu kendi üreten Türkiye'deki tek kuruluştu. TMMOB raporuna dönelim: "Ormanlarımızdan her yıl kesilen 18 milyon metreküp ağacın 1 milyon metreküpünü işleyerek 250.000 ton odun hamuru ve selüloz

Foto: Özcan Yurdalan / Nar Photos

Maliye Bakanı Kemal Unakıtan, Ekim 1977 - Haziran 1978 arasında SEKA genel müdürü olmuştur...

üretiyor ve kağıt sektörünün gereksinimini karşılamak için 300.000 ton da selüloz dışalımını yapıyordu. Dünyada viskoz selülozu üreten 10 firma mevcut olup Türkiye'de viskoz selülozunu üreten tek tesis olan SEKA Dalaman müessesesi büyüklük açısından dördüncü sırada yer almaktadır."

SEKA işçilerinden Ercan Şimşek, işletmenin üretimini, selüloz üretmediği andan itibaren "montaj sanayii" olarak niteliyor. Türkiye, şu anda, kağıt üretebilmek için yabancı firmaların selülozuna muhtaç. SEKA işçisi Necati Altıntoprak süreci özetliyor: "Biz selülozu 350 dolara üretirken, dışarıdan 300 dolara geliyordu. Kapattıktan sonra 700 dolardan başladık, 1200 dolara aldık tonunu..." Altını çizmekte fayda var: Selüloz işletmesinin özelleştirilmesi SHP zamanında olmuş...

SEKA'nın kuruluş saiklerinin arasında "ulusal bağımsızlık" var. İsteyen, bunu bir coğrafi bölgenin kendine yeterliği olarak da okuyabilir. Kendi kağıdını hammaddesiyle beraber üretebilen bu coğrafi bölge, bu ülke, şimdi uluslararası tekelere muhtaç. Artık kağıt meselesinde 1936, hatta 1923 öncesi durumdayız. Kağıt üretimi için elzem olan ve vaktiyle bu topraklarda üretilen bir maddeyi artık dışardan yüksek fiyatlarla alabiliyoruz ancak. Alamayacak duruma da gelebiliriz... Tek başına "KA"nın, "SE"siz bir SEKA'nın da temel işlevini yerine getirmesi çok zor.

SEKA'nın verimliliği ve Hyde Park

SEKA, işlevini vaktiyle yerine getiriyordu. Çırak okulu vasıtasıyla kendi işçisini, ustasını yetiştiriyordu. 1942'de kurulan fidanlığından ağaç ihtiyacını karşılıyor, selüloz ve odun hamurunun kalitesi için araştırma faaliyetlerini burada yürütüyordu. Ford'a

Varoştaki de "park olsun" diyorsa...

Hangi bölümde çalışıyorsunuz?

Hüseyin Erhan: 1. Kağıt işletmesinin işçisiyim. 17 sene oldu gireli. SEKA'nın kadersiz işçilerindenim ben. Girdim, dört ay sonra grev oldu, dokuz ay sonra da temsilci seçildim. Hiç huzurlu günlerim geçmedi benim. Finali inşallah böyle olur. İlk girdiğimde heyecanlıydık, gençtik, her türlü eyleme giriyorduk. Babam "oğlum bu kadar yırtınma, SEKA işçisi şükreder sadece" diyordu. O da Goodyear'dandı, DISK'te çalışmıştı. "Olur mu baba" derdim, "yıkacağız buraları". Şimdi yıkıyoruz buraları... Daha hâlâ kimin dost olduğunu, kiminle aynı cephede durduğunu göremiyor işçi. Bu eylemin en önemli sonuçlarından biri, özellikle gençlerin herkesle paylaşabileceğini, herkesin amacının bir olduğunu görmesi, başka bir şey değil. Bunlar kalacaktır.

SEKA'da makineler teker teker sökülüp satılırken, SEKA adım adım çökertilirken...

...Neredeydin mi diyeceksin? Biz yine buradaydık. (düşünüyor) O sorunun cevabı zor veriliyor... Benim sonuç itibarıyla üzüldüğüm tek şey ne, biliyor musun? Biz şark toplumuuz, bunu böyle bileceğiz. İnsanlar liderlerle hareket ediyor, özellikle burada. Sağ cemaat burası. Buradaki şube başkanı arkadaşına inanmasalardı, böyle olmazdı. Bizim işçi az okuyor, az seyrediyor, böyle bir topluluk. Tüpraş kuzu kuzu teslim oldu ya! Tüpraş olsaydık biz... SEKA'da kamuoyunu zor şekillendiriyorsun, adam yıkık binalar görüyor burada. Benim anlayamadığım şu: Bu kentin varoşları var, oradaki insanlar bile "park olsun" diyebilme refleksini gösterdiyse, ne yapacaksınız? İzmit'in marinası var, varoştakilerin

hiçbiri gelemiyor ki. Burası park olursa onlar mı gelecek? Hayır, her gün yalvaracaklar mahallelerine bir kaydrak yapılıns diye.

Ne lazım o zaman?

O "lazım" var burada, bilinmeden yaşandı o "la-

bedava arazi teklif eden İspanya, Polonya gibi ülkelerin önüne geçmek isteyen Türkiye, bu araziyi Ford - Koç ortaklığına verdi. Dönemin cumhurbaşkanı Demirel şöyle diyor: "Eğer bu sazlık bataklık araziyi bu tesis için vermezseniz, ben Çankaya köşkünün bahçesini vermeye hazırım." TMMOB raporuna göre, kişi başı kağıt tüketiminde dünya ortalaması 53 kg, AB ortalaması 210 kg, Türkiye ortalaması 35 kg. Tükettiğimiz 2.5 milyon ton/yıl kağıdın 1.5 milyon tonunu kendimiz üretiyoruz, 1 milyon ton ithal ediyoruz. Üretim tüketimi karşılama oranı yüzde 73. Bu tablo bile, SEKA'nın, işleyen, üreten bir fabrikanın varlık sebebi olabilir. Unutmayalım ki, KİT'lerin piyasa fiyatlarını dengeleme işlevi de var. SEKA'sız bir Türkiye'de uluslararası selüloz tükellerinin, kağıt firmalarının insafına mahkûm kalacağız... SEKA işletmelerinde vaktiyle 5200 olan işçi sayısı bugün 724'e düşmüş durumda. O 724 işçi bugün İzmit'te, direnişte. SEKA direnişinin işçi sınıfının geleceği açısından da büyük bir anlamı var. Sadece kendileri için değil, bütün bir memleket ekonomisi için direniyorlar. Türkiye'nin büyük işletmeleri bir bir elden giderken, özel sektör taş üstüne taş koyamayacak -mesela yeni bir Tüpraş, yeni bir Petkim inşa edemeyecek- haldeyken, büyük bir mirası, üretimi savunuyorlar. Belki de o neo-liberal argümanı -yalanı- tersyüz etmenin tam sırası bugünler: Yıllardır, kamu mülkiyetindeki işletmelerin -doğalan gereği- zarar ettiğini, işin hakkını özel

sektörün vereceğini söylüyorlardı. Halbuki şahane altyapısıyla SEKA özelleştirilmiyor, kapatılıyor. Bundan önceki özelleştirmelerin çoğunda olduğu gibi, büyük ihtimalle burada da fabrika binaları yıkılacak, arazinin rantı afiyetle yenecek. (Belediyenin dediğine göre, eğer havuzlu villalar yapmazlarsa, buraya Hyde Park yapacaklarmış. Hyde Park'ı ne zannediyorlar acaba? "Yukarıdan aşağıya" Hyde Park kurulabilir mi?) Kamu iktisadî teşekküllerinin, bu halkın elli yıllık

"Biz selülozu 350 dolara üretirken, dışarıdan 300 dolara geliyordu. Kapattıktan sonra 700 dolardan başladık, 1200 dolara aldık tonunu."

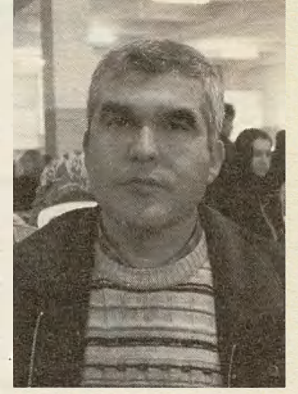
birikiminin yarattığı bu özel sektör üretmiyor, üretimden kaçıyor. Cüssesinden büyük ses çıkaran Türkiye burjuvazisine bakarak düşünmemiz gerekiyor: Belki de verimliliğin -ve üretimin- hakikaten mülkiyetle ilişkisi var... Neo-liberal saldırı karşısında işçi sınıfının bugüne kadar örgütlü, tek bir ses çıkarabildiğini söylemek zor. Bazı tasfiyelerde kolay teslim olunuyor, bazen fabrikalar, işletmeler tek tek direnmeye çalışıyor. Petkim, Tüpraş, SEKA... Bunların aynı şey olduğunu, bir perspektifin sürekliliğini taşıdıklarını görmemiz, göstermemiz lazım. SEKA işçisinin direnişi emsal olabilir; örgütlü, bilinçli bir direnişin yolunu açabilir, tohumunu ekebilir. Ya da, en azından, kolay teslim olunmayacağını gösterebilir...

Merve Erol

SEKA'nın yeri kıymetli

Kaç yıldır burada çalışıyorsunuz?

Önder Mutlu: 23 yıldır gidip geliyorum. 18 yıldır da sigortalı olarak SEKA'da çalışıyorum. Fabrika 80'li yıllarda kâr eden bir kuruluştur. İlk önce en çok gelir getiren oluklu mukavayı kapatılır. Özel politikaları gereği buranın zamanla tasfiyesi belki o zaman düşünüldü. Daha sonra selülozu kapatıp yok ettiler. Zaman içinde de dort makineyi satarak bugünkü duruma getirdiler. Oluklu mukavamanın gerekçesini anlayamadım hiç. Herkesin bildiği gibi, SEKA'da para basan bir yeri.

Tam olarak kapatılma gerekçesi ne acaba burasının?

Zarar ediyor diyorlar. Özelleştirmenin de imkânsız olduğunu düşünüyorlar. Burayı alan çalıştırmak için değil, yeri için alacak diyorlar. Çok kıymetli yeri var SEKA'nın... Kendi partilerinin belediye başkanına siyasi bir gelecek sunmak için kapatıyorlar, eski belediye başkanı Sefa Sirmen'in altında ezilmesin diye. Söyledikleri gibi park yaparlarsa, kendi yandaşlarına rant da sağlayacaklar.

Bu makinelerin eski olduğunu, o yüzden zarar ettiğini söylüyorlar...

Benim çalıştığım makine en eski makine. O makineyi Kayserili bir işadamı ödediği bedelin beş katı masrafla servise götürdü. Kayseri'de çalıştırıyorlar bu makineyi. Zarar etmek için yapmıyor bu işi, sonuçta kâr edecek. Onun bir makine için yaptığı masrafı bu fabrika için devlet yapsa, burası modernize edilebilir. Maksat burayı kâr edip çalıştırmak olmadığı için bir şekilde tasfiye etmek istiyorlar.

TÜPRAŞ'ta, PETKİM'de direnişler oldu. Onlara destek verdiniz mi?

Hata yapmışız. Şimdi daha iyi anladık. Bundan sonra daha duyarlı oluruz herhalde. Hükümet geldiğinde güveniyorduk, oy vermedim, ama yanlış yapacaklarını düşünmüyordum. Ama şimdi düşüncelerim değişti. Bahaneler üretip kapatıyorlar. Diğer yerlerde de aynı prosedür vardı.

Foto: Özcan Yurdalan / Nar Photos

zım". Bunları her gün dillendirenlerin de kendinden farklı olmadığını, bilmeden sağcı solcu olanların aslında hepsinin aynı insan olduğunu burası gördü. Bugün kazanırız, kaybederiz, ama hiç kimse diyebileceği mi SEKA teslim oldu diye? Birçok insana eylem yapabileceği cesareti verecektir burası. Bundan başka, SEKA'lı bu saatten sonra ne yapabilir mesela? Ben de bir çıkış bulamıyorum. Ne yapayım, adam mı vurayım, söyleyin... Ama samimi konuşmak lazım: Sol dediğimiz arkadaşlar burada kendilerini anlatamadılar. Bir şey bildiklerinden de değil, yerleşmiş insanların kafasına "bunlar komünist" diye. Ama burada yaşaya yaşaya onların kendilerinden farklı olmadığını, aslında dostlarının onlar olduğunu gördüler. Gelenler de akıllı davranmadı. Birinci günden beri benim görevim gelenleri karşılamaktır. Biri geliyor, kendi sloganını atıyor. "Çocuklar" dedim kibarca, "siz de kınılmayın burada". O gün bugündür herkes burada SEKA'yla ilgili sloganlar attı, SEKA'lı gibi yaşadı. Günler geçtikçe de-

diler ki, "bunlar bizim için çırpınıyor". Gelip kendi sloganlarını atsalardı, buradakilere kendilerini gene anlatamayacaklardı...

Kadınların katılımını, işçilere desteğini nasıl buluyorsunuz?

Çok güzel. Şakalaşyorum, kadınlar yarın öbür gün "sahibinden temiz bulaşık makinesi" dememek için geliyorlar diye. Doğru söylüyorum aslında. Bir baktım ilk kadınlar geldi, bir coşkulu geldiler ki... Kadınlar kavradılar. İlk yürüyüşte bakıyorum, kadınların kılığı kıyafeti fena değil, orta sınıfta yer bulmuşlar kendilerine, çocukların kıyafeti fena değil, tenleri yanık değil. Bir hafta sonra hacı uğurlamaya Düzce'ye gittim, Düzce fakir yer. Bakıyorum tenler yanmış, ayakbaşılar parça parça. Onlar da bu kadınlar, bunlar da o kadınlar. Kaybedecekleri şeyi anladılar.

Buradaki kadın işçi sayısı ne kadar?

Üç tane var. İdarî kadroda onlar, odacı, temizlikçi... Ama gene buranın işçileri. Eskiden çok bayan işçi

varmış, paket işlerinde çalışıyorlarmış.

İzmitlilerle nasıl bir ilişkiniz var?

Fena değil. Ama İzmit'in nüfusu bir milyon. Burada on bin kişiyle yürüyüş yaptığımız zaman bir mutluluk vardı, ama on bin kişi mi olmamız lazım? Emsal yerlere bakıyorsun, burada en azından bir kırıdanma var diyorsun, yoksa genel anlamda verilen refleks yeterli değil. Bizim beklentimiz ne, biliyor musun? Biz kendi adımıza ne gerekiyorsa yaptık, bir; sonuçta devletten güçlü değiliz, iki. Mahkeme karar bize tebliğ edildikten sonra üst mahkemeye başvuracağız. Fabrikayı terketmeyeceğiz, gücümüz yettiğince burada duracağız. Sonuçta öldürmeyecekler. En fazla on tane cop yerim, ya bayılırım, ya bayılırım. Bunu da bu ülkede sergilerler, bunun kadın da bu olmaktadır. Oldu ki atıldık, ben İzmit çocuğuyum, ben bu çarşıda gezeceğim, "bu adamı düdükleddik" diyemeyecekler, "ben sizi rezil ettim" diyeceğim. Onlara oy verenler diyecek bunu. Ben burada dayak yerken, ülkeye deşifre edilsinler.

SEKA İŞÇİLERİNDEN NECATİ ALTINTOPRAK

Başka türlü bir dünya...

Ne zaman başladınız SEKA'da çalışmaya?

Necati Altıntoprak: 1977 yılında çıraklık okuluna başladım. Üç yıllık, sabah 7:30 - akşam 5, 19 tane dersi olan, hem teorik hem pratik eğitim veren, Türkiye'nin tek kağıtçılık okuluydu. SEKA'nın işçisi ağırlıklı olarak oradandır. Her sene 45 kişi okulu bitirir, SEKA'ya sınavla alınır... 1988'de 130 günlük bir grev yaşadık, 93'te 19 günlük, 95'te 21 günlük bir grev, '98'de 36 günlük bir direniş -aynı şekilde SEKA'yı kapamışlardı, aynı şekilde fabrikaya kapanma eylemi yapılmıştı-, '99'da deprem, 2005'te de bu kapatma kararı... Hepsinde de farklı siyasal iktidarlar vardı. '77'de okula ilk başladığımda genel müdür Kemal Unakıtan'dı, sekiz ay genel müdürlük, bir yıl da genel müdür yardımcılığı yaptı, Aziz Gümüş döneminde. '77'de ben öğrenciyken toplu sözleşme süreci uzamıştı, o tarihte işçilerin yazdığı bir slogan hâlâ duruyor: "Bayramda çalışmıyoruz sakallı, sen çalış!" Bu, aynı zamanda ders çıkarmamız gereken bir şey: Bir siyasal örgütlenme o tarihlerde kadrosunu hazırlıyor, şimdi kullanıyor.

Çalışmaya başladığınızda SEKA'da nasıl bir işçi profili vardı, o zamandan şimdiye temelde ne değişti?

1979'da Nuri Bayar döneminde 600 kişi birden alındı fabrikaya. Nuri Bayar Çalışma Bakanı, Adalet Partili. Şimdi bütün kadrolar oradan çıkıyor. KİT'in siyasal iktidarların arpalığı olmasının sonucu biraz da bunlar. SEKA'da ilk özelleştirme SHP döneminde başladı, oluklu mukavva makinası onların döneminde söküldü, selüloz onların döneminde kapatıldı. Buna sessiz kaldı "işimizi kaybederiz" diye. İşçinin şark kumazlığı, köylü kumazlığı bu, ama asıl bunu belirleyen hep siyasal iktidardır. Düşünebiliyor musunuz, kapatılma kararı alınırken, son üç ayda üç müessese müdürü değişti. Değişen müessese müdürleri daire başkanı oluyor, emeklilik maaşları da ayda 400 milyon fark ediyor. Sadece bir adamın maaşının farkı asgari ücretten yüksek!.. Peki buradan bir sınıf hareketi, bir sınıf bilinci çıkar mıydı diye sorarsanız, hayır, çıkmaz. Ideolojik önderlik de yok çünkü. Sınıfın kendisini örgütleyecek bir parti var mı şu anda? Olmadığı için işçiler kendisine yabancı olan, kendisini yok etmeye çalışan sermaye partilerine gidiyor. Bugün fabrikaya gelen Ağır alkışlanıyor. Bence cezaevinde olması gereken insanlardan biri, binlerce faili meçhûlün sorumlusu... Sınıf hareketi olmayınca edebiyat da, sinema da, sanat da gelişmiyor, bunların birbiriyle etkileşimi çok önemli. '80'den bu yana kimi söyleyebiliriz çok satan, okunan? Eski birikim yok oldu. Sınıf hareketinden uzak kalan entelektüel birikimin de hiçbir anlamı yok.

'98'deki direnişte, bir arıza varsa, on tane işçi birden gidiyordu. Arıza nedeniyle üretim hiç durmadı. Süreç farklı, senin artık orası. Sen üretiyorsun her şeye rağmen.

SEKA adım adım çökertildi, makineler birer birer sökülüp satıldı, üniteler kapandı. İşçiler neden bu tek tek olaylarda sesini hiç çıkarmadı?

Kapatılan ünitedeki işçi lokale gidiyor, rahat koşullarda yaşıyor. Bu durum iki tarafı boklu sopa, ortasına da sıçmışlar, nereden tutarsan tut. Böyle bir şey işçinin ilk önce işine geliyor, yönetenler de bunu bilerek kullanıyor. Tipik günü kurtarma çıkarıcılığı işçideki, toplumumuzda genel bir şey bu, hastalık da diyebiliriz. İş tamamen yok olmaya gelince topyekûn bir hareket başlıyor. İster istemez ideolojiler sanki ortadan kalkmış gibi davranılıyor, "sağcısıyla solcusuyla bütün işçiler birleşiyoruz" deniyor. Ama sen bir ideolojik durumu sağlayamazsan ancak günü kurtarırsın, '98'deki gibi. O zaman kapatma kararını iptal ettik, ama günlüktü işte. Tersinden bir eylemli o: Ham-

madde vardı, kapatılmış fabrikada üretime devam ettik. Şimdi her şey bitmiş, sadece kazan dairesi çalışıyor, ısıtma ve yemek işleri yapılıyor. Ama ham madde gelsin, en geç altı saatte kağıdı çıkarırız.

Elden çıkanlar makineler işe yaramaz, hurdaya çıkarılması gereken şeyler miydi?

Finlandiya'da 200 yaşının üzerinde makine çalışıyor. Kartonsan'da 59 yaşının üzerinde karton makinesi var. Kağıt makinesi, araba gibi bir şey değil. Çok öyle büyütülecek bir teknoloji de yok. Hızını artırabilirsin, bu da mümkün. Bu koşullarda bile, hiç yatırım yapmayalım, zarar/kârda kafaya gideriz, çalışır makineler. "Çok makine çalışınca enerji maliyeti artıyor" diyorlar ya, hammadde tüketmek için son bir ayda üç makine birden çalıştı, zararımız azaldı.

Zaten SEKA tam kapasite çalışınca enerji ihtiyacını kendi üretebiliyor, değil mi?

Bizim dökümhanemiz var, şimdi orada bir işçi kalmadı. Doğalgaz dönüşüm santrali kurulsun -çok fazla bir yatırım da gerekmiyor, 2.5 milyon dolar kadar-, hem kendi elektriğimizi üretiriz, hem Yenidoğan semtine elektrik satabiliriz. Şu anda SEKA'nın altyapısı kimi rakama göre 82 milyon dolar, ama bence 150-200 milyon dolara kuramazsınız bu altyapıyı. Hadi makineleri sattınız, sadece o binaları yıkmak için büyükşehir belediyesinin harcayacağı para 14 trilyon.

Necati Altıntoprak (en sağda) destekçileri karşılıklı olarak...

'99'da büyük bir deprem yaşadık, idarî bina dışında hiçbir yerde hasar yok. Bir tane kule yıkıldı, o da içi dolu olduğu için. Enerjiyi ver, insanların cesareti olsun, o deprem anında bile üretim yapabilirsin yani. Böylesine bir fabrika SEKA.

Çeşitli makinaların göldü diğer makinelerin üretim kalitesini etkiledi mi?

Bizde bir makine gazete kağıdı çıkarır, Balıkesir'de de bir makine gazete kağıdı çıkarır. Bizde kraft çıkar, Çaycuma da kraft çıkarır. Böyle bir çapraz ilişki vardır. Bizim makinelerimizin birinde mesela 60 gram kağıt da çıkarabilirsin, aynı makinede av tüfeklerinin fişeklerinde kullanılan kartonu da çıkarabilirsin. Ama kimi makinelerin özellikleri vardır, satıldığı için o ürünü çıkaramazsın. Şu anda kraft kağıdını, tozsuz çimento torba kağıdını bir tek Çaycuma üretiyor, o da OYAK'ın elinde. Bizdeki makine satıldı, Yozgat gibi bir yere gitti. Son sökülen makinemiz, 1 numaralı makine, şu anda Kayseri'de kuruluyor.

Makinelere verilen bu numaralar alım tarihine göre, değil mi? İlk alınan, en eski makineyi özel sektör kullanacak yani...

Evet, kullanacak. Dolayısıyla teknoloji eski falan de-

ğil. Aradaki fark şu: Bizim işçilik maliyetimiz 2 milyar 128 milyon yanılmıyorsan, Kayseri'de asgari ücret alınacak, kimi zaman sigortalı gösterilecek. Kâr oranını da artıracak yani. Sendika yok, hiçbir şey yok.

İnsanların kullandığı kağıt zamanla değişiyor, mesela bundan otuz sene önce kuşe kağıda dergi yoktu, şimdi neredeyse bütün dergiler öyle. Kitap kağıdı, tuvalet kağıdı değişiyor. SEKA bu kalite değişimine, kalite talebine ayak uyduramadı mı?

Kağıdın ana maddesi odun hamuru, eski kağıt ve selüloz. Selüloz oranını yükseltirsen, uzun elyaflı selüloz kullanırsan, kağıdın mukavemeti, kalitesi artar. Biz "Kalender" deriz, oradan iyi geçirirsen perdahı da güzelleşir, mürekkebi iyi alır, yayılmaz. Ama gidip de Kanada'dan üçüncü sınıf selüloz alırsan, kısa elyaflı, reçineli araçların selülozunu kullanırsan, çıkarcığın kağıt da kötü kağıt olabilir. Yani kalite senin elinde olan bir şey, teknolojiyle alakası yok. Ayrıca, hangi özel sektöre gidersen git, mutlaka SEKA'lı var. Mesela bizim 8 numaralı makinemizden Türkiye'de yok. Sigara kağıdını tek üreten makine bizdeydi, satıldı o da. Biz baskılı duvar kağıdı ürettik, modayı da bir zamanlar, biz ürettik bunları. Yani çok ufak yatırımlarla her türlü kağıdı çıkarma şansına sahibiz. Sorun tek başına SEKA sorunu da değil, özelleştirme sorunu. Kamusal alan nedir, onu da tarif edebilme-

miz lazım, bu da bizde yok. Kamusal alanın bir bölümü KİT'lerse, onlar da bu biçimiyle gitmez. Kolhoz deneyimi çok önemli, ayısını uygulayabilirsiniz.

Bir öz yönetim tecrübesi yaşanabilir mi SEKA'da? Ama bu tek başına SEKA'ya ilgili bir şey değil. Kozlu'da yanlış hatırlamıyorsam, '30'lu yıllarda madencilik eylem yaptılar, izole edilen fabrikaya girdiler, çalıştırdılar ve kâra geçirdiler üç ay içinde. Son Arjantin örneği: Belki orada başka akıyordur işler, buradan okuduğumuzdan başkadır, ama olumlu örnekler.

'98'deki direnişte üretim devam etti diyorsunuz, atanan birinin direktifi şart değil demek ki...

'98'deki ilginç şeylerden biri şuydu: Bir arıza varsa, oraya on tane işçi birden gidiyordu ve arızayı çözüyordu. Artık fabrika senin ve sahiplenme duygun başka türlü. Arıza nedeniyle üretim hiç durmadı. Çünkü süreç farklı ve senin artık orası. İdare kağıt üzerinde var, ama sen üretiyorsun her şeye rağmen.

Bu böyle olabiliyor, ama bir sendikacı ya da işçiye sorulunca "biz patron olmak istemiyoruz" diyorlar...

Aynı şeyi ben de söylüyorum. Enerji maliyetlerini, hammadde girdilerinin fiyatlarını, piyasa koşullarını sen belirlemiyorsan, yani üstyapı, devlet, iktidar sorunu hâlâ ortada duruyorsa, istediğin kadar senin olsun fabrika. '98'deki direnişte yapılan üretim belki uzun erimli, bugüne kadar sürebilecek bir şey değildi. Lokal örnekler hayat boyu devam edecek şeyler değil. '98'deki, ekmeği kazanmak için direnişin bir

başka biçimiydi. Yani mülkiyetin el değiştirmesi değil. Karabük'te de aynı şey: İlk yaptığı ilk iş emeklileri emekli etmek, yani işten atmak. Sınıfsal bir şey, iktidar sorunuyla ilgili bir şey bu. Oraya işçi bile sahip olsa, aynı şey oluyor. Belki lokal örnekler ruhumuzu okuyor, başka bir dünya mümkünmüş gibi görünüyor ama, o başka dünya böyle bir dünya değil. Bulduğumuz alanda hemen devletin davranış biçimini sergiliyoruz biz. Kendimizi sorgulamamız lazım. Ama sonuçta eldeki insan malzemesi de bu.

Bundan bir süre evvel Tüpraş, Petkim meseleleri oldu, daha da olacak. SEKA işçisi onların yanında mıydı, onlar şimdi sizin yanınızda mı?

Kimin nasırına basıldıysa biraz o bağıyor. Bunu ortaklaştırmak gibi bir derdimiz olmadı. Bizim siyasal anlamda böyle bir tavrımız olmadığı gibi, sendika yöneticilerinin de böyle ortak bir tavrı olmadı. SEKA özelleştirme listesine alındığı zaman sendikaların başkanlar kurulu diyor ki, herkes kendi eylemini yapacak. Biz de dedik ki, hayır arkadaşlar, öyle şey olmaz, gemisini yürüten kaptan değil, o gemi batarsa hep birlikte batacağız. Şimdi geldiğimiz nokta o. Bu ortamı hazırlayan, iş yapmak istemeyen bürokrat sendikacılar değil. Biz de bunun karşısında çok durmadık. Balıkesir eylem yaparken İzmit'ten sekiz otobüs gittik, Petkim eylem yaparken üç-dört otobüs gittik. Yani gidilmiyor falan değil, ama yeterli değil. Bunun için örgütlenmek, iyi çaba sarfetmek gerek. SEKA'da işçiler "dünya yerinden oynar işçiler birlik olsa" diye slogan atıyor, doğru, ama bunu örgütleyecek mekanizmalar yok elimizde. Bu sorumluluk bana, ona, herkese ait. Tek başına sendikal bürokrasinin sorumluluğu değil bu.

Siz ne iş yapıyorsunuz SEKA'da?

Oluşlu mukavada çalışıyordum eskiden. Solculuk

para etmedi, çok sürgün gördük. Hayat bizi başka türlü, biz hayatı başka türlü yaşıyoruz. Şu anda kaynaçlılık yapıyorum, kağıtçılık eğitimi almama rağmen. Ama yine de birbirinden bağımsız değil bunlar. Kendi kendine yeten bir fabrika bu. Dökümhanesi, torna - tesviye, enstrüman tamiri, elektriği, makine tamiri, her şeyi kendisi yapabilecek komple bir tesis. Ben '80'de işbaşı yaptığımda 5 bin işçi çalışıyordu, şu anda 724'e düştü. Tamirhanede 60 kişi çalışıyordu. SEKA'nın treni vardı, dekoviller çalışıyordu fabrika içinde. O altyapıyı yapamazsın şimdi, hayal bile edemezsin. Mesela Balıkesir SEKA'nın kuruluş maliyeti 198 milyon dolardı, 1 milyon 100 bin dolara gitti. Yok ettiğin şey, bindiğin dalı kesmek gibi bir şey. Sermaye de aptal, bunun adı özelleştirme falan değil ki. Yıkamak için bile 14 trilyon para harcayacaksın, bu kadar aptalca bir şey olur mu? Özel sektör de kaynakları çok iyi kullanmıyor, iyi yönetilmiyor. İyi yönetilse, hiç olmazsa alırsın burayı, adam gibi fabrika

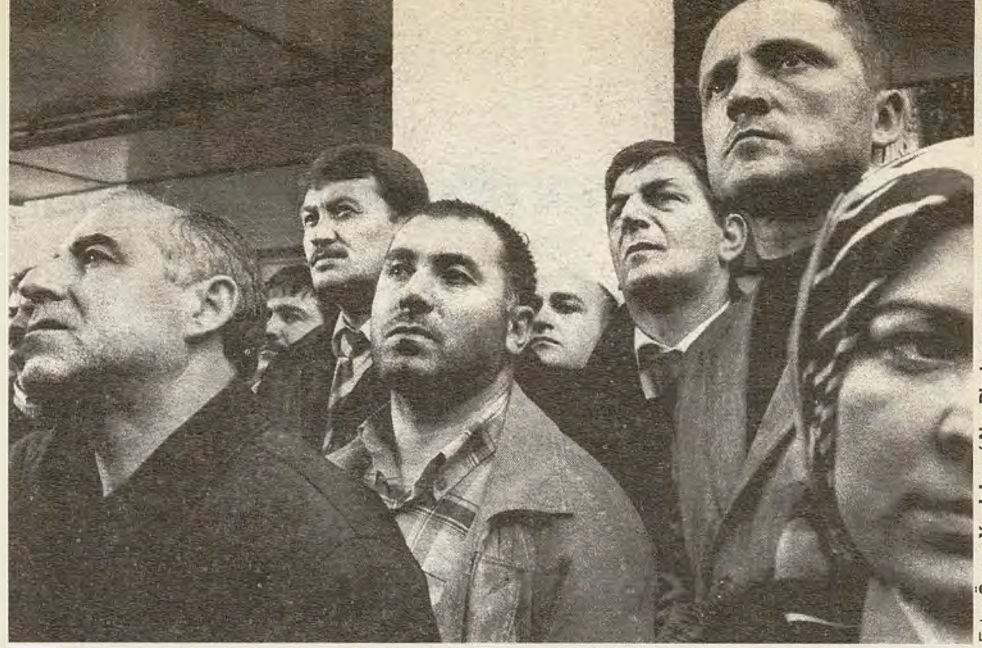

Foto: Özcan Yurdalan / Nar Photos

yaparsın -tırmak içinde söylüyorum tabii bunu.

SEKA'nın selüloz üretmemesinin handikapları neler?

Kağıt piyasasını belirliyordun bir defa. Tek hammaddeyi, selülozu SEKA ürettiyordu. Başka yok. Şimdi yine dışa bağımlı oldu. Kanada'dan, Rusya'dan, Finlandiya'dan, Japonya'dan selüloz gelecek de kağıt üreteceksin. Maliyeti, sadece nakliyesini düşünün.

Dışardan alınan selüloz daha ucuz olduğu için kapanmadı mı SEKA'nın selüloz üreten bölümü?

Ama biz üretirken ucuzdu. Biz 350 dolara üretirken, dışardan 300 dolara geliyordu. Kapattıktan sonra 700 dolardan başladık, 1200 dolara aldık tonunu. İzmit'in genel olarak halet-i ruhiyesi nasıl sizce,

'80'de işbaşı yaptığımda 5 bin işçi çalışıyordu, şu anda 724'e düştü. SEKA'nın treni vardı, dekoviller çalışıyordu fabrika içinde. O altyapıyı şimdi hayal bile edemezsin.

fabrikalar bir bir kapanırken, satılırken?

Bilgi eksikliği söz konusu. Karşı taraf bombardımana tutuyor, "asalak gibi yaşayan insanlara yatırım yapmayız, kapatacağız tabii" diyor. Bir başbakan böyle diyorsa, insan nasıl davranır? SEKA gerçeğini çok basit şekilde insanlara anlatmamız lazım. Artık sıcak hale gelmiş olay, bundan sonra yapacağın şey sadece ajitatif olur, bilgilendirme olmaz. Türkiye'de özelleştirme politikası uygulamaya başladığı andan itibaren böyle bir karşı duruş sergilenbilseydi, bir anlamı olurdu. Şimdi yaptığımız "hayır, onlar yalan söylüyor, biz doğru söylüyoruz" demek, bundan öteye gitmiyor, içinde bilgi bile olsa. Ama, onların elindeki olanaklar daha fazla, onlar daha fazla bilgilendiriyorlar, ya da ajite ediyorlar. Çok da teknik bilgi gerekiyor, bilgi de versen bir karşılığı yok.

Eskiden SEKA işçisi olmak çok değerli bir şeydi, '80'lerde, '90'larda da Sabancı'nın fabrikalarına, Lassa'ya, Kordsa'ya girmek adeta bir hayaldi, bu

fabrikalara girmeye vesile olanlara komisyon veriliyordu. Hâlâ geçerli mi bu?

Türkiye ortalaması kötü olduğu için biz hâlâ iyi durumdayız. Ama örneğin lastik fabrikalarındaki çekirdek sendikacı kadro dışındaki herkes asgari ücretle, taşeronların yanında çalışıyor. Çıkanlar iş yasası da buna denk düşüyor. Kordsa'da imzalanmış sözleşmeyle dört ikramiye iki ikramiye, fazla mesai zammı yüzde 400'den yüzde 50'ye düştü, ücret artışı da yüzde 5. Bir dahaki dönem büyük bir olasılıkla esnek çalışmaya geçecekler. İşsizlerle çalışanlar birbirine düşürerek yapıyorlar bu işi, bunun da kalemşörleri, silahşörleri var bu ülkede.

SEKA arazi ne durumda şimdi?

Deniz tarafında saman sahası vardı, şimdi bomboş, tomrukların orası da. Sendika "atıl durumdaki araziyi kullan, ama benim makinelerime, enerjime dokunma" diyor. Şu anda beş makine var, sendika "dört makineyi bırak" diyor. Bu mevzi kaybetmek anlamına da geliyor ama, sonuçta bir pazarlık da var. Arazinin bütünü 800 dönüm. 200 dönümle bu işi kotarırsın, ama herifler tamamını istiyor. Roma döneminde kalma tarihi eserler de var orada. Bursa Anıtlar Kurulu karar verdi gerçi, ikinci ya da üçüncü derece SİT alanı ilan edildi. Arazinin nasıl kullanılacağı meçhul. Ama makinelere gelince, çalışır derecede hurda denilen makineyi alan adam yüzde 18 KDV ödemiyor. Yani tamamen peşkeş bu.

Türkiye'de gazete kağıdı üreten bir yer var mı?

Hiçbir kurum yok. Tamamen yurtdışına bağımlı. Defter-kitap kağıdı üretiliyor, Millî Eğitim'in açtığı ihaleyi en son Türk firmalar aldı, ama mesela ambalaj sektörü bile dışarıya bağımlı kılıyor yavaş yavaş... Çok sistemli şekilde yapıyorlar bu işleri. Bütün hatamız burada: Görüyorsun ve sessiz kalıyorsun... Bütünüyle sessiz kaldığımız anlamına gelmiyor, ama lanet olsun, haklı çıkmıyorduk. İnsan emeğine yabancı kalınca böyle oluyor. İşçiler emeğine yabancı bugün.

Başbakanın imzaladığı SEKA'nın kağıdı

Adnan Uyar: (Selüloz-İş Şube Başkanı) Üç beyaz var, biliyorsunuz: Tekstil, şeker ve kağıt sektörü... Bir karikatürümüzde olduğu gibi, başbakan altına imzaladığı SEKA'nın kağıdıyla kapatma kararını verdi. Biz bunun üzüntüsü içindeyiz. Bizler burada çalışmak istiyoruz. Bu ülke ekonomisine katkı sağlamak istiyoruz. Şu an ülkenin buna ihtiyacı var. IMF politikalarının dünyanın hiçbir ülkesini kurtardığı görülmemiştir. Bu insanların göreve gelmeden önce başka söyleyip de şimdi başka bir ülkenin yöneticisi gibi davranmaları bizi üzüyor. Az önce bir ba-

sın toplantısı yaptı maliye bakanımız. Üzülerek söylüyorum, bu fabrikada benim de genel müdürümdü maalesef. Suçluysa, kendisi de suçlu. Makinalarımız demode oldu diyorlar. Bizim buradan giden makinemizin bir tanesi Adana'da çalışıyor, bir tanesi Ankara'da. Yani bakanın "demode oldu, atıl durumda, 70 yaşında" dediği makineler çatır çatır çalışıyorlar ufak bir düzenlemeyle. Bu peşkeştir yani... Üretim de yapılmaz durumda değil. Es-

kiden çoğumuz teknik okul mezunuydu. 90'lı yılların başlarında bizim makineleri kuran Voit, Delmel, Kampale firmaları -bunlar kağıt endüstrisinin öncü

firmaları- geldi, bizim bakım grubuyla planlı tamirleri yapıldı bunların. Değişmesi gereken parçalar değişirdi, uygulanması gereken sistemler uygulanırdı. On tane makinemiz ful çalışırdı, ambarlarımız dolu olurdu, sipariş alanlar fabrika önünde kuyruklara girerdi. Sipariş kabul etmezlerdi, belli bir sıraya koyarlardı. Bugün özel sektör özellikle temizlik sanayiine yönelmiştir, peçete kağıdı, tuvalet kağıdı üretir. Yazı kağıdı üreten fazla firma yoktur. Şurada ki insanlar görüyorsunuz, değil mi? Bizim eşlerimize çocuklarımız. Biz arife gününden beri buradayız, aralığın 14'ünden beri eylemledik. Burada dökülen gözyaşı sadece ekmeğini, aşını, işini, sağlığını kaybeden işçinin gözyaşı değil. Burada ülkenin gözyaşı dökülüyor.

Anelka'ya verdikleri parayla...

Kaç yıldır SEKA'da işçisiniz?

Murat Yıldız: 1980'de buranın okuluna girdim, 83'ten beri faal olarak çalışıyorum. Askerden önce makinadaydım, sonra malzeme ambarına geçtim. Kağıtspor'da futbol oynuyordum, idmana gitmek problem olduğu için o tarafa aktardılar beni.

Mevkiniz neydi?

Forvet.

Kağıtspor hâlâ faaliyette mi?

Evet, Kocaeli I. Amatör Küme'de.

Ne zaman tanışıp evlendiniz?

Elif Yıldız: Ticaret Lisesi mezunuyum, iki sene burada staj yaptım. Burada tanıştık, bir sene çıktık, sonra evlendik.

Evlendikten sonra çalıştınız mı?

Bir sene özel sektörde çalıştım, ama evlenince bıraktım. Burada kalmak isterdim aslında. Ben staj yaparken hiç böyle kapanma işleri yoktu, güzel bir ortam vardı.

Murat Yıldız: O zaman makineler de çalışıyordu, gerçekten çok yoğundu. Sonra çalıştırmamaya başladılar makineleri, iki-üç makineyi sattılar. İnsanın yüreğinden bir şey sökülmiş gibi oluyor, elinden de bir şey gelmiyor.

Siz buraya geldiğinizde SEKA işçisi olmak değerli

bir şeydi herhalde...

Tabii, biz işten ayrılmak istesek tazminat ödeyip de çıkmak durumundaydık, o kadar önemliydi. Devlet dedi ki "sizi okutacağım, yetiştireceğim, vatana hizmet edesiniz diye". Şimdi gelinen noktada başbakan bize "parazit" diyor. Kamu sektörünü kapattıkları zaman her şey güllük gülistanlık olacak, vatan kurtulacak sanki. Bundan on sene önce model ülke olarak Arjantin gösteriliyordu, şimdi bakın, ne hale geldi. Bugün dünyada işçi sınıfı tehdit altında.

Son zamanlarda işçi olmak genel olarak statü kaybetti. Siz bunu hissettiniz mi?

Elif Yıldız: Benim babam da SEKA'dan emekli, kayın-pederim de öyle. Hep SEKA'nın ekmeğini yedik, in-

İnsanları çark makinelerinde sekiz saat çalışmaya davet ediyorum. Bu işi yaparken kaytarabiliyorlar mı, görelim. Üzülüyor insan, haksız yere suçlandıği için.

şallah yiyeceğiz de. İzmit'te her ailede bir SEKA'lı muhakkak vardır. "Şehrin içinde" diyorlar SEKA için, tabii ki öyle olacak, 1936'da buralar nasıldı ki?

Murat Yıldız: Boru fabrikası var tam yanımızda, Mannesman, ona bir şey denmiyor. Saldırı çok acayip. SEKA trafiği engelliyormuş, sahil boydan boya fabrika halbuki. Sapanca'dan buraya gelen su hattımız var, o patliymuş. Tüpraş'ın, Petkim'in de hattı var,

Elif, Murat ve Efe Yıldız (küçük Elif kareye giremedi).

onların da bu gerekçelerle kapatılması gerekir o zaman. SEKA'nın karşısındaki fidanlığını Ford'a peşkeş çektiler. Anelka'ya verdikleri parayla SEKA kâra geçirdi. İstihdamsa, burada olanak var.

Siz daha önce eylemlere katılıyor muydunuz, şimdi ki eylemi çevrenize yayıyor musunuz?

Elif Yıldız: Hayır, pek katılmıyordum, pek böyle ailelerin katıldığı eylemler de olmuyordu. Ama günümüz olduğu zaman imza kampanyası vardı, götürdüm arkadaşlarıma, imza topladım. Herkes "İzmit'in bir simgesidir" diyor SEKA için. Oğlum şimdi eyleme büyüyor, televizyonda SEKA haberleri çıkınca elini kaldırıp slogan atıyor. Ne bayramları oldu, ne tatilleri, hep buradalar. Açık cezaevi...

Kamu işçisinin tembel olduğu söyleniyor yıllardır...

Murat Yıldız: Haksız yere suçlandıği zaman insan üzülüyor. Böyle düşünen insanları çark makinelerinde sekiz saat çalışmaya davet ediyorum. Bu işi yaparken kaytarabiliyorlar mı, görelim. Bir defa yemek paydosu yok, kağıt koparsa diye, başında durursun sekiz saat, buz gibi olur yemek. Bu insanlar mı çalışmıyorlar? Yazın makine salonlarının içindeki ısı 50 dereceye çıkıyor, gelsinler, çalışsınlar. Tuvalete giderken arkadaşına soruyorsun, burada durur musun diye. Arkadaşın gelmeden vardiyayı bırakamazsın. Bu insanlar mı yatıyorlar? Gerçekten üzülüyor insan, haksız yere böyle suçlandıği için.

için ben onlara vermedim. Ama bizim camiadan yetişmiş insanlar oldukları için bir güven de vardı. Şimdi o güven tamamen kayboldu, Hoca'mızın dediği şeyler ortaya çıkmış oldu.

Saadet Partisi iktidarda olsaydı SEKA yine kapatılabilirdi...

Olabilir, Türkiye'de bu devlet politikası haline gelmiş. Ama kapatılma değil de, kâr eder hale getirip özelleştirme olur diye düşünüyorduk. Bu Kasımpaşalı tavrını hiçbir partiden beklemiyorduk. Kasımpaşalılığını rantiyeye gösterir derken, işçiye, köylüye gösteriyor. Sadece Ak Parti değil, bütün siyasi partilerden soğuduk.

Erbakan'ın farkı ne olurdu?

Onun döneminde bir havuz sistemi kuruldu. Tüpraş parasını diyelim Yapı Kredi'ye yatırıyordu, o da belli bir miktar faiz veriyordu. Yapı Kredi de kâr eden kuruluşların, halkın parasını alıp devlete satıyordu. Havuz sistemi kurulunca Tüpraş parasını buraya gönderdi, devlet de buradan para almaya başladı. Rantiyenin tamamen tersine bir sistemdi bu, zaten olaylar bundan patlak vermeye başladı. Hoca geldiği zaman İran'la çok büyük bir kağıt bağlantısı yapıldı, makinelerde revizyon yapıldı, sekiz ay süreli İran'a kağıt çıkardık. Onun haricindeki bütün yıllarda SEKA zarar gösteriyor. Hoca en azından üretim ekonomisi uyguluyordu.

Sizin cemaatinizde nasıl bir duygu var bu hükümete karşı?

Büyük bir hayal kırıklığı yaşıyor. Bize "gördünüz mü, bunlar da Millî Görüş'ün talebeleri" diyorlar. Halka rağmen politika üretiyorlar. Önemli olan sadece SEKA da değil, Türkiye üretimsizliğe, dışarıya bağımlılığa doğru ilerliyor. Borsadan, faizden, suradan buradan para kazanan değil de, inşallah üretim yapan, daha fazla insanın huzurlu bir şekilde yaşadığı bir ülke olurdu.

İşçiler ve aileler her gün SEKA'da toplanıyor.

Kasımpaşalılığını rantiyeye yapsın

İsmin ne, kaçta gidiyorsun?

Oğuzhan Şimşek, 4'e gidiyorum.

Neden burada çalışıyorsun?

Babamsız yapamıyorum.

Baban niye burada?

Fabrikaları kapanıyor. Burada direniyorlar. Ben de direniyorum.

Nasıl direniyorsun?

Misafir geldi mi bağışmalar yapıyoruz.

Ercan Şimşek: Öğretmenlerine imza kampanyasını götürdü. Onlar da fikir üreticisi olduğu için emek dünyasına yaklaşımları olumlu. Öğrencisinin bu olaydan mutlaka etkileneceğini de biliyorlar, maddî olarak da, psikolojik olarak da.

Siz kaç senedir SEKA'dasınız?

'83'te çirak okulundan mezun oldum, 18 yaşını doldurduğum gün kadrolu olarak işe başladım. 22 senedir SEKA'ya gidip geliyoruz, ortaokulu bitirdiğimden biri.

Hangi bölümde çalışıyordunuz?

Mezun olur olmaz 1. kağıt fabrikasının 1 no'lu makinesinin çıraklığından başladım. O makine satıldı. Depremden az önce makinist olarak 2 no'lu makineye geçtim, seçimlerde kullanılan kağıdın çıktığı makine. O kağıdı Türkiye'de sadece o makine üretiyor.

Seçimlerde kime oy verdiniz?

Saadet Partisi'ne verdim, eşim Ak Parti'ye verdi. Yetmişmiş oldukları grup içerisinde ayrımcılık taşıdıkları

Ercan, Oğuzhan ve Hülya Şimşek

ÇEVİREN: ALI BERKTAŞ, BUGÜNÜN KİTAPLARI, 376 SAYFA

“Altın Nesil”in tartışmalı okulları: Nurcu misyonerliğin merkezleri mi, yoksa Türkleştirme politikasının araçları mı?

BİTÜN ESERLERİ, 271 SAYFA

Baskın Oran'ın muhabbet dolu kaleminden unutulmaz “mapus damı” anıları; bir nevi “insan manzaraları” kitabı...

ÇEVİREN: İŞİK ERGÜDEN, POLİTİKA, 317 SAYFA

Çığır açıcı bir eser... Sadece psikanalitik bir çalışma değil, aynı zamanda siyasal-toplumsal sorgulamaya bir çağrı.

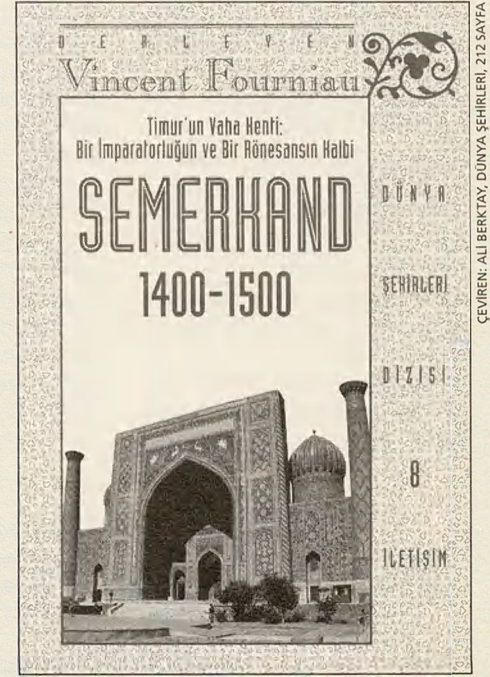
ÇEVİREN: İŞİK ERGÜDEN, ARAŞTIRMA İNCELEME, 320 SAYFA

Bu kitapta sadece geçmişten bugüne emeğin hallerini değil, geleceğine ilişkin tasavvurlarını da bulacaksınız...

ARAŞTIRMA İNCELEME, 528 SAYFA

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kimin vatansever kimin hain olduğuna karar veren “heyet”in belgelerle, anılarla tarihi...

ÇEVİREN: ALI BERKTAŞ, DÜNYA ŞEHİRLERİ, 212 SAYFA

Türk-İslâm medeniyetinin “altın şehri”... Timur İmparatorluğu döneminde “Orta Asya rönesansı”nın başkenti...

KYOTO PROTOKOLÜ YÜRÜRLÜĞE GİRDİ AMA...

21. yüzyıl ailesi arabadan iner mi?

Sadece bilimadamları değil, sağır sultan bile biliyor artık: Bu böyle devam edemez. Bu üretim, bu tüketim, bu tahakkârlık doğanın canına okuyor, gezegenin ve insanlığın sonunu hazırlıyor. Bu realite, 140 ülkeyi, sürekli zehirli gaz üreten sanayilerini dizginleme kararı almaya zorladı ve 16 Şubat'ta Kyoto Protokolü diye bilinen sözleşme yürürlüğe girdi. ABD, Türkiye ve Avustralya'nın imzalamadığı protokolün hedefi çok mütevazı aslında: Zehirli gaz salımını yüzde beş civarında azaltmak. Yine de bir dönüm noktası 16 Şubat: Artık hiç değilse uluslararası bir sözleşme var, "küresel ısınma"nın bir kıyamet tellallığı değil, sebepleri tanımlı, sonuçları ölçülebilir bir ölümcül tehlike olduğu tescil edilmiş durumda. Bu noktaya nasıl gelindiğine ve bundan sonrasına mim koyalım...

İnsan kaynaklı iklim değişikliği son yıllarda giderek gündemde daha fazla yer tutmaya başlayan bir popüler felaket senaryosu. Meselenin göktaşı, güneş patlaması gibi diğer olası felaketlerden önemli bir farkı var, bunu "biz" yapıyoruz.

Atmosferin sera etkisi diye doğal ve güzel bir etkisi var ki, dünya yüzeyini yaşanılabilir sıcaklıkta tutuyor. Bir takım gazlar (ki bunlara sera gazları deniyor ve en başta karbondioksit geliyor) atmosferden geçerek dünyaya kavuşan ışınların yansıyıp geri kaçmasını engelleyerek yerküre üzerine gerilmiş bir sera işlevi görüyorlar. Eğer atmosferdeki sera gazları miktar artarsa, sera etkisi de güçleniyor. 19. yüzyıldan beri olan da bu; sanayi toplumu, yüz yıldır artarak atmosfere pompaladığı karbondioksit, diazotmonoksit, metan, florokarbonlar gibi gazlarla yeryüzünü ısıtıyor. "Biraz ısınsak fena mı olur" anlayışı özellikle 1980'lerden başlayarak bilim çevrelerinde epey tartışılmış bir konu. Uzun süre, bu ısınma (son yüzyılın en sıcak ortalamaları, rekor üzerine rekor kıran sıcak hava dalgaları, aşırı hava olayları, eriyen buzullar, çöleşme vs.) insan kaynaklı mıdır, değil midir diye tartışıldı. Teknolojinin kiralık bulguları, satın alınmış araştırma ekipleri, ve nihayet gelmiş geçmiş en büyük bilim projelerinden biri olan UNFCCC-IPCC (Birleşmiş Milletler Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli) kuruldu. Konunun uzmanı 2000'den fazla bilim insanının oluşturduğu bu panel, niha-

yet 1998'de iklim değişikliğinin insan kaynaklı bir katastrof olma yolunda ilerlediğini net bir şekilde ifade etti. (Daha önce de ifade edilmişti, fakat yoruma açık dil ve bilimsel bulgunun yanlışlanabilirliği on yıl kadar kamuoyunu oyaladı –burada Exxonmobil ve Peabody gibi küresel devlerin lobi faaliyetlerini anmadan geçmek mümkün değil.)

Küresel ısınma gerçekleştirmekte, aşırı hava olayları olmakta, olacak, yeryüzü yanacak, donacak, sular her yeri basacak, dev kasırgalar kopacak, kuraklık, açlık, yeni göçmen dalgaları, su savaşları vs... Varolan bilimsel ve siyasî senaryolar bir kenarda dursun, asıl yıllardır ince ele-nip sık dokunan iklim politikalarına bakmak lazım.

İklim politikaları

Küreselleşmenin en popüler kavram olduğu 1980-90'larda "gerçek anlamıyla küresel bir sorun" Birleşmiş Milletler ölçeğinde ele alınmaya başlandı. Gerçi iklim değişikliğini tetikleyen sanayi ülkeleri aslen G-8 ya da OECD çatısı altında toplanmışlardı, ama tüm toplumların refah düzeyini enerji tüketimiyle ölçtüğü ve daha fazla enerji tüketmenin çağrı yakalamak olduğu, herkeslerin daha fazla petrol, kömür yakmak için kurban olduğu konjonktürde, BM'nin işe el atması olumlu/zorunlu bir durum olarak algılandı.

Bilimsel projeksiyonların keskinleştirilmesi için harcanan çabalar devam ederken, bir yandan hükümetler ara-

dönüştürerek, kendi karbondioksit salımını üçüncü dünyada azaltabilecektir. Ya da –her nedense– sanayileşemeyen bir ülkenin atmosferi kirlenme "hakkını" kelepirci satışa çıkarması mümkün olacaktır. Her ülkenin atmosfere karbon pompalama kotası üzerinden yapılacak ticaretin bugünkü itici gücü Avrupa Birliği'dir ve karbondioksitin tonu 2004 projeksiyonlarına göre 4 ila 8 euro'dan "gıtmektedir". Yani "esneklik" diye bahsedilen şey, gelişmiş ülkelerin sanayilerini ve doymak bilmez iştahlarını frenlemeye esnekliğidir.

Önemli ikinci bir esneklik mekanizması da, CO₂ salımını azaltmak yerine, varolan aşırı CO₂'yi "Zihni Sınır" teknolojileriyle yok etmek. Bu fikirlerden Kyoto Protokolü'ne dahil edilmiş olanı ise, karbon yutakları (carbon sinks), bildiğimiz "orman"ı kar-

Kyoto Protokolü'nde bazı "esneklik mekanizmaları" da uydurulmuştur. Gelişmiş ülkelerin sanayilerini ve doymak bilmez iştahlarını frenlemeye esnekliği...

sı bir iyi niyet anlaşması olan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 1992'de imzaya açıldı (Türkiye 2004 mayısında imzaladı). Sözleşmenin bir yaptırım yok, sadece ulusal sera gazı salımlarını (emisyonlarını) ölçme ve raporlamayı öngörmekte ve Kyoto Protokolü'ne giden yolda bir önadamı temsil etmektedir.

Kyoto ne kadar gerçekçi?

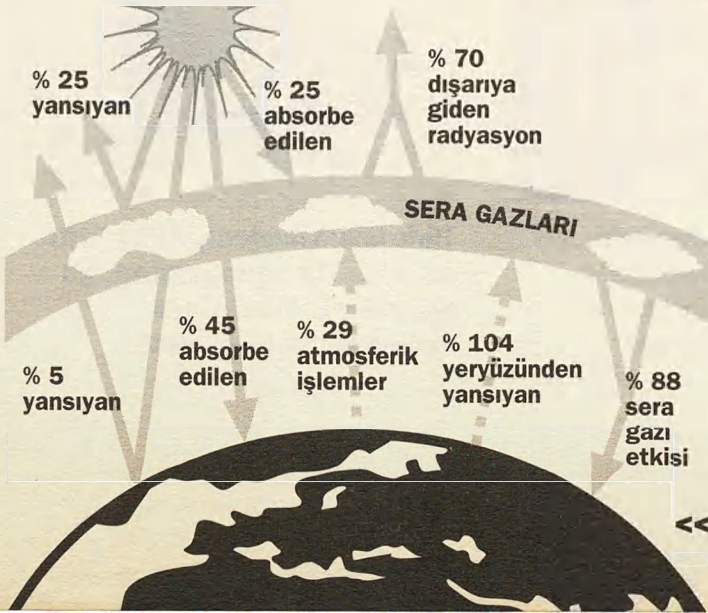
Bir klasik haline geldi, Amerika ve yalnızlaşması, II. Bush'un parano-yak siyaseti vs... Peki Amerika'yı sıkıştıran bir siyasî akit halini alan Kyoto Protokolü ne kadar dürüst, ne kadar gerçekçi?

2012 yılına kadar ortalama yüzde 5'lik bir küresel emisyon azaltmasını öngören Kyoto Protokolü çerçevesinde, bu azaltma için bazı "esneklik mekanizmaları" da uydurulmuştur. Bunlardan altı en kalın çizilmesi gereken, küresel karbon ticareti mekanizması. Atmosferin "küresel meta" olduğu anlayışından hareket eden bu fikirle, gelişmiş bir ülke, kendi sınırları içinde, örneğin motorlu taşıt trafiğini azaltmak yerine, fakir fukara bir ülkede, örneğin bir kömür santralini doğalgaz santraline

bon emici bir aygıt olarak tanımlanmış birimler halinde (yine dünyanın herhangi bir yerinde) "projelendimeyi" öngörüyor; bu şekilde karbondioksit salımını azaltmaktan kaçınmak mümkün oluyor. Biyoçeşitliliğin hiçe sayılması bir yana, bu karbon emme aygıtının daha başarılı çalıştırılması için genetik müdahalelerin önü açık. Ormanın birimi hektar olmaktan çıkıp metre küp cinsine dönüşüyor.

Bu örneklerle 2005'te küresel gündemde epey yer edecek Kyoto Protokolü'nün insan kaynaklı iklim değişikliğine çare olmaktan ne kadar samimi olduğu ortaya çıkıyor. Süren ısınma etkisinin durdurulması bir yana, frenlenmesi için, nesnel olarak buna sebep olan etkenlerin, otobanlardaki araçların sayısı, kıta içi uçuşların sayısı, termik santrallerin sayısı azaltılacağına, türlü kaçış mekanizmaları ve enerji üretiminde "piyasalara zarar vermeyen" bir dönüşüm öngörülüyor.

Serbest ticaretin ve neo-liberal politikaların her derde deva görüldüğü sistemde sermaye, kâr gördüğü yere yönlenecektir; "öyleyse bütün gereken, sermayeye yenilenebilir enerjide 'iyi para' olduğunu göstermek-

tir" mottosundan hareketle petrol ve kömür devleri, taşeronları, teşvikler ve kredilerle yenilenebilir enerjiye yatırım yapmaya davet ediliyor, gerçekten de BP, Esso gibi devler bir yandan dünya petrolünün son damlalarını sıkarken, öte yandan hidrojen gibi yeni yüzyılın enerjisi olacağı ileri sürülen teknolojilerde kâr arıyorlar.

Kalkınma sürdürülebilir mi?

İklim değişikliği çerçevesinde oluşturulmuş bilimsel ve diplomatik dili çözebilen, yüzdeler, oranlar, ölçümler ve projeksiyonların içinden çıkabilen profesyonel uzman sürüsü bugün, Kyoto protokolünün ve sürdürülebilir kalkınma denen ogzımoron bir kavramın çığırkanlığını yapmaktalar. Nedir sürdürülebilir kalkınma?.. Hem kalkınacağız, hem de süreklili?.. Doğayla uyum içinde kalkınacağız?.. Sürdürü-

İnsan kaynaklı iklim değişikliği fenomeni, hidrojen yakıtlı arabalarla geçiştirilemeyecek kadar keskin. İnsanlığa gereken bir enerji devrimi değil, bir ahlâkî devrim.

lebilir kalkınma denen şey, sömürü ve tüketim hırsını türün devamını sağlayacak şekilde optimize etmekten başka bir şey değildir. Birleşmiş Milletler sözleşmesinin tüm devletlerden istediği, öncelikle bu optimizasyon için gerekli ölçümlerin standartlaştırılmasıdır. Bu, teknobilimin yeni küresel toplum için verdiği, ama tutamayacağı bir söz, bir tür karanlık ütopyadır. Yenilenebilir enerjiye geçiş isteği naif ve haklı bir söylem olsa da, modern toplumun hırsını rüzgardan, hidrojen den ya da jeotermal enerjiden çıkarması ekosistemin sorunlarına çözüm getirmeyecek, sadece sorunun yer değiştirmesi sağlanmış olacaktır.

İlerlemeci ve kalkınmacı anlayışın sorgulanması için en kritik küresel dönemeç olan insan kaynaklı iklim değişikliği fenomeni, düşük sarfiyatlı ampullerle, hidrojen yakıtlı arabalarla geçiştirilemeyecek kadar keskindir. İnsanlığa gereken bir enerji devrimi değil, bir ahlâkî devrimdir.

Kolektif inkâr

Nasıl oluyor? Bir TV programında ya da bir dergi sayfasında küresel ısınmanın insanlığın ve tüm dünya ekosisteminin sonu olacağına, olabileceğine dair bir "haber" alıyorsunuz, kanalı, sayfayı çeviriyorsunuz. Sorumluluğu milyarlarca insanın paylaştığı bir tecavüz bu. Asıl sorumlunun olmadığı,

sorumluluğun feci şekilde dağılıp yok olduğu, kimsenin yüzleşmeye cesaret edemediği kadar derin bir felaket, her gün yaşadığımız. Bu, hiçleştirilmiş bireyin "ben olsam ne olur olmasam ne" bunalımından beslenen bir felaket; doğal değil, sosyolojik, ruhsal ve ahlâkî bir felaket. Reel politikadan ve politikacılardan beklenemeyecek bir duyarlılık ve hareket gerekiyor. Böyle bir hareket ancak "biz" den başlayabilir ve ilk adımları, talepleri şunlar olabilir: Kıtalararası seyahatler dışında uçak yolculuğu sonlandırılmalıdır. Daha fazla petrol çıkarılmamalı, otomotiv endüstrisi "frenlenmelidir". Sağlık merkezleri dışında klima cihazları yasaklanmalıdır. Şehirlerin otomobilden arındırılması için militan bir yaya ve bisiklet hareketi oluşmalıdır. Şaka gibi, değil mi? Ne yazık ki, bugün şaka gibi gelen,

yarının gecikmiş zorunluluğu halini alıyor. Gerçekten de herhangi bir şehirde sokaktaki en militan direniş bugün bisikletle mümkündür. Fakat 21. yüzyıl ailesini arabadan indirmek en azından bugünün gerçekliğinde mümkün gözüküyor, aynı şekilde petrol kömür devlerine dur demek de.. İşte, daha (BP'nin) Bakü-Ceyhan petrol boru hattı inşaatı bitmeden gündeme sokulan Samsun-Ceyhan boru hattı, Trans-trakya ve diğerleri. Ya da Erdoğan'ın muhteşem açılış törenlerinden bir başkası (Yılmaz hükümetlerinden kalan bir kazık) Sügözü Termik Santrali. İthal kömürle çalışan Türkiye'nin ikinci büyük termik devi, akla zarar olmasını saymazsak, ancak Kyoto Protokolü'ne dahil olduğumuz gün başağrısı olmaya başlayacaktır. Bu projelerden hiçbirine Türkiye'li bir kurumun ya da çevre kuruluşunun karşı çıkışı olmamıştır (Türkiye'li sayarsanız, Greenpeace hariç)... Gündelik yaşamına doğrudan etki eden sorunlara bile ses çıkarmayan kişi, küresel ısınma gibi doğrudan etkisini tecrübe etmediği, kaynağına son derece dolambaçlı varılan bir konuya nasıl olur da duyarlılık gösterir? Bu duyarsızlık ve kolektif inkâr, uluslararası ticaret protokolleriyle ve doğal afet masallarıyla kol kola daha ne kadar sürdürülebilir?.. Önümüzdeki senelerde göreceğiz.

Mehmet Ali Üzelgün

Hâlâ aynı durumdayız

Korkudan ölerек, soğuktan donarak kelimeler arıyoruz.

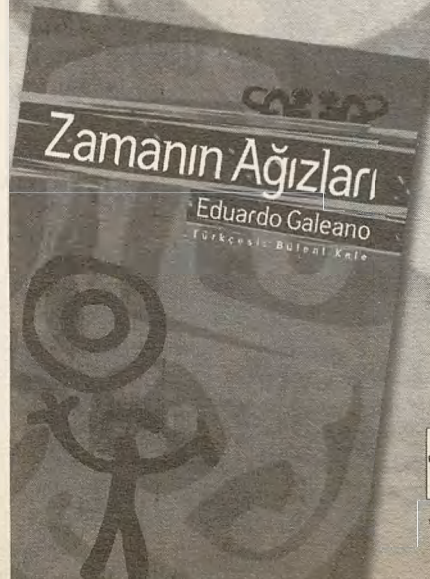
Zamanın Ağızları

Eduardo Galeano

Eduardo Galeano, son kitabında, aşk, çocukluk, su, toprak, kelimeler, görüntüler, müzik, göç, iktidar ve korku gibi çeşitli konularda hikâyeler anlatıyor. Hikâyelerindeki kahramanlar önce varlar; ama sonra yoklarken bile onları hatırlayan kişilerin hikâyelerinde yaşamaya devam ediyorlar.

"Bizler zamanın ayakları ve ağızlarıyız," diyor Galeano. Ama zaman, rüzgâr gibi estiğinde, ayak izleri de silinir. Zamanın yolculuğu ise ancak zamanın ağızlarından dinlenir.

Bütün bu hikâyeler aslında tek bir hikâye anlatıyor: Zamanın hikâyesini...

Çitlembik

www.citlembik.com.tr

DÜNYA SOSYAL FORUMU VE TARIK ALI'NİN GÖZÜYLE "İKİ MODEL"

İktidar olmadan olmaz

Dünya Sosyal Forumu, beşinci yılında tarihî bir yol ayrımına geldi. Dünya solunun 19 önemli isminin imzasını taşıyan 12 maddelik "Manifesto Alegre", DSF'nin programı olan bir harekete dönüşmesini önerirken, Brezilya İşçi Partisi'nin sözcülüğünü yaptığı karşı görüş, bu önerinin "eski anlayışı" temsil ettiğini ve Porto Alegre ruhuna ters düştüğünü savunuyor. Bu iki çizgi, iki isimde simgeleşiyor: Davos'la Alegre arasında "köprü" kurmak istediğini söyleyen Lula ve DSF'nin kapanış konuşmasında "sosyalizm" vurgusu yapan Chavez... "Manifesto Alegre"de imzası olan Tarık Ali, DSF öncesinde verdiği bir mülâkatta, Lula ve Chavez'de simgeleyen ayrımın anahatlarını çizmiş ve dünya solunun önündeki meseleyi özetlemişti. Venezuelanalysis.com'dan naklediyoruz...

Latin Amerika'daki neo-liberalizm karşıtı toplumsal hareketleri nasıl açıklıyorsunuz?

Tarik Ali: ABD, Latin Amerika'yı çok uzun bir süre laboratuvarı olarak kullandı. Muhafız toplumsal hareketlere panzehir olarak askerî diktatörlüklere başvurduklarında, bunu ilk önce Latin Amerika'da denediler. Brezilya, Arjantin ve Şili'de bugüne kadar görülmüş en gaddar diktatörlükler iş başına geldi. Komünizmin çöküşünden sonra siyasî düzeyde dizginleri gevşettiler, ancak ekonomik düzeyde Latin Amerika avuçlarının içindeydi. En iyi yolun bu olduğunu düşündüler. Şöyle özetleyebiliriz: Amerikan imparatorluğuna karşı ilk ayaklanan, imparatorluğun laboratuvarı oldu.

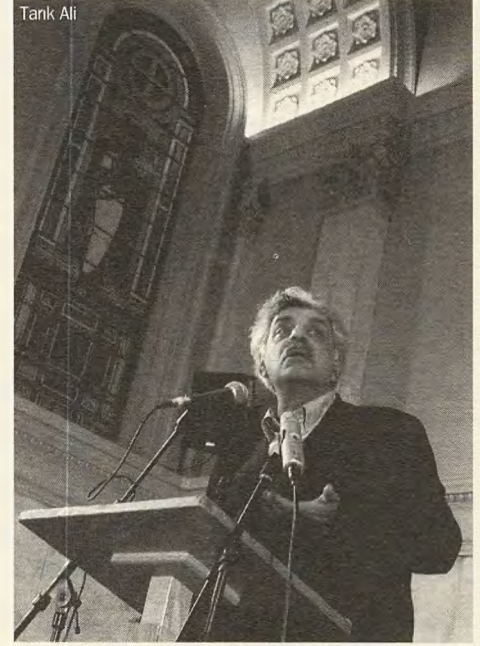
Latin Amerika'da yaşanan süreç, "sanayisizleştirme" ve yabancı sermaye yatırımlarıydı. Bunun klasik örnekleri Şili'de Pinochet, Brezilya'da Cardoso ve Arjantin'de çeşitli hükümetlerin icraatlarıydı. Bu ülkeler sanayisizleştirildi ve bir balon içinde yaşamaları tasarlandı. Bu balon, büyük ölçüde yabancı yatırımla, yabancı sermayenin banka sistemine girişiyle şişirildi. Yatırımlar riskli hale geldiğinde uluslararası sermaye çekildi. Yabancı sermayenin Brezilya'yı ya da Arjantin'i geliştirme gibi bir saiki yoktu. Neticede tabandan yükselen toplumsal hareketler doğdu: Çiftçiler, topraksız köylüler, işsiz işçiler önce mikro düzeyde başkaldırmaya başla-

dı. Köylerde, sonra bir şehirde, sonra bir bölgede ve giderek kıtaya yayıldı. Boliviya'da, Cochabamba'da suyun, Peru'da, Cuzco'da elektriğin özelleştirilmesi üzerine halk ayaklandı. Her iki durumda hükümet önce ayaklanmayı bastırdı, sonra geri adım attı. Derken Arjantin'in inanılmaz çöküşü yaşandı, üç hafta içinde dört-beş cumhurbaşkanı değişti. Bu olaylar neo-liberal kapitalizmin krizini çok net bir şekilde resmediyordu. Brezilya'daysa Cardoso ülkeyi tamamen sanayisizleştirdi, ortada ne ulusal burjuvazi, ne de herhangi bir ulusal gelenek kaldı.

ABD, Latin Amerika'daki bu muhalif enerjiyi neo-liberalizmin daha yumuşak bir versiyonuyla mı etkisizleştirmeye çalışıyor?

Şu anda öyle bir niyetlerinin olduğunu sanmıyorum. Onu ancak kendilerini tehlikede hissettiklerinde yaparlar. Şu anda öyle bir tehlike hissetmiyorlar. Bunun bir sebebi —bu noktada hiç nezaket gösteremeyeceğim— toplumsal hareketlerin idealist bir slogana sahip olmaları: "İktidar olmadan dünyayı değiştirebiliriz." Bu, kimseyi tehdit etmeyen bir slogan; ahlâkî bir slogan. Zapatistalar —onlara hayranım— Chiapas'tan Mexico City'ye yürüdüklüklerinde ne elde edeceklerini düşünüyorlardı? Hiçbir şey kazanamadılar. Yaptıkları sembolik bir şeydi, ahlâkî bir zafer bile kazanamadılar, çünkü hiçbir şey elde edemediler. Latin Amerika siyasetinin bu evresi anlaşılır bir şey. Yakın tarihteki tecrübelerden insanların dili yandı: Sandinistaların yenilgisi, silahlı mücadele yürüten örgütlerin yenilgisi, askerî diktatörlüklerin zaferi... Dolayısıyla, yoğurdu üflerek yeme eğilimi doğdu. Bu açıdan bakıldığında, en ilginç örnek Venezuela. Zira, oradaki hareket diyor ki, "dünyayı değiştirmek için iktidarı elde etmek ve değişimi —gerekirse küçük dozlarda— gerçekleştirmek lazım, aksi takdirde hiçbir şey değişmez." Eğer bir alternatif sunmuyorsanız insanları nasıl seferber edeceksiniz? Brezilya'da, Topraksız Köylüler Hareketi (MST) bir alternatif dile getiriyor: "Toprağı yoksul çiftçilere verin, onlar işlesin." Ama John Holloway'ın Zapatista tezi —"İktidar olmadan dünyayı değiştirmek"— sanal bir tez, bir siber-uzay tezi: Tahayyül edelim. Ama, gerçek bir dünyada yaşıyoruz ve gerçek dünyada bu tez işlemez. Dolayısıyla, Brezilya'daki MST modeli, Chiapas'taki Zapatista modelinden çok daha ilgi çekici benim için.

MST, Brezilya İşçi Partisi'ne, yoksullara toprak

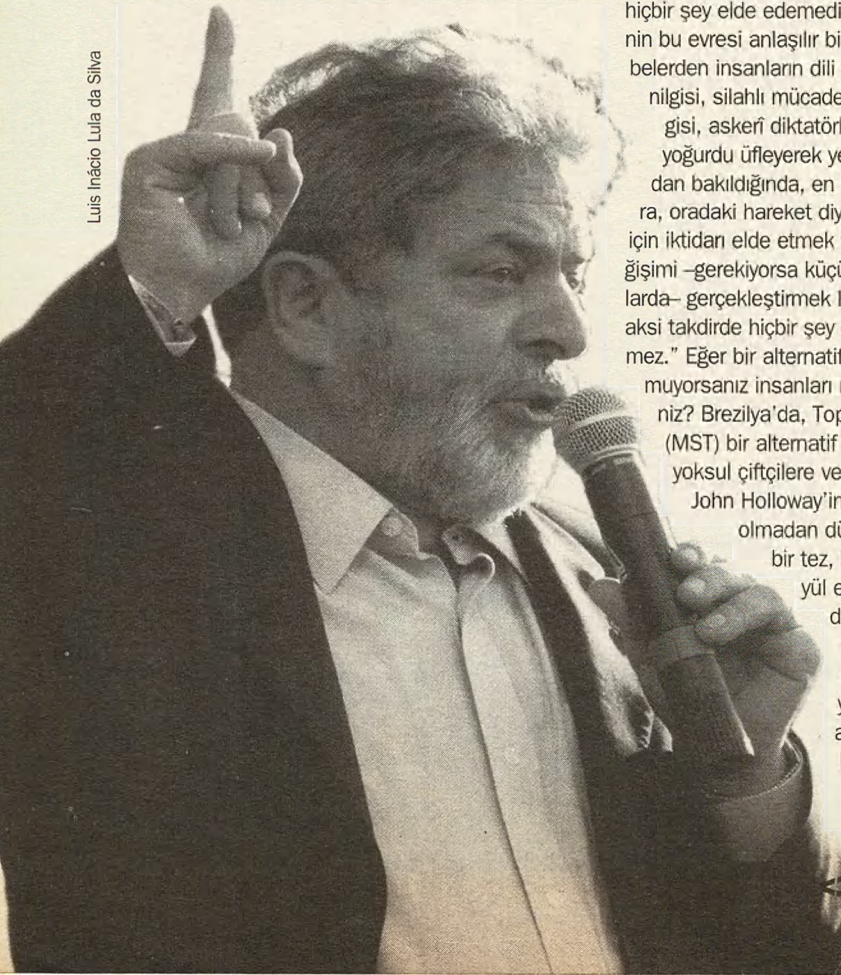

dağıtma sözünü yerine getirmesi için baskı yapıyor. İşçi Partisi'yle MST arasındaki "pat" durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bence Brezilya'daki durum şu: İşçi Partisi, halkın, özellikle de yoksulların özlemlerini dile getirdi, onların desteğini aldı. Fakat halka bir şey veremedi —henüz veremedi. Hatta, Lula iktidarının ilk yılında MST, Cardoso hükümetleri zamanında olmadığı ölçüde baskıya maruz kaldı. Topraklı çiftçiler ve polis MST'ye savaş açtı, birçok militanı katletti. Bu çok kötü bir gidişat. Niye böyle oldu? Çünkü, İşçi Partisi, gerçek alternatifler hazırlamamıştı,

"Bolivar devrimi"nin yeterince etkili olamamasının sebebi, kuşatma altında olması. Chavez'in iktidarı sağlamaştırması, Latin Amerika'nın ufkunu açacak.

hatta bunun üzerinde düşünmemişti bile. Lula, korkarım ki, zayıf bir lider. İktidarda olmaktan o kadar memnun ki, niye orada olduğunu unutuyor. Aynı şey Lech Walesa'ya olmuştu, Polonya'daki kitlesel Dayanışma hareketi onu iktidara getirdi. Peki o halka ne verdi? Hiçbir şey. Ve halk da indirdi onu iktidardan. Aynı şey Lula'nın da başına gelecek. Brezilya solunu yeniden ayakları üstüne oturtacak bir harekete ihtiyaç var. Bu hareket İşçi Partisi milletvekillerinden, senatörlerinden ve tabandaki üyelerden oluşmalı. MST'nin anahtar konumunda bir bileşen olması gerekir. Ayrıca, İşçi Partisi'nin hayal kırıklığına uğrattığı sosyalist aydınların da bu harekete katılmalarını sağlamak lazım. Bu üç öge, Brezilya solunun yeniden ayakları üstüne oturması için çok önemli. Bir grubun ayrılıp "biz yeni bir parti kuruyoruz" demesi çok ahmak-

Brezilya başkanı Lula "Yoksulluğa karşı çağrı" toplantısında

Venezüella başkanı Chavez Porto Alegre'de kitleyi coştururken

ça olur. Farklı bir hareket ve bugünkünden farklı bir İşçi Partisi elzem. Bugünkü şartlarda Brezilya işçi sınıfı, sanayiden kopmuş, kayıt dışı sektörde işsiz eden bir işçi sınıfı. İşçi Partisi kurulduğunda durum böyle değişti. Dolayısıyla farklı öncelikler söz konusu. Bu yeni önceliklere göre ve Brezilya'nın bugünkü realitesiyle uyum içinde olan bir sol hareket oluşturmak gerekiyor, geçmişten yadigar bir mitolojik bir resme bakarak değil. Brezilya seçimlerinden önce, Ribeirão Preto'da bir festival-deydim, orada bana "Brezilyalı olsaydın kime oy verdirdin?" diye sordular. Ben de "Brezilyalı yoksulların büyük çoğunluğu gibi Lula'ya verirdim" dedim. Ve sözlerime şunu ekledim: "Endişem, Lula'nın onu kimlerin iktidara getirdiğini unutmaması ve ona oy vermeyenlerin -IMF'nin, Dünya Bankası'nın ve uluslararası finans kuruluşlarının- taleplerine uygun politikalar geliştirmesi. Bu saydıklarım Lula'ya oy vermediler, ama yapılan işlerin politikalarıyla uyum içinde. Bunun bir trajedi olacağını söylediğimde şaşır-mışlardı, ama tam da öyle oldu. Benim gözümde, Cardoso'yla Lula arasındaki ilişki, Thatcher'la Blair'inkine benziyor. Blair Thatcher'ın izinden gitti, Lula da Cardoso'nun izinden gidiyor. Bu, maalesef Brezilya'nın trajedisini ve dört-beş yıl içinde kitle-sel bir hayal kırıklığı yaşanacak ve sağ yeniden iktidar olacak. Biz de yeniden sıfırdan başlamak zorunda kalacağız.

İktidar olmadan dünyayı değiştiremezsiniz. Venezüella modelinin özü bu. Chavez sıradan insanların hayatını iyileştiriyor. Bu, bütün sloganlardan daha önemli.

ABD'nin Latin Amerika'daki stratejisinin ekonomik düzeydeki hakimiyeti elinde tutmak olduğunu söylediniz. Kolombiya'da soğuk savaş dönemi aratmayan bir ABD destekli diktatörlük var. ABD'nin Kolombiya modelini Latin Amerika'ya empoze etme ihtimali var mı? Birçok Latin Amerika ülkesinde siyasal düzeydeki anti-Amerikan-cılığa kayıtsız mı kalacaklar?

Kolombiya, şu anda istisnai bir durum. Venezüella'da bir darbe girişiminde bulundular. Başka bir yol bulamazlarsa, o çareye de başvururlar tabii. Demokrasinin kendi çıkarlarına hizmet etmediğini gördüğü anda ABD'nin askerî çözümü başvuracağı aşikâr. Ancak, şu andaki sorun şu: Yoksullar lehine sosyal demokrat projeler geliştirerek nasıl bir toplumsal dönüşüm sağlanabilir? Bence anahtar soru bu ve bu açıdan Venezüella çok önemli. Lula'nın seçilmesinden önce şöyle bir ihtimal doğmuştu: Arjantin çökmüştü, Venezüella'da Chavez iktidardaydı ve Brezilya, Arjantin, Ekvador, Bolivya, Venezüella ve Küba'dan oluşan bir Bolivar federasyonu, dünyaya başka türlü bir bakışı, baskıcı ve kötücül olmayan bir toplum biçimini mümkün kılabilir, yoksulların gündelik hayatını dönüştürbilirdi. Bu olamadı, çünkü Brezilya İşçi Partisi büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Ama, gerçekleşmedi diye bunun üzerinde kafa yormaktan vazgeçmemiz gerekmiyor. Venezüella'da 10 bin Kübalı doktor var ve binlerce Venezüellalı yoksul genç Küba'ya tıp öğrenimi yapmak üzere gidiyor. Birbirimizin zaafını değil, güçlü taraflarımızı birleştirmek gerekiyor.

Venezüella'nın Küba'yla işbirliği içinde sağlık ve eğitim alanında gerçekleştirdikleri pekâlâ Brezilya için de söz konusu olabilirdi, ama yapmadılar.

Serbest Ticaret Bölgesi projesine karşı güçlü bir muhalefet olması, ABD'yi Latin Amerika'daki ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için ikili anlaşmalar seçeneğine mi götürüyor?

Şundan emin olmamız gerekiyor: ABD, her zaman kendi çıkarları doğrultusunda davranır ve ABD'nin çıkarı, Latin Amerika'nın ABD'den ayrı, bağımsız bir bölgesel güç haline gelmesini engellemektir. Aynı şey Uzakdoğu için de geçerli. Çin, Japonya ve Kore'nin ABD'siz bir blok olmasını, yine aynı

şekilde Avrupa'nın güçlü bir siyasal-ekonomik güç olmasını engellemek zorundadır. Dolayısıyla, ABD, çıkarlarına halel getirmeyecek tavizler verecektir, onu siyasal ve ekonomik olarak tehdit etmeyecek ittifaklara müsamaha gösterecektir. Ancak, ikili anlaşmaları tercih edecektir, bizimle toplu olarak değil, teke tek görüşün diyecektir. ABD'nin siyaseti hep bu olmuştur.

Alternatif küresel hareket, Chavez'in popülizmi, ordu kökeni ve "yukarıdan aşağıya" olmasından çekinilen "devrim"inden rahatsızlık duyuyor. Chavez'le alternatif küresel hareket nasıl uzlaşılabilir?

Yoksullar desteklediği sürece Venezüella hükümeti ayakta kalacaktır. İçinde birçok akım barındıran alternatif küresel hareketin yapması gereken şey, Venezüella'da neler olduğuna bakmaktır. Geçekonu mahallelerine gidip yoksulların nasıl yaşadığına, bu rejimden önce nasıl yaşamış olduklarına bakmak gerekiyor. Chavez, yoksulların hayatında önemli iyileştirmeler sağladı. Klişeleri bir tarafa bırakalım. İktidar olmadan dünyayı değiştiremezsiniz. Venezüella modelinin özü budur. Chavez sıradan insanların hayatını iyileştiriyor. Onu devirmenin zorluğu bundan kaynaklanıyor. Aksi takdirde çoktan devrilirdi. Alternatif küresel hareketin şunu anlaması lazım: Bu ciddi bir politikadır. Sadece slogan atarak bir şey gerçekleştirilmez. Uğruna mücadele ettiğinizi söylediğiniz sıradan insanlar, ücretsiz eğitim, ilaç ve ucuz gıda edinebiliyor. Bunlar bütün sloganların toplamından daha önemli şeylerdir.

Peki, Venezüella'da katılımcı demokrasinin durumu hakkında ne düşünüyorsunuz?

Zayıf durumda ve güçlendirilmesi lazım. Hareketin her düzeyde kurumsallaşması gerekiyor. Mahalle düzeyinde, kent düzeyinde, bölge düzeyinde, "Bolivar meclisleri" kurulmalı, bu meclislerin düzenli toplanması ve sorunları tartışması sağlanmalı. Ve bu, yukarıdan aşağı doğru olmamalı. Chavez,

Latin Amerika siyasetinde çok sıradışı, çok özgün bir şahsiyet. Ve genç, ülkesinin geleceği için kendisinden sonra da yaşayacak kurumlar oluşturmalı.

Venezüella tek başına ayakta kalabilir mi, ABD Chavez çizgisine tahammül edebilir mi?

Venezüella, Amerikalıların çanına ot tıkamak istedikleri bir örnek. Zira, bu örnek varolduğu ve giderek güçlendiği sürece, Brezilyalılar, Arjantinliler, Ekvadorlular, Şilililer, Bolivyalılar "Venezüella bunu yapıyorsa, biz de yapabiliriz" diyeceklerdir. O bakımdan Venezüella çok önemli bir model. Amerikalılar da bu yüzden ifrit oluyorlar Chavez'e; Venezüella'daki sersem muhalefete, halka miyadını doldurmuş, çürümüş, Amerikan işbirlikçisi bir oligarşiden başka bir alternatif sunamayan muhalefete milyonlarca dolar bahşediyorlar. Venezüella'daki "Bolivar devrimi"nin Latin Amerika'da yeterince etkili olamamasının başlıca sebebi, içeride kuşatma altında olmasından kaynaklanıyor. Chavez'in iktidarı sağlamaştırması, Latin Amerika'nın bütünü için ufuk açacaktır. Kübalı doktorlar ve Küba'daki Venezüellalı tıp öğrencileri örneğini tekrarlamak istiyorum, bunlar küçük şeyler gibi görünebilir, ama bugünün dünyasında büyük bir iş; elli yıl önce önemsenmeyebilirdi, ama bugün çok önemli. Dolayısıyla bu tür girişimleri kollayıp korumak ve geliştirmek gerekiyor.

Medya, holding medyası, Venezüella'da çok önemli bir siyasal rol oynuyor. Bu ve benzeri dezenformasyonlar nasıl mücadele edilebilir?

Latin Amerika'ya El Cezire gibi bir uydu kanal lazım. Bir "El Bolívar" olsa, sağın ve solun ne dediğini topluma iletse, Lula'yı zora sokan Topraksız Köylüler Hareketi'nin taleplerini duyursa, bunları bağımsız olarak, herhangi bir devletle bağlantılı olmadan yapabilse, BBC ve CNN'in Latin Amerika'daki alternatifleri olsa...

Çeviren: Yücel Gökçürk

Hugo Chavez

ince orumuş,
sık dokunmuş filmler

// 11-18 Mart, İstanbul
// 1-2 Nisan, Diyarbakır
// 4-5 Nisan, Batman

3. filmmor kadın filmleri festivali 11-18 mart

// Fransız Kültür Merkezi // İstanbul Goethe Enstitüsü
// DSM Avrupa Sineması // Batman Kültür Merkezi
www.filmmor.com

film mor

KORKUT BORATAV'LA KÜRESEL KAPİTALİZM VE "MANİFESTO ALEGRE"

Kötülük tohumlarının teşhisi

Korkut Boratav'la "nehir" söyleşiye berdevam. Geçen sayıda, 24 Ocak kararlarının 25. yıldönümü vesilesiyle Türkiye'nin neo-liberalizm tarihini irdelemiştik, bu sayıda globalizme ve "Manifesto Alegre"ye bakıyoruz...

Davos Zirvesi'nin 2005 gündemi neyd?

Korkut Boratav: Davos Zirvesi, emperyalist sistemin üst konularında yer alan insanların siyasetçilerle kaynaştığı bir ortam. Dolayısıyla, dünyaya fiilen egemen olan büyük sermayenin, bu egemenliğine belli ölçülerde meşruiyet kazandırma çabasını ifade ediyor. Perde arkasında kulislere, lobiler, pazarlıklar yapıyor, çünkü bunların bir bölümü dünya kamuoyunun dikkatinden saklanmak zorunda. Öte yandan, dünyayı yönetenler "sorunları tartışıyoruz, hatta zaman zaman muhalif sesleri de dikkate alıyoruz" demenin vitrinini oluşturuyorlar. 1997-98'e kadar, emperyalizm, küreselleşme söylemi altında kendisini rakipsiz, muzaffer görmekteydi. Şüphesiz, muhalif çevreler ve onların uluslararası toplantıları da vardı. Fakat devletler düzleminde, özellikle üçüncü dünya devletleri düzleminde, emperyalizmin egemenlik biçimleri sineye çekiliyor, seçeneksiz, tartışmasız ve alternatifsiz görülüyordu... Emperyalizm ve küreselleşme söylemi fiilen halen muzaffer ve egemen, ama ideolojik ve fikir planında 1998 öncesindeki egemenliği yok. Asya krizi, emperyalizmin modeline teslim olan ülkeleri derinden sarstı. Hatta, o modelden biraz ayrılmakla beraber, '98 krizinden birkaç yıl önce, emperyalizmin

Alegre'den çıkan uluslararası çağrı, ulusal düzlemdeki mücadelelerle bütünleşecek. Ulusal düzlemdeki mücadeleyi küçümseyecek hiçbir teşhis, enternasyonalizmin vazgeçilmez koşulu değil.

uluslararası iktisadi ilişkiler modeline kendini uyarlayan Güney Kore gibi ülkeleri de derinden etkiledi. Liberalizmin getirdiği acı faturalar, üçüncü dünya ülkeleri tarafından algılandı. Afrika'da, '80'li yılların başlarından beri süren "Liberalleşme sizi yoksulluktan kurtarır. Devleti ekonomiden uzaklaştırın. Özel sektör, yani bizim aktörlerimiz size refah getirir" söyleminin bir netice almadığı ortaya çıktı. Afrika, giderek daha derin krizlere sürüklendi. Latin Amerika, '80'li yılların başlarında derin bir krize sürüklenmişti. Asya krizinin bir erken biçimi olan ve Meksika, Şili ve özellikle Arjantin'i derinden sarıyan krizlerin etkileri aşılarak neo-liberal reçetelere tam teslim olununca, "bu problemler çözülür, Latin Amerika kendi kalkınma ve gelişme sürecine yeniden başlar" beklentisinin geçerli olmadığı ortaya çıktı. Asya krizinin çeşitli dalgaları, o tarafı da bunalıma sürükledi.

Bunca krizi rağmen neo-liberalizme muhalif sesler niye yakın zamanlara kadar etkisiz kaldı?

Muhalefet, ancak kendisini siyasete aktarıncaya kadar etkili olur. Entelektüel düzlemde muhalefet hep varolmuştur, hatta burjuva basını, çeşni olsun diye bu muhalif seslere yer de verir. Mühim olan, bu sesin siyasete yansımalarıdır. Siyasete yansımalarıyla birlikte üçüncü dünya ülkelerinde ciddi olarak bu politikalar sorgulanmaya başlandı. En açık örneği, Malezya gibi pek de güçlü olmayan bir ülkenin "hayır" demesidir. Çin de neo-liberal reçetelere teslim olmadı ve kendi bildiğini uyguladı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden beri, 1998'e kadar her yıl millî geliri kesintisiz olarak düşen ve krize sürüklenen Rusya, felâkete sürüklenmeye IMF reçetelerini teslim olmayarak son verdi. Kore başlangıçta

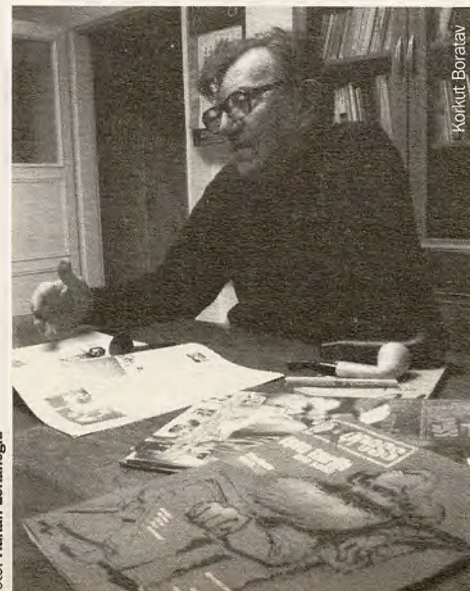
teslim oldu, fakat sonra kendi ayakları üzerinde durabilecek uyum mekanizmalarını benimsedi. Daha sonra Latin Amerika'daki muhalif ses ve onun örgütleri siyasete çok ciddi bir şekilde yansıdı. Bunu Venezüella, Uruguay, Brezilya, Arjantin'de görüyoruz. Neticede bu muhalefet, uluslararası burjuvaziye ve onun üst organlarına, reçetelerine meşruiyet kazandıracak bir cilalama gereksinimi duyurdu. Bu cilalama gereksiniminin bir boyutu da, Davos'un gündemine "küreselleşme muhalifi sesleri de dikkate alalım" biçiminde yansıyor. Öbür ta-

daha genel konuştum. Muhalefetimizi ifade ettik. Bizim eleştirel yaklaşımımız Dünya Bankası'nın katı iktisat ideologlarının tepkisiyle karşılaştı. Fakat akşam, bizi birisinin evinde yemeğe çağırdılar. Orada gayriresmî ortamda, bir de baktım ki, gündüz bizimle cebelleşen Dünya Bankası uzmanları 60'lı yılların militanları çıktılar. Hepsisi 60'lı yılların sonlarında Vietnam savaşına muhalefet hareketine nasıl katıldıklarını nostaljiyle anlattılar. Bu ne kadar tipiktir, ne kadar istisnaîdir bilemem, ama, Dünya Bankası uzmanlarının aradıkları zaman

raftan, uluslararası finans-kapitalin ve emperyalizmin üst organları olan IMF ve Dünya Bankası, söylemlerinde ufak tefek revizyonlar yapmaya başladı. Hemen şunu söyleyeyim, Dünya Bankası'nın bünyesinde, Marksizmin mürekkebinin yalamış çok sayıda dönem vardır. 15-20 yıl kadar önce, "muhalif sesleri de dinleyelim" diye beni ve benim gibi birkaç kişiyi Dünya Bankası çağırdı. Herkes kendi ülkesinden söz etti. Ben kapanış panelinde biraz

Marksizmden yararlanacak temalar, öğeler bulmaları zor değil. Nitekim, Rus neo-liberal uyum politikasıyla, bir ülkenin bütün varlıklarının küçük bir oligarşi grubu tarafından nasıl yağmalandığı o kadar açık seçik biçimde ortaya çıktı ki! Bunlar "devletin fethedilmesi" diye bir kavram ortaya atılar. Biz Marksistler daima "Devlet egemen sınıfların kontrolü altındadır. Siz onu yok ederken, farklı egemen sınıflar farklı biçimde, yağmalama veya paylaşma veya egemen olma süreçlerine kendilerini uyarlarlar" derdik. Bunlar Rusya'nın yeni burjuvazisinin o açgözlü yağma operasyonunu gözardı ettiler. Modelleri şuydu: "Devletin hakim olduğu sosyalist kaynak tahsisi modeli israf yaratır; devleti sıfırlar, özel sektöre açılırsak kaynak tahsisi düzeldi, hatta belki gelir dağılımı bile düzeldi!" Bu model öyle bir yolsuzluk ve yağmalama mekanizmasıyla sonuçlandı ki, Dünya Bankası'nın ideologları "devletin güçlü ekonomik azınlıklar tarafından fethedilmesi de mümkün olabilir" diye bir söylem geliştirdiler. Biz halbuki öteden beri, Türkiye'de neo-liberal modelin işleyişinin nasıl yeni yağma ve avanta mekanizmaları geliştirdiğini kendi analizlerimizde yapıyorduk. Marksizmden gelen herkesin açık seçik olarak bildiği bir şeydir: Devlet aygıtı toplumun ekonomiyi egemen sınıf ve katmanları tarafından kuşatılır, çoğu zaman da fethedilir. Birdenbire "crony capitalism" diye bir kavram geliştirdiler. Bazıları, bunu gülünç bir şekilde "eş-dost kapitalizmi" veya "ahbap çavuş kapitalizmi" diye çeviriyor.

"Crony capitalism", burjuvazinin belli birimlerine hizmet eden kapitalizmdir. Az gelişmiş kapitalizm sınıfa genel olarak hizmet eder, ama aynı zamanda, sınıfın belli ögelerine hizmet eder.

Somut bir örnek üzerinden açıklayabilir misiniz? Mesela Özal kapitalizmi, kendisinden önceki ithal ikâmecî dönemin burjuva katmanlarına kaynak tahsis eden mekanizmaların dışında, seçilmiş sermayedar ve iş çevrelerine avanta devretme mekanizmasıdır aynı zamanda. Dünya Bankası'nın "crony capitalism" söylemi de Marksist söylemlerin yansımalarındandır. Bu, emperyalizmin yeni döneminin neo-liberal reçetelerle üçüncü dünyayı ve emekçi sınıfları yeni baştan baskı ve kontrol altına alma operasyonunun yarattığı tepkileri algılama göstergesidir. Bunu algıladıkları için, bu tür söylemlerle reçetelerini gözden geçirme ve yeniden saygınlık kazandırma çabası sarfettiler.

Davos'ta, "farklı seslere de açığz" diyen patronlar Bono gibi muhalif kişiliklerle de biraraya geldi. Bono, özellikle Afrika'nın borçlarının silinmesi talebinde bulundu. Zirvede, Chirac'ın yolsuzlukla mücadele önerileri oldu. Bu tür talep ve önerileri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bono'yu dinlenmeleri ya da egemen sınıfların temsilcileri olan Chirac veya Blair'in birdenbire reformist bir söylemle podyuma çıkmaları demin söylediklerimin yansımalarıdır. Meşrulaştırma çabalarının, politika düzleminde en azından iki, belki üç yansıması vardır. Bunlardan birincisi, yolsuzlukla mücadeledir. Neo-liberal reçete, yolsuzlukla mücadele devlet aygıtının içinde arar. Yolsuzluğu, çok basit ifade edersek, rüşvet olarak tanımlar. Rüşvet, bir devlet yetkilisinin, kişisel menfaati için devlet aygıtını kullanmasıdır. Yolsuzluğu rüşvet di-

şersizlik yaratan, bağımlılığı artıran bir süreç olduğunu o kadar açık seçik biçimde ortaya koydular ki "biz de bunu görüyoruz ve dikkate alıyoruz" deme gereği duyuldu... Demin sözünü ettiğim meşrulaştırma çabalarının ikincisi de yoksullukla mücadeledir. Ancak, Dünya Bankası ve IMF reçeteleri ile yoksulluğu kendileri yaratıyor. Devlet aygıtını küçültmek, devlet memurlarını ve KİT'leri tasfiye etmektir. Onları tasfiye edince, yerlerini istihdam bakımından özel sektör doldurmuyor, işsiz insanlar sokağa atılıyor. Ve deniyor ki, "ücretler düşsün, herkes istihdam edilir". Ama ücretler düşünce, istihdam artacak diye bir kural yok. Ücretler zaten düşük, asgari düzeyde. Ee, yoksullukla mücadeleyi nasıl yapacaksınız? İki yöntemle, birincisi, İngiltere'nin sanayi devriminin başlarında uyguladığı "yoksul yasaları", yani fakir fukaraya sadaka dağıtacak mekanizmalar... En yoksulları bul, onların kamını doyur! İkincisi, ki tamamen anlamsız bir süreçtir, "insanlar niçin yoksuldur" sorusuna verdikleri yanıt: Eğitim ve sağlık, yani insan sermayesi düşük olduğu için yoksulluk var! Bir insan okumadığı için yoksul değildir, yoksul olduğu için okumamıştır. Burada açık bir deformasyon var. Dolayısıyla, "temel eğitim ve koruyucu sağlık ücretsiz olmalıdır, onun ötesi paralı" diyorlar. Ama, temel eğitim ve koruyucu sağlığın parasız, gerisinin paralı olması bile fiilen uygulanamıyor. Devlet o kadar zayıflamıştır ki, temel eğitim bi-

Emek hareketini serbest bırakmayan hiçbir ülke sermaye hareketlerini serbestleştirme hakkına sahip olmamalı. Emek hareketinin serbestleşmesi çağrısı, sistemin meşruiyet problemini ortaya koyar.

Seçim, Hindistan solunun, yani komünist partilerin ve Hindistan'ın CHP'si diyebileceğimiz Kongre Partisi'nin ittifakının oluşturduğu bir iktidara sonuçlandı. İktidarın ne yapıp yapmayacağı ayrı bir mesele ama, o örgütlenme düzleminin sadece kuru kalabalık olmadığı, siyasete de açılan bir mücadele biçimi içerdiği ortaya çıktı. Bütün sosyal forumların kolektif mesajı "başka bir dünya mümkündür" mesajıdır. Bu bir değişime ve değişiminin mümkün olduğu çağrısıdır, küreselleşme söyleminin reddi anlamına gelir. Emperyalizmin eleştirisi ve ona karşı mücadele çağrısıdır.

Alternatif küresel hareketten umutlu musunuz? Elbette. Dünyayı değişiminin mümkün ve gerekli olduğu algılaması yaygınlaşınca, bu, şu veya bu şekilde siyasete yansacaktır. Dünyanın ufak veya büyük dönüşümlere gebe olduğunu gösteriyor.

Hareketin siyasal öneri getirememesine, yöntemlere dair eleştiriler de var. Sizin eleştirdiğiniz noktalar var mı?

Eleştirel değerlendirmelerde yaygın bir öge, bu harekete sızmış olan reformist grupların varlığından kaynaklanıyor; bir anlamda, Dünya Bankası'nın cı-lalı, reformist söylemini daha soldan benimseyen hükümet dışı kuruluşlar... Onlara sivil toplum örgütü demek istemiyorum, onların resmî adı hükümet dışı kuruluşlardır.

Bu kuruluşların bazılarının sermaye grupları tarafından belli çıkarlar doğrultusunda desteklendiği de bir vaka...

Hükümet dışı kuruluşların bazıları çok güçlüdür, para dağıtırlar. Hindistan da dahil, Afrika'da ve yoksul ülkelerin pek çoğunda, günlük programları vardır. Günlük programları yoksul katmanların bazı pratik sorunlarına çare olarak gelir. Bu projeler kendi başına ele alınırsa yararlıdır, fakat bütüncül bir eleştirel perspektiften yoksundur. Hatta aslında muhalif harekete sızmış, emperyalizmin truva atları gibi de görülebilirler. Aralarında iyi niyetli olanlar da çoktur. Hatta sistemik eleştiriye yönelenler de vardır. Kimileriye hakikaten devrimcidir. Köktenci değişmeyi benimseyen çok sayıda Kuzey kökenli hükümet dışı kuruluş da var. Ama bunların bir bölümü, özellikle de kaynağa, paraya sahip olan, hem Dünya Bankası, hem Amerikan hükümetiyle hem de yerel siyasî güç odaklarıyla içiçe olan unsurlar emperyalizmin ideolojisiyle temelden kavga eden

U2'nun solisti Bono, bu sene de Davos'a katılarak üçüncü dünya ülkelerinin borçlarının silinmesi çağrısını yineledi.

ye tanımlarsanız, bürokrasinin içinde arayacaksınız. Halbuki yolsuzluğu, devlet aygıtını kendi özel, bireysel çıkarları için kullanan ve avanta toplayan burjuvaziyi dışlamadan tanımlarsanız, o zaman sınıfsal bir anlam kazanır. Yolsuzlukla mücadeleyi, aslında, uluslararası sermayenin yerel sermayeye karşı handikaplı olmaması için bir reçete olarak düşünüyorlar. Yolsuzluktan en çok yararlanan yerel burjuvazidir. Uluslararası sermaye "ihale kanununu objektif yap, benimle yerli burjuvazi arasında ki şartları eşitle" diyor. İkincisi, "beni rüşvet dağıtmaya zorlama, ben zaten hakim olurum" diyor. Sonuçta, yolsuzluğu önlemenin yolu, burjuvaziyi yok etmektir. Burjuvazi yok olursa, yolsuzluk gerçek anlamda son bulur. Devlet aygıtının bir sosyal sınıf tarafından yağmalanması o zaman yok edilir.

Davos'ta Güney ülkelerinin dış borçlarının silinmesinden söz edilmesi ve benzer sorunların tartışmaya açılmasının yine de bir önemi yok mu? Önemi var tabii. Üçüncü dünya halkları ve metropol ülkelerdeki muhalif sesler haklı olduklarını, yani küreselleşme denen sürecin temelden bozuk,

le parasız olamıyor. Ayrıca, koruyucu sağlığın ötesinde, en ufak tedavi edici hizmetlere ufak bir fiyat koyduğunuz zaman, Afrika gibi ülkelerde, hatta Ortadoğu'da, sağlık hizmetlerine başvuru oranı şiddetle düşüyor. Yoksullukla mücadelenin ögesi olan eğitim ve sağlığın parasız olmasının da ötesinde unsurlar var. Makro-ekonomik politikalarda IMF ve Dünya Bankası'nın reçetelerine uyulsun deniyor. Borçların silinmesi IMF reçetelerini empoze etmenin bir yöntemidir; en yoksul ülkeler zaten borçlarını ödeyemiyor. Dolayısıyla, bu borçlar fiilen silinmiş durumdadır. Yıllardır ödenmeyen bu borçların faizleri de ana paraya eklenerek yığılıp duruyor. Zaten toplayamayacakları bir kaynağı, IMF reçetelerini empoze ederek ihvan etmiş duruma geliyorlar. Bütün bu operasyonlar, vitrini cilalama yöntemleridir. Temelde de bu cilalama, meşruiyetini yitmiş olan emperyalizmin dünyaya hakimiyet kurma programının yeniden saygınlık kazanma çabasıdır.

Geçen yıl Dünya Sosyal Forumu'na katılmıştınız. Nasıl bir beklentiyle gittiniz, edindiğiniz izlenimler nelerdi?

değil, o ideolojiye tedavi edici ilaç getiren unsurlardır. Bu bana göre, küreselleşme karşıtı harekete damgasını vurmaz. Bu harekete damgasını vuran köktenci değıştirme iradesidir. Küreselleşmeyi eleştirenler, hangi sözcüğü kullandırlarsa kullansınlar, dünyayı değıştirmenin mümkün, mücadelenin gerekli olduğunu ifade ediyorlar. Bu eleştirinin hayata nasıl geçirileceğı ikinci bir tartışma konusudur. Ulusal mücadelelerin ve uluslararası mücadelelerin rolü nedir tartışması var. O tartışmayı biraz yapay buluyorum. "Dünyayı değıştirme mücadelemizin eksenini enternasyonalist bir çizgi oluşturmalı" söylemiyle, "ulusal düzlemde mücadeleler yapılmadan hiçbir yere gidemeyiz" söylemi, bence birbirini tamamlayan söylemlerdir. Bunları birbirinin karşıtı gibi algılayan çevreler var, ben o görüşte değılim. Küreselleşme karşıtı enternasyonalist mücadele, ulus-devlet düzlemindeki mücadelelere köstek olabilecek bir unsur taşıyor. Diyelim ki sağlık sisteminin veya suyun özelleştirilmesi ve buna karşı mücadele her ülkede farklı tarihlerde, farklı biçimlerde oluyor. Bugün Türkiye'nin ana gündeminde sağlık sisteminin adım adım piyasalaştırılması ve özelleştirilmesi var. Başka bir ülkede, suyu özelleştiriyorlar. Ve halk parasız kullandığı suyu birden bire para ödeyerek kullanmak zorunda kalmaya başlıyor. Oradaki mücadele, yerel yönetimler veya ulus-devlet düzleminde sürdürülecektir. Onları biz takip edeceğiz, onlar da bizi takip edecek. Haberdar olmak, uluslararasılaşmanın, enternasyonalist olmanın zorunlu bir ögesi. Ulusal düzlemdeki mücadeleyi küçümseyecek hiçbir teşhis, enternasyonalizmin vazgeçilmez koşulu değıl.

Dünya Sosyal Forumu bu yıl bir yol ayımına geldi. Aralarında Eduardo Galeano, Jose Saramago, Ignacio Ramonet, Samir Amin, Tank Ali, Immanuel Wallerstein gibi isimlerin de bulunduğu ondokuz aydın, somut siyasal öneriler olmadan "başka bir dünya mümkün" sloganını sürdürmenin mümkün olmayacağını öne sürerek 12 maddelik bir "manifesto" hazırladı. Ve "DSF somut talepleri ve hedefleri olan bir hareket haline mi

Manifestoda, üretim araçlarının mülkiyetinin özel şahısların hegemonyası altında olmasının yarattığı sapkınlığa, yani kapitalizmin özüne ilişkin bir unsur yok. Çağnya, bu tespit konulmalıdır.

gelmeli, yoksa bir platform olarak mı kalmalı?" sorusu gündeme geldi. Manifestonun ilk maddesi, az önce değındığımız borçların silinmesi...

Güney'in en yoksul ülkelerinin, Afrika'daki yirmi beş-otuz, Afrika dışında da dört-beş ülkenin zaten ödenmeyen borçlarının silinmesi çağırısı fiili bir sonuç getirmez. Büyük borcu olan ülkelerin siyasî iktidarlarının ittifak yaparak, adeta bir borçlular karteli oluşturarak, uluslararası sermaye ve emperyalizme karşı ortak tavır oluşturmaları gerekir. Bu çağırısı DSF çözmez, bunu büyük borçlu ülkelerin siyasî iktidarlarına taşımak lazım. Ama neticede, bir kez daha fikir, DSF'den çıkmış oluyor. Solcu ve radikal insanların bu çağırısını, ulus-devlet düzlemindeki siyasetçilere "Git Brezilya'yla, Arjantin'le, Meksika'yla ko-

nuş. Büyük borcunuzu tamamen değılse de büyük ölçüde silecek bir mücadeleyi başlatalım" şeklinde algılamak lazım.

Finansal işlemlerin uluslararası düzeyde vergilendirilmesi, yani Tobin vergisi önerisi de manifesto-nun maddeleri arasında...

Bu eski bir öneri. Hatta DSF'nin sürükleyici örgütlerinden olan Fransa kökenli ATTAC'ın isminde de Tobin vergisi vardır. Tobin vergisi, uluslararası finansal hareketlerden, bir ülkeye giren ve çıkan sıcağı parandan belli bir miktarda vergi alınmasıdır. Bunun uygulanabilirlik şansı bütün ülkelerin katılımıyla mümkündür. Bazı ülkelerin uygulayıp bazılarının uygulamamaları halinde, Tobin vergisi yöntemi mümkün değıldir.

Tüm ülkeler uygularsa, nasıl bir sonuç doğar?

Bu vergiden toplanacak hasılat, o ülkenin veya uluslararası bir kuruluşun -mevcut kuruluşlardan bu işe en yakın olanı Birleşmiş Milletler'dir- sosyal öncelik taşıyan etkinliklerinden birine tahsis edilebilir. Mesela, mayınların temizlenmesi veya AIDS'le mücadele için... Dolayısıyla, fikir olarak rakıdıkaldır. Ama mesela Chirac da bunu önerdi. Her

önerinin arkasında, bir evcilleştirme alternatifi olması mümkündür ve buna çok fazla umut bağlamak gerekir.

Manifestodaki bir madde de, yeryüzündeki hukukî, malî ve bankacılık cennetlerinin süreç içinde ortadan kaldırılması. Örgütlü suçların ve yolsuzlukların kaynağı olarak gösterilen bu "cennetler", sadece Cayman adaları gibi "kanunsuz" bölgelerdeki devletlerde değıl, bazı gelişmiş ülkelerde de bulunuyor deniyor. İlk aşamada, bu "cennetler" giren ve çıkan sermaye akışının vergilendirilmesi öneriliyor...

Bu cennetler, karanlık işlemlerin, bütün yoz, yolsuzluk kökenli sermaye birikiminin temizlendiği ortamlardır. Manifestodaki bu husus da saygın, ılımlı bir öneridir. Ama bunun tam anlamıyla uygulanması mümkün değıldir. Çünkü son tahlilde, bu "cennetler" bazı devletlerin, mesela Britanya ve İsviçre'nin faaliyet alanlarının önemli bir bölümünü oluşturuyor. Dolayısıyla, Britanya kendi finansal sistemini kökten değıştirmeden, bu uygulanamaz. Ama bu tür önerilerin faydalı tarafı, olup biten pislikleri teşhir etmesidir. Fakat sistemik bir eleştiri değıldir. Çünkü finans kapital o kadar hareketlidir ki, bu cennetler olmadan dahi hareket alanını aşacağı yukarı fiilen sınırsız tutabilir.

Manifestoda, her türden ayrımcılığa, cinsiyetçiliğe, ırkçılığa, yabancı düşmanlığa karşı mücadele önerisinde de bulunuluyor ve göçmenlerin durumu üzerinde duruluyor...

Bunu daha radikal hale dönüştürmek lazım: Emek hareketlerini serbest bırakmayan hiçbir ülke, sermaye hareketlerini serbestleştirme hakkına sahip olmamalı. Bütün kaynakların dünya çapında özgürce hareket edeceği bir söyleme kendinizi angaje görüyorsanız, bunu emekten başlayarak sürdürün. Dolayısıyla, emek hareketi üzerindeki bütün kısıtlamaları kaldırın. Tabii benim söylediğim şekilde yazılıysaydı, emperyalist sistemin kabul edemeyeceğı bir öneri olurdu. Dünya tarihinde emeğin bir hayli serbest olduğu dönemler de olmuştur. Ama eşitsizliğin bu kadar arttığı bir dönemde, yüz milyonlarca üçüncü dünya emekçisine emperyalizmin kapılarının açılması, sistemin eklemelerini bir hayli gıcırdatır, çökertmez ama, sarsar. Emek hareketinin serbestliği, kapitalizmin özyle çelişkili değıldir, ama kapitalizmin bugün koyduğu kurallarla çelişkili. Emek hareketinin serbestleşmesi çağırısı, sis-

© björk
böbrek enerjisi

© r.e.m.
ulusa sesleniş

© white stripes
alternatif akım öldürür, düz akım süründürür

© sergent garcia
ludwig von ragga

© tünay akdeniz
işte rock aşkının tarifi

© ceza
maalesef bokun içindeyiz

© göksel baktagir
denizin üzerinde yürümek

ROLL 94
Şubat '05

nedim hazar • queens of noize • vural - focan project
akıllı bilgisayarlar ve gelecekte müzik

DEZA • SERGENT GARCIA • GÖKSEL BAKTAGIR • ENKURUNT YARALI & GİNER FOCAN • TÜNAY AKDENİZ

temin meşruiyet problemini ortaya koyar. "Varolan sistem emperyalisttir, küreselleşme söylemi sahtedir" teşhisini koymamıza imkân verir.

Bir başka madde de "çiftçi tarımı"nı [şirket tarımına karşı olarak] teşvik ederek her ülkenin egemenlik ve gıda güvenliği hakkını teminat altına almak. Öncelikle ABD ve AB'nin tarımsal ürünler ihracatındaki sübvansiyonların tamamen ortadan kaldırılmasını ve giderek, damping uyulamasını engellemek için tarımsal ürün ithalatının vergilendirilmesi talep ediliyor...

Samir Amin bu konuda çok yazmıştır. Onun görüşünün buraya yansıdığı düşünüyorum. Dünyada milyarlarca köylü var. Bunlar, metropol ülkelerinde ki birkaç yüz kapitalist çiftçinin, yani "agro business" denen işletme biçimlerinin olağanüstü teknik gücüne karşı rekabet edecek konumda değil. Eğer tarım ürünlerinin ticarileşmesinde sınırsız serbesti tanırırsa ve bu serbestlik kapitalizmin kontrolü altında olursa, milyarlarca köylü topraktan olacak ve üretimden kopacaktır. Az gelişmiş ülkelerin bir bölümü, gelişmiş ülkelerde de üretilen pirinç, buğday, mısır, soya gibi ürünleri üretme yeteneğinden yoksun kalacak. Köylü kendi tohumunu üretme imkânını bulamayacak, ithal etmek zorunda kalacak. Buğday, mısır, pirinç üretmeyeceksin, ithal edeceksin. Amerika'nın sübvansiyonlu ve olağanüstü devlet destekleriyle palazlanmış ve teknolojik üstünlüklere sahip çiftçilerine karşı nasıl mücadeleye edilebilir ki? Batı Afrika'nın çiftçileri dünyanın en elverişli pamuk üretim koşullarına sahip oldukları halde, Amerikan pamuk çiftçilerinin sübvansiyonu karşısında rekabet edemiyorlar. Yüz milyonlarca köylünün topraksız kalması, üretimden kopması, toplumların üstesinden gelemeyeceği sosyal çöküntülere sürüklenme anlamına geliyor.

Avrupa Ortak Tarım Politikası'na dahil olma çabası Türkiye'de de öyle bir sonuç doğurabilir mi?

Türkiye'de bu doğrultuda bir süreç başladı tabii. Ortak Tarım Politikası ve ticarileşmiş şeker üretimi böyle bir sonucu getiriyor. Mısır kökenli şeker üretiminin, pancar kökenli şeker üretimine karşı avantajlı hale gelmesi, yüzbinlerce pancar üreticisinin geleceğini tehdit ediyor. Porto Alegre'den çıkan uluslararası düzlemdeki bu çağrı, ulusal düzlemdeki mücadelelerle bütünleşecek. Türkiye'de şu anda tehdit altında olan üretici gruplarından biri pancar üreticisidir. Büyük kapitalist tarım çiftçiliğinin tehdidi her ülkedeki çiftçiye farklı biçimde vuruyor. Meksika'da tehdit altında olanlar mısır üreticileri. Dolayısıyla, Meksika'dakiler mücadelelerini o düzlemde, Türkiye'dekiler başka bir düzlemde yapacak. Manifestoda, Türkiye'nin, Meksika'nın, Haiti'nin, Suriye'nin farklı koşullarına değinilmiş oluyor ve uluslararası bir çağrı yapılıyor.

Bir diğer madde, "bilgilenme ve bilgilendirme hakkının yasalarla güvence altına alınması; büyük iletişim gruplarının elinde medyaların yoğunlaşmasına son verilmesi, gazetecilerin özerkliğinin garanti altına alınması" konusunda...

Bu bir demokrasi çağrısıdır. Sermayenin haber almaya, iletişime egemenliğinin yarattığı sorunların ve sonuçların algılandığını ve önlem alınması gerektiğini gösteriyor. Türkiye için de güncel bir olay. Bu da tek başına sistem içi bir reformdur. Ama sistem içi olması önemsiz olduğunu göstermez, -**Söz medyaya gelmişken, NTV'deki "Eko-diyalog" programını seyrediyor musunuz?**

Çok seyretmiyorum açıkçası. Ama üç arkadaş -zaman zaman kompozisyonu değişir- bir koro halinde giderler. Tartışmalı değildir, karşıtlık yoktur. Türkiye'yi algılamamanın, analiz etmenin bir boyutunu gösteriyorlar. Konuşsunlar, sağlıklı kalsınlar, iste-

diklerini söylesinler. Mühim olan, alternatif düşüncelerin büyük medya tarafından aynı titizlikle yansıtılmasıdır. Bunda yarar vardır. Türkiye'de sermayenin çoksesliliği ihtiyacı vardır. Çoksesliliği örtbas ettiği, sınırladığı dönemlerde, bunun maliyetini en başta kendileri çekmiştir. Sermayeye yol gösterme amacıyla söylemiyorum bunu. Ama tek sesli bir bakış açısı, ki bu bakış açısı "neo-liberal politikalar tutarlıdır" şeklindedir. "Tek doğru budur" söylemini Türkiye toplumu na yansıtmak sağlıklıdır. Bilimde teva- zü önemlidir. Düşüncüklerini söyleyeceksin, ama ihtiyat payları da koyacaksın. Başkasının tamamen zıddını söylemesini engelle- yeceksin.

Manifestonun son maddesi, "İnsan Hakları Evrensel

Beyanamesi'nin uzantısı olarak uluslararası örgütlenmelerin yeniden biçimlendirilmeleri ve ekonomik, toplumsal, kültürel ve insanî haklara göre örgütlenmeleri". Öncelik Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve Birleşmiş Milletler'e veriliyor. ABD'nin BM'in uluslararası meşruiyetini tanınamaya devam etmesi durumunda, BM Genel Kurulu'nun New York'tan ayrılması, tercih bir "Güney ülkesi"ne nakledilmesi isteniyor...

Bu çağrı bana kalırsa sınırlı ve reformist. Radikal olan, IMF ve Dünya Bankası'nın kapatılması çağrısıdır. BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilerinin kaldırılıp Genel Kurul'a taşınması daha radikal olur.

Bu manifestoyu hazırlayanlardan olsaydınız, nasıl bir madde eklemek isterdiniz?

Mesela, "50 Yıl Yeter" diye uluslararası bir hükümet dışı kuruluş var. "50 Yıl Yeter" derken 1994'ü kastediyorlar ve IMF ile Dünya Banka-

Porto Alegre 2005

sı'nın kapatılmasını istiyorlar. Bir taraftan kapatıl- sını denirken, bu kuruluşların reforme edilmesi çağrısı çok ılımlıdır. Bana göre, iki kuruluş da kapatılmalıdır. IMF'nin ulusal politikalara müdahale yetkilerinin ortadan kalkması lazım. BM gibi bir kuruluş ana problemi, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin egemenliğidir. O egemenliği ortadan kaldıracak mekanizmalar önerilebilir... Manifestoda, üretim araçlarının mülkiyetinin özel şahısların hegemonyası altında olmasının yarattığı sapkınlığa, yani kapitalizmin özüne ilişkin bir eleştiri unsuru yok. Çağrıya, "dünyanın başına gelen felâketlerin sebebi, kapitalizm ve emperyalizmdir" tespiti konulmalıdır. İmzası bulunanların tümünün meşrebini bilmiyorum ama, bildiğim kadıyla, bu çağrıyı

getirecek özellikte insanlar var orada. Bu, eski usul sosyalizmi yeniden yaratalım çağrısı anlamına gelmez. Ama kapitalizmin bünyesinde taşıdığı kötülük tohumlarının teşhisi lazım. Dolay-

siyla ben olsaydım, anti-kapitalist bir ögenin içerilmesini savunurdum. **Bu metne yönelik eleştiriniz genel olarak hareketin kendisi için de geçerli mi?**

DSF'lerin ortak bir özelliği var. Siyasî hareketlerden, siyasî partilerden bağımsız olmaya özen gösteriliyor. Mumbai'deki forumun örgütlenme yükünü Hindistan komünist partileri üstlendi, ama o partiler kendi bayrakları

Dünya halklarının kurtuluşa nasıl gideceğini söyleme hakkına şu anda kimse sahip değil. Herkesin haksız çıktığı deneyimler oldu. Ama en azından teşhiste köktenci olmak lazım.

ve programlarıyla damga vurma çabası göstermediler. Herhangi bir siyasî partinin veyahut somut örgütlenme biçimindeki siyasî hareketlerin programlarını içermiyor bu forumlar. Ama dünya halklarının başındaki felâketlerin kaynağında emperyalizmin ve onun temelini oluşturan kapitalist sistemin olduğu olgusunu çoğu anlıyor. Bu algılamayı bir bildiriye taşımak, bana göre iyi ve sağlıklı bir şey olurdu. Eski usul sosyalizm dünyaya hakim olsun veya bize rehberlik etsin demiyorum. Dünya halklarının kurtuluşa nasıl gideceğini söylemek hakkına şu anda hiç kimse sahip değil. Hatta hiçbir siyasî hareket ve örgütün bu iddiada bulunacak yetkisi ve birikimi yok. Herkesin haksız çıktığı deneyimler oldu. Ama en azından teşhiste köktenci olmak lazım.

Bu süreçte, çalışmalar öne çıkan bazı araştırmacı ve bilimadamları var; ilk akla gelenler, Tank Ali, Naomi Klein, Arundhati Roy, Antonio Negri, 1998 Ekonomi Nobel'ini alan Amartya Sen... Bu kişilerin görüşlerini, teorik çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

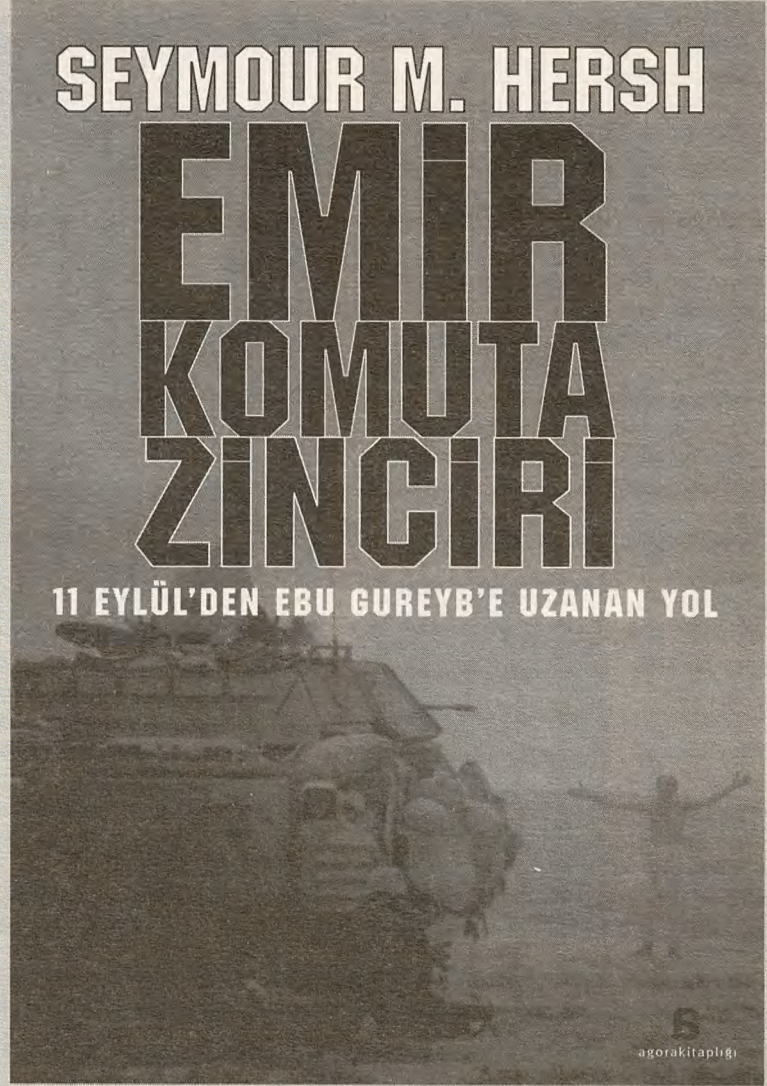
Bunlara Samir Amin'i de eklemek lazım... Eleştirel düşünce, teorik olarak -benim görüşüm bu- Marksizmden hareket etmezse, kısır kalır ve fazla mesafe alamaz. Eleştirel dönüştürme işlevini değil, teşhis ve anlama, kavrama işlevini kastediyorum. Marksizm bu konuda, bana göre rakipsiz bir düşünce sistemidir. Marksizmi geniş anlamak lazım. Marx ve Engels'in yaptığı gibi, çağrının tüm radikal eleştirel akımlarıyla iletişim içinde olmak marksizmi geliştirmenin bir önkoşuludur. Kapalı bir getto değildir Marksist düşünce. Saydığımız isimlerden bazıları zaten Marksist akımın içinde yer alır. Bazıları dışındadır, mesela Amartya Sen'in marksizmle ilişkisi zayıftır. O kendine özgü bir düşüncüdür. Ama Tank Ali Marksisttir. Negri ve Hardt Marksizm bir "yorum" getiriyor. Bana göre, onların nerede yer aldıkları tartışılır. Wallerstein'in adı geçti de- min, marksizme hasım olmayan, ama Marksist de olmayan bir eleştirel sosyal bilim insanıdır. Wallerstein'in yaptıklarından çok şey öğreniriz, bugünkü çizgisi de radikaldir. Onun çizgisi eleştirel ve hemen hemen sistemiktir ve özünde anti kapitalisttir. Marksizm, dünyayı anlamada, bütün eleştirel akımların girdilerinden yararlanıp kendi bünyesinde hamur etmesi şartıyla rakipsizdir. Ama dünyayı dönüştürme işlevi bakımından, Marksist kökenli hareketlerin başarı dereceleri ayrı bir sorun. Dünyayı anlamakta rakipsiz, dünyayı dönüştürmekte ise tarihî deneyimin miras bıraktığı artılar ve eksileriyle baktığımızda, her şeyi yeniden tartışmak durumundayız.

AMERİKAN YÖNETİMLERİNİN KORKULU RÜYASI OLAN GAZETECİNİN SON KİTABI...

SIYASET >

1969'da Vietnam'daki My Lai katliamından Irak Savaşı'ndaki Ebu Gureyb hapisanesi işkencelerine kadar, haberleriyle dünyayı yerinden oynatan Seymour M. Hersh, elinizdeki kitapta da, Bush ve ekibinin yürüttükleri gizli operasyonları, İsrail, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi devletlerle girilen kirli ilişkileri ve Amerikan devletinin kurumları içindeki nüfuz çatışmalarını gözler önüne seriyor...

Sayfa: 336
Fiyat: 14 YTL

< DÜŞÜNCE-FELSEFE

HÜMANİZM VE DEMOKRATİK ELEŞTİRİ
Edward Said

Dünyaca ünlü yazar ve kültür teorisyeni Edward Said'in ölümünden sonra yayına hazırlanan kitaplardan biri olan "Hümanizm ve Demokratik Eleştiri", hümanist anlayışın nasıl geliştirilebileceğini ve bu süreçte filolojinin oynadığı can alıcı rolü anlatıyor...

Sayfa: 208
Fiyat: 10 YTL

< SIYASET

BİZ ÖZGÜRLÜK İSTİYORUZ
Mumia Ebu-Cemal

"Biz Özgürlük İstiyoruz" 1982'de Philadelphia'da bir polis memurunu öldürmek suçuyla hapse girip idama mahkûm edilen Mumia Ebu-Cemal'in ve çalışmalarını Siyah'ların nihai kurtuluşuna adanmış Kara Panterler Partisi'nin mücadelesini anlatıyor...

Sayfa: 320
Fiyat: 13 YTL

< KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR

BAŞKALARININ ACISINA BAKMAK
Susan Sontag

Susan Sontag'ın, savaş ve dehşet fotoğrafları, savaş fotoğrafçılığının misyonu ve başkalarının ıstıraplarına duyarlı olmak üzerine bir insanlık dersi verdiği son başyapıtı...

Sayfa: 152
Fiyat: 8 YTL

CHP KURULTAYININ ARDINDAN

Sorun mülkiyet ilişkileri

Kurultay, zurnacı Ekrem Davulcu'yu yankıladı, "bir başka 'sarı'ya kadar Baykalcıyız" dedi. Sonbahardaki olağan kurultayda bir başka "sarı" çıkar mı, çıkarsa o nasıl bir "sarı" olur? Gül sarısının şansı yok pek, eski SHP'nin limon sarısı da zayıf ihtimal; zaten nasıl bir sarı olursa olsun, Baykal'ın itinayla ördüğü örümcek ağını delmesi mümkün görünmüyor. Olağanüstü kurultaydaki manzaraya bakılırsa, "bu pilav daha çok su kaldırır". Express, olay mahallinden bildiriyor.

Kurultayda büyük kavgalar yaşandı. CHP'de neden böyle oldu?

Orhan Erслан: (CHP Niğde milletvekili) CHP'ye dışardan bir müdahale yapılmak istendi. Ama görüldü ki, CHP dışardan müdahalelerle teslim olacak bir organizasyon değil. Tabii gönül arzu ederdi ki, sandalyeler uçuşmasıydı. Keşke bir takım insanlara şiddet kullanılmıyaydı. Ama CHP ortaya bir irade koymuştur. Kendi içinde yolsuzluklara yer vermeyeceğini ve dış baskılara boyun eğmeyeceğini ortaya koymuştur.

Mustafa Sangül'ün, CHP yönetiminin halktan koptuğu, parti yönetiminin elit bir kesimin elinde olduğu iddiasına ne dersiniz?

Bu, ağır bir haksızlıktır. CHP'nin tüm yöneticileri halkın içinden gelmez. Hiçbiri aristokrat değil, hepsi halk çocuğudur. Halkın içinden gelmek başka şey, avam olmak, lumpen olmak başka şey. Halkın içinden gelmek, lumpen olmayı gerektirmez. Lumpenlik ne köylü kültürüdür, ne de kentli kültürü. İkisinin arasına sıkışmış, farklı bir kültürdür.

Hatta bir kültür bile değil, kültürlerin inkârıdır. Lumpenlik kırsal kültürü de, kentli kültürü de inkâr eder. CHP'nin tabanında böyle bir eğilimin giderek güçlenmesi söz konusu galiba.

Bence değil. Peki toplumda bu yaygınlaşıyor mu; evet, yaygınlaşıyor. Bilinçli mi yaygınlaşıyor; evet, bilinçli yapılıyor bu.

Toplumun haksızlıklara karşı direncini kırmak için lumpen kültürü pompalanıyor. Ee tabii bu kültürle tacağı söyleniyor. Sizce böyle olur mu? CHP'nin yöneticileri ve disiplin kurulu üyeleri de Kuyucu Murat Paşa değildir. Ama bu parti, baş-

Toplumun haksızlıklara karşı direncini kırmak için lumpen kültürü pompalanıyor. Bu kültürle mücadele tek başına CHP'nin işi değil. Bu, esas olarak ekonomik bir sorun.

Sangül cephesi

mücadele etmek tek başına CHP'nin işi değil. Bu sorun, esas olarak ülkedeki ekonomik, mülkiyet ilişkilerinin yarattığı bir sorundur. Haksız kazanç, kara para, normal kapitalist ekonominin de ötesinde vurgun ekonomisi var olduğu sürece, sözünü ettiğimiz kültür de var olacaktır. Lumpen kültürü yok etmenin yolu, vurgun ve talan ekonomisini yok etmekten geçer.

Deniz Baykal'ın tekrar genel başkanlığa seçilmesiyle birlikte, CHP içinde muhalif kıyımının ar-

Baykal cephesi

bozuklar örgütü de değildir. Tüzüğü vardır, programı vardır, ilkeleri vardır. Buna aykırı davranışlara elbette gereken hukukî yaptırım uygulanacaktır, bundan kimsenin kuşkusu olmasın. Ama muhaliflerin kıyılacağı önyargısı da doğru değildir.

Ama çarşaf listenin oylama yapılmadan reddedildiğini söyleyenler var. Söylentilere göre divan başkanı gece saat ikide "evinize gidin, oylamayın yapacağız", sabahleyin de, "biz oylamayın dün gece yaptık" demiş...

Hayır, bizim tüzüğümüzde, eğer oylamayla aksi kabul edilmezse, esas olan blok listedir. Aksi kararlaştırılırsa, çarşaf listedir. Lehinde ve aleyhinde konuşmalar oldu, oylandı. 628 oy gerekiyordu, çarşaf listenin kabul edilmesi için. Yeterli oy olmadı, 100 civarında oy oldu. Bu kurultayın iradesidir, kimse "ben böyle istiyordum, bu irade şöyle tezahür etmelidir" demek hakkına sahip değildir.

Burjuvazinin sol birikimi sağa kaydırma gayreti

İzlenimleriniz nasıl?

Hasan Bülent Kahraman: (Yazar, siyaset bilimcisi) Kurultayın Deniz Baykal'a teveccühü, karşısındaki aday Sangül gibi biri olduğu içindir. Bir ideolojik yaklaşımla hareket eden ve dünyadaki sol birikimi CHP'ye taşıma vurgusunu yapan bir aday olsaydı, Baykal'ın karşısında -ki ben bunun ekim ayındaki kurultaya kadar çıkacağı kanısını taşıyorum- Baykal'ın durumu son derece zor ve sıkışık olacaktı. Sanıyorum Baykal da bunu görmüştür. Bundan sonra reel bir değişim öngören hareket, partide kendini gösterecektir.

CHP içinde böyle bir adayın çıkmamış olmasının nedeni nedir?

Burjuvazi damarının da olduğu lumpen bir kesimin CHP'yi ele geçirmeye çalıştığı muhakkak. Sangül bunun uzantısı ve temsilcisi. Ama asıl sorun, Türkiye'deki sol bilinç birikimi probleminde. Yani, acaba neden Türkiye'deki sol, CHP'yi de önüne katacak ve sürükleyecek biçimde yeni bir politika üretimini gerçekleştiremiyor? Bunun üzerinde düşünmek lazım. Sanıyorum üç cevap var. Birincisi, Türkiye'de hiçbir zaman, demokratik anlamda reel bir sol olmadı. Bu CHP'ye atfedilen bir önemdir, ama o da kendisini, tarihi-

Hasan Bülent Kahraman

nin belli dönemlerinde, sosyal demokrat olarak değil, demokratik sol diye tarif ediyordu. İkincisi, daha radikal sol kesimler, Türkiye'de askerî darbelerle kırma uğradı ve bugün o birikimi taşıyacak kimse yok. Üçüncüsü, burjuvazi, Türkiye'deki sol birikimin merkez sağ bir partiye kaydırılması yönünde gayret gösteriyor. Bütün bunlar bir araya gelince, sol buna karşı bir model üretmekte zorlanıyor.

Sangül kazansaydı, CHP "soldaki AKP" mi olurdu?

CHP popülist, milliyetçi popülist bir parti olurdu. Ve de bana göre faşizme açık bir parti olurdu.

Kimin kaç oy alacağı belliydi

Mehmet Yıldırım

Hangi adayın kaç oy alacağına dair iddiaya girmiştiniz. Kazandınız mı?

Mehmet Yıldırım: (CHP Kastamonu Milletvekili) Bir milletvekili arkadaşımız, "Sarıgül 714, sayın Baykal da 485 oy alacak, biz bu işi kesin bitirdik" dedi. Ben de "tam tersi olacak, var mısın yarıktan aşağıya takım elbisesine" dedim, "ama her şeyiyle, iç çamaşırına, gömleğine, kravatına kadar, baştan aşağı..." Tamam dedi. "Baykal ilk turda 700'e yakın oy alacak" dedim. Zaten yaptığım çalışmada böyle bir sonuç elde etmişim.

Nasıl bir çalışma yapmıştınız?

Ben bu örgütün, Baykal'la birlikte mücadelede en eski il başkanlarındanım. Bu örgütü tanıyorum, örgüt de beni tanıyor. Hangi ilde ne kadar oy ala-

istiyor, bu açık yanı...

Takım elbiseye gelecek olursak...

Evet, takım elbiseyi kazandık.

Markayı konuştuğunuz mu?

Yok, daha markayı konuşmadık. Ben Kastamonu'luyum, hangi markayı isteyeceğim belli. Ama Ramsey değil, onu giymem. Aracı imalat olsa, onu giyerim ama. (kahkahalar)

Eğer Sarıgül daha içi dolu konuşsaydı, sonuç değişmez miydi?

Sarıgül için biçtiğim oy, 400 ile 500 arasındaydı. Ne yaparsa yaparsın, bunun üstünde alması mümkün değildi. Sarıgül dışında bir aday olsaydı, 500'ün üstünde olabilirdi.

Sonbahardaki kurultayda ne olur?

Süleyman Demirel'in bir lafı vardır, biliyor musun? "Doğmayan çocuğa don biçmek olur" o. Daha delegeler seçilecek...

Zülfü Livaneli, basın açıklamasında "blok liste uygulaması siyasi bir gasptır" diyor. Baykal'a destek veren partiller de blok liste uygulamasını hoş karşılamıyor...

Blok listeye ben ve Kastamonu örgütü, daha önceki kurultayda, komple red oyu verdik. Bizim çizgimiz bellidir. Oylama yapılırken, genel başkanın sırasındaydım. Ayağa kalktım, oy vermek üzere. Oyu öyle kullanıyoruz. Ben çarşaf liste için oy kullandım. Şöyle bir baktım, 10-15 kişi var. Önergeyi verenler yoktu ama.

Zülfü Livaneli de yoktu. Kurultayın sonuna kadar durmayacak-sın, ondan sonra da

ahkâm keseceksin, yok böyle bir şey. Ben ayağa kalkınca, bir milletvekili arkadaşı, "abi sen ne yapıyorsun?" dedi. "Ben de çarşafçıyım" dedim. Diwan başkanı ise, "682 kişi olmadıktan sonra, oylamaya gerek yoktur" dedi. O sırada salonda 600 kişi yoktu.

Divan oylamayı niye sabaha bırakmayıp konuyu oldu-bittiye getirdi?

Onun görevidir heybeyi taşımak. Onun görevi de o. Kimse burda kapikulu değil. Örgüt, genel başkana kurulan tuzağa karşı omuz vermiştir.

CHP'nin böyle bir kurultayı yaşaması için elinden gelen gayreti göstermiştir. Ama burada en sağlam, CHP ve CHP'lilerdir. Yıkılmayacak, yıkılması mümkün değildir. Benim dileğim, sayın Baykal'ı başbakan olarak görmektir.

Siyaset boşluk tanımaz

Bu kurultay CHP'nin geleceğini nasıl etkiledi?

Mustafa Gazalci: (CHP Denizli milletvekili) Çok yanlış bir görüntü çıktı ortaya. Kurultayın toplanma gerekçesi zaten doyurucu değildi. Burada projeler konuşulacağına, maalesef yumruklar konuştu. Dilerim bundan bir ders alınır. Atatürk bu partiyi kurduğunda, CHP'nin halk için siyasi bir okul olduğunu söylemiştir, Bu görüntü hoş olmadı.

Çarşaf listenin kabul edilmemesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çok yanlış. Oldu bittiye getirildi, çok üzüldüm.

Mustafa Gazalci

Çarşaf liste kabul edilseydi, delegenin isteği partiyeye yansırı. Belki delmeler olurdu ve kesinlikle sonbahardaki kurultay farklı olurdu.

Bu durumda, sonbahardaki kurultaydan ne bekliyorsunuz?

Şimdiden kestiremiyorum, ama birçok şeyin demokratik olarak değişeceğini, tüzükteki katılıkları geriye çekileceğini düşünmek istiyorum. Çünkü taban, halk bunu zorluyor.

Hemen herkes CHP'nin halktan koptuğunu söylüyor...

Tabii, halk siyasetçilerle iç içe olmak ister. Siyaset boşluk tanımaz. Eğer boşluk bırakırsanız, başkalan bunu doldurur ve bazen yanlış da olur.

Halkla ilişkileri sıklaştırma özleminin gerçekleştirilmediğine ben de inanıyorum. Partinin gerçekten de yoksul kesimlerle, işçilerle bir arada olması gerekiyor.

Medya CHP'ye karşı mücadele başlattı

Onur Öymen

Kurultay sırasında yaşanan olaylar, basında de geniş yer buldu. Sizce niye böyle oldu?

Onur Öymen: Bir kere siyasete hiçbir şekilde kaba kuvvet hakim olmama. Böyle yaparak, demokratik bir ülkede, hiçbir siyasi partinin yönetimini ele geçiremezsiniz. Burası parti yönetiminin de evidir, yönetime muhalif olanların da evidir, adayların da evidir. Ama insan kendi evine kapıyı kırarak girmez.

Peki bu şiddet eğilimi kaynağını nereden alıyor sizce?

İktidar hırsı, demokrasilerde normaldir. Ama bunu kaba kuvvetle ortaya

koyarsanız, hem başarı şansınızı ortadan kaldırırsınız, hem de partiyeye zarar verirsiniz. Gazeteler, olaylardan dolayı partiyi suçluyorlar. Halbuki dünkü olayı çıkaranlar, basının bu partinin başına geçirmek istediği insanlardır. Hem partinin başına bunları geçirmek isteyeceksiniz, sonra onlar olay çıkaracak, sonra siz olaylardan "bu ne biçim parti" diye CHP'yi sorumlu tutacaksınız... Bu Türkiye'de ilk defa oluyor, geçmişte başka bir örneği yoktur. Türkiye'de ilk defa medya, ana muhalefet partisinin görüşlerini, politikalarını kendi istediği doğrultuda etkilemek için,

ona karşı bir mücadele başlatmıştır. Bunu çok yadırgıyor ve ayıplıyoruz.

Kurultayın CHP'ye getirişi ve götürüsü ne oldu?

Bu kurultay CHP'ye güç getirdi. Halk, gerçekleri bugün görmediyse de yarın görecekler. Herkes anlamıştır ki, CHP'nin politikalarını baskılarla, medyayla, işadamlarının etkileriyle değiştirmek mümkün değildir. Biz Atatürk ilkelere bağlı olarak parti çizgimizi sürdüreceğiz.

Parti içi demokrasiye yönelik eleştirilere ne diyorsunuz?

Parti içi demokrasi olmasa, bir genel başkan adayı burada söylediklerini söyleyebilir miydi? Demokratik olmayan partide, bu sözler herkesin içinde, basının önünde söylenebilir mi?

Erkekler politikada, kadınlar dedikoduda

Kurultay sırasındaki kavgalara şahit olunuz mu siz de?

Belgin Gülbahçeler: (CHP üyesi) Evet, çok acı, çok çirkindi. Bu, CHP tarihine bir ayıp olarak yazılacaktır.

CHP bu noktaya nasıl geldi?

Çok uzun senelerdir yürütülen yanlış politikaların eseridir bu durum.

Sangül gelseydi ne olurdu?

Çok kötü olurdu, çok.

Baykal kaldı, ne olacak?

İyi olacak, çok iyi olacak.

Kurultay boyunca sadece iki adayın rekabeti konuşuldu. Oysa konuşulacak binlerce sorun var. Sizce bu kurultayda konuşulması gereken şeyler konuşuldu mu?

Az önce davulcu-zumacılarla konuşmanıza şahit oldum. Davulcu ve zurnacıları kurtarmakla olmaz bu iş. Olaya bir bütün olarak bakmak lazım. O (Sangül) davulcu ve zurnacıyı biliyor, ama ben de Kadıköy'den geliyorum... Kadıköy belediyesinin aile danışma görevlisim. Her gün, geçekonu bölgelerinde gönüllü olarak çalışmalar yapıyoruz. Her evde ayrı bir dram yaşanıyor. Eskiden bir eve girdiğiniz zaman, dokuz-on ta-

ne çalışan vardı. Biri inşaatta, biri fabrikada çalışırdı, kadın temizliğe giderdi. Şimdi girdiğimiz evde, dokuz nüfus, dokuz işsiz! Gündüz saatinde evler erkek dolu. Üstelik hepsi de kendi çapında bir meslek sahibi. Kadınlar temizliğe gidecek ev bulamıyor, kadın alacak kesim de kalmadı. Eskiden öğretmenler, bankada çalışanlar temizlik için yardımcı alabiliyordu, şimdi alamıyor. **Dün dışardaki herkes sarı atkıydı. Bugüne yoklar, sonbaharda artarak gelmek için mi gittiler?**

Evet, kendi yöntemleriyle hazırlanmaya gittiler. Biz de hazırlanıyoruz ama, merak etmeyin. Burası maç tribünü değil, atkıyla olmaz bu işler. CHP geleneğini değiştirmeye çalıştılar, ama bu biraz zor. Dedi ya -Sangül-, 306 milletvekiliyle meclise götürürüm partiyi. 300 olur, 350 olur, 305 olur, 306 rakamını da nereden çıkarıyor ki! Böyle şeyler uyduruyor.

Partinin değişime ihtiyacı var mı?

Hepimiz biliyoruz ki, var.

Baykal bunun önünde bir engel değil mi?

Hayır, değil. Partiyi yalnızca Baykal'a endekslemek yanlış. O var, parti meclisi ekibi var... Biz her zaman bir kişiyi ya kurtarıcı olarak veya suçlu olarak görürüz oysa.

CHP'nin kadın politikasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Biliyorsunuz, bundan böyle kota uygulaması başlıyor. İyi olacak diye ümit ediyoruz, ama şu anda memnun olduğumuzu söyleyemeyiz. Tabii biz Türk kadını olarak da bundan sorumluyuz, biz de üstümüze düşeni yapmıyoruz. Erkekler politika yaparken, bizler içerde dedikodu yaparız.

Maganda kuşatması

Salonca kavgı çıktı; CHP'ileri bu noktaya getiren ne sizce?

Orhan Karakuş: (CHP Çankaya Üyesi) Bir arbeye vardı diyelim. Bu da doğaldır. Çünkü partimizde maganda kuşatması vardı. Siyaseti stadyum ağzıyla yürütmek isteyenler, toplumdaki duygular ve düşünceleri basite indirgeyerek, bu alanda değil de, pratik sosyal alanın iç yapısında bu hesaplaşmayı sağlamak istediler. Projeniz değil de, fizikî gücünüz varsa, yani aklınız değil, bedeniniz varsa, magandalıktır bu.

Suç kimde peki?

Mesele maganda grubudur. Ve o grup diskalifiye olmuştur. Stadyum ağzıyla siyaset yapılmamalıdır dediğimiz akım, diskalifiye olmuştur. Bu sağlıklı bir durumdur. Genel başkanımız yorulmuştur, partinin de genel olarak bir değişime ihtiyacı vardır. Bu değişimin dinamikleri, bundan sonraki süreçte belli olacaktır.

Baykal'ın tekrar genel başkan olması CHP'ye ne getirir, ne götürür?

Baykal şu anda CHP'yi bir şeyden korumuştur. Bence Baykal da sürecini ve miadını doldurmuştur. Bize reis değil, reis-i tefekkür lâzım. Önce fikrimizi ortaya çıkarmalıyız, sonra bir kişiyi belirleyebiliriz. Bu, kimyadaki soygazlar gibidir. Kimyadaki soygazların her birinin bir duruşu vardır, Helium'un, Neon'un... Önce onlar ortaya çıkacaklar, ondan sonra bunun bir fikriyatı ortaya çıkacak. Buna reis-i tefekkür dersek, bağımsız Türkiye'dir, toplumcu demokrasidir, halkın geleceğin belirlenmesine dahil olmasıdır. CHP'de şu an sağlık ve gelecek vardır. Mesele onu doğru yere kanalizasyonla etmek. CHP'nin işi, şahıslar meselesi değil, fikirler meselesidir. Bir şemsiyeye, sağnak yağmurdan ve doludan ancak bir höyük altına kadar gidebilirsiniz. Parti içindeki "abiler"le filan olmaz bu durum.

Sarı atkıllılar sonbahardaki kurultayda geri dönerler mi?

O konjonktürel bir durumdur. O konjonktür toparlanmış, gelmiş ve CHP'nin çeperlerine vurmuştur. Bence bunları da önemsemek lazım. CHP'nin aklını başına getirmek için, sarsıntı yaratmıştır. Sarı atkıllılar geldi ve gitti. Kalan yine CHP oldu...

Orhan Karakuş

Belgin Gülbahçeler

Belgin Gülbahçeler

DAVULCUNUN GÖZÜYLE

Hakikatte de, soyutta da

Sarı atkılların neyi temsil ediyor?

Hakan Kara: (davulcu, nam-ı diğer "Kara Hakan") Neyi olacak, sarıyı, Mustafa Sarı'yı. Pardon, Sarı değil, Sangül. (gülüyor) Çünkü o bizim başkanımız, biz de onu bu atkılarla temsil etmek istiyoruz.

Baykalcılar size hiç tepki gösteriyor mu peki?

Yok, onlar tepki vermiyor. Baktılar ki biz sarıcular fazla, hiç ilişmediler. Ama kravatlı bir adam geldi, temiz giyimli, kunduralı filan. Dedi ki, "sarı atkını çıkar, sana beş milyon verecem". Dedim ki: "Sangül kazanırsa, bir milyar bile verir. Hem zaten biz para için filan çalmıyoruz. Partiliyiz, Sangülcüyüz."

Sangül kazanırsa, CHP'de ne olur?

Çok güzelleşir. Sangül garibanları, tinercileri, sokak insanını bağına basmıştır... Biz gözümüzden gördük, balicisine, tinercisine ayırım yapmadı, kurban olayım ona, hepsini kurtardı vallahi. Kömür mömür dağıttı, makarna dağıttı, her şeyi dağıttı. Onun için Sarı'nın arkasındayız sonuna kadar. Kusura bakmayasın, benim ağzım alıştığı için hep Sarı diyorum, sen yazınca düzeltirsin artık.

Peki Sangül kazanamazsa, ne olur?

Belki yine hayırlısı olur. Kazanamazsa üzülürüz. Hem daha paramızı bile çıkaramadık. Kazanırsa, bizi İstan-

Soldan sağa; Hakan, Ekrem, Şahin ve Erol

bul'a bedavaya da götürürler.

İstanbul'dan kaç kişi geldiniz?

Aynı otobüste kırk-elli kişi geldik. Yolda çaldık durduk. Sabahın altısında buraya iniverdik. Sonra da halaylar çektik millet, taa Sangül gelene kadar. Baktı hepimiz onun için çalıp oynuyoruz, ağlamaklı oldu.

Ne zaman CHP'li oldunuz?

Şu an 28 yaşındayım, hemen hemen 15 yıldır CHP'liyim. Bizim dedeler de hep CHP'liydi. Biz de onlara bakarak, bu partiyi seçtik. Büyüklere saygısızlık yapmadık yani. Adanalız çünkü.

Sangül seçilmezse, bu atkıyı ne yapacaksınız?

Saklanm tabii ki. Bir süre bizde kalacak yani. Zaten bu soğuktan da korumaz ki adamı, ancak mendil yaparsın. Yani yanlış anlama, bir sembol olması bakımından mendil yaparsın, sonra da başka kurultaylarda tekrar kullanırsın...

Kurultayın ikinci günü

Nerde sarı atkıllarınız?

Abi valla Sangül kaybetti, atkıyı da sakladık.

Bugün Sangül taraftarları yok. Siz niye geldiniz?

Valla bizim için ekmeğimizi kazanmak önemli. Zaten akşamleyin otobüsler gitmişti, biz de kaçırдық yani. Biraz da keyfirmiz yerindeydi. Arkadaşlar dediler ki, gitmeyelim, ikinci gün belki biraz hakkımızı kazanırız. O yüzden kaldık yani.

Sangül'ü desteklemeye devam edecek misiniz?

Artık onu bilmiyorum. Başka seçimde kazanırsa, onu yine destekleriz. Kurban olam, Sangül'ü desteklemeye devam ettiğimizi yaz. Ekmeğimize de mani olma yani. Yarı bizim resmimizi görse, bir de destek vermediğimizi okusa, ayıp olur yani. Yakışmaz. Bir de dün Hakan Kara demiştin ya, sen yine de Kara Hakan diye yazsan daha iyi olur. Namımız öyle yani, o bakımdan.

Direksiyonu kullanamıyoruz

Hangi adayı destekliyorsunuz?

Hidir Çimen: Türkiye'yi ve Atatürk'ü olanları destekliyorum.

Ama iki aday da aksini iddia etmiyor ki...

Evet ama, Baykal bugüne kadar partiyi bir yere götüremedi. Sangül'ü de yeni tanıyoruz. Biz hayırlısını, tecrübelisini, ciddi cumhuriyetçi, bilimsel bilgiyi bilenleri destekliyoruz. CHP'nin bu kadar geri kalması, muhaberenin zayıflığından kaynaklanıyor. Yani biz muhaberesi yüksek olanı destekliyoruz. Atatürk'ün muhaberesi, dünyadaki en üstün muhaberedir.

Kurultay sırasında, muhabere değil, muhabere ön plana çıktı. Muharipler için ne diyorsunuz?

Savaş, muhabere olamaz bu partide. Olduysa, Atatürk'e hakarettir. Sangül'ü daha dün gördük. Kişiliğini tamamlamış, ciddi bir insanın aday olması lazımdı. Ne Baykal ne Sangül diyor. Atatürk "yurtta barış, cihanda barış" demiş. Hazreti Peygamber, "babam kilisedeyse, git, saygıyla davran" demiş. Demek ki o da barıştan yana. Ee, o zaman niye böyle yapıyorsunuz? Demek ki bunlar cumhuriyet devrim ve deneyimleriyle tanışmamış. Oysa bütün dünya, Türkiye'den barışı sağlaması için çare bekliyor.

Nereden geliyorsunuz?

Ardahanlıyım, oradan geldim, torunumla birlikte. Bizim kültürümüz bir pınar kültürüdür amma, bırak bir pınar! Kişinin bilgisi, kültürü, ciddiliği birbirine eşit olacak, sonra Atatürk'ün kurduğu CHP'ye layık olacak.

Kaç yıldır CHP'lisiniz?

Biz Atatürk'ü olmaktan sorumluyuz, konu bu. Bu vatani, karşılıksız olarak, aç, susuz ve uykusuz, çark ve çeyrek ekmelele kurtarmışız. Barış çok iyi

bir şey, tamam, ama AB'ye gireceksek, bayrağı, sancağı korumamız lazım. Nâzım Hikmet'in dediği gibi, kendi başına hür olmalıyız. Ama biz uyanık değiliz. Uyanık olsak, dünyayı kurtarırız.

Nasıl kurtarırız?

Sen gazetecisin, böyle soru sorulur mu hiç! Bütün dünya bir savaş çemberi içinde, almış başını gidiyor. Amerika, 1970'lerden bu yana Afganistan dahil her yere saldırıyor. Aha yarın senin topraklarında olacak. Tüm dünya, Türke gözünü dikmiş, ondan medet umuyor. Ama sen uyuyorsun. Senin gibi genç gazeteciler de gelip "nasıl kurtaracağız" diye soruyor. Yahu nasıl kurtaracağız, sen eline kalem, ben tüfek, öbürü top, öbürü kantar, öbürü tirpan... Herkes çalışacak, herkes işini yapacak ki, Türk dünyayı kurtarabilsin...

Kurultaya dönelim; kimi desteklediğinizi hâlâ söylemediniz...

'Ben yüce Atatürk'ün kurduğu CHP'yi destekliyorum... Söyleyecek çok söz var ama, şu an her şeyi açıklamak istemiyorum. Gazeteciler, bir milletvekilinden daha fazla şey bilirler. CHP içindeki bazı yanlış adamları, sizin de desteklememeniz lazım. Sen bizim gibi Atatürkçülere bakarak aslında vatana bakıyorsun. Kutluyorum seni, gel gözlerinden öpeyim. (gözlerimizden öpüyor)

Sizce CHP nereye gidiyor?

Ya, CHP'yi karıştırmadan iyi olur. Şimdi efemim, araç bizim elimizde, direksiyonu kullanamıyoruz. Direksiyona hakim olacaksın ki, nereye gittiğini bilesin. Bu ülkeye, nitelikli akıl gücü kazandıracak üniversiteler hazırlamalıyız ki, bu sorunların üstesinden gelebilelim. Yoksa, Sangül gelmiş, kırmızıgül gelmiş, bunlarla bir şey olacağı yok.

Hidir Çimen ve torunu

Bir "abi" lazım

Baykal, bundan sonra CHP'yi nereye götürür?

Mesut Selçuk Sönmez: (CHP Gençlik Kolları'ndan) Yüzde on barajının altına.

Sangül'le farklı mı olurdu?

O zaman ilkesinden kopmuş bir parti olurdu, ama belki de yüzde 30'larda oy alabilirdi.

CHP nasıl kurtulur?

CHP'yi ancak kendi iradesi kurtarabilir.

Ama irade "Baykal" dedi...

Oradaki irade, tek listelerde seçilmiş insanların iradesidir. İl kongrelerinde mücadele ve ciddi tartışmalarla oluşturulmuş bir irade değil o. Tek liste, tek aday, tek adayın belirlediği on tane delege gelip burada genel başkan belirledi.

CHP'de değişim olabilir mi?

Kıstıtlı bir ekibin arasında dönen parti meclisiyle olmaz değişim. İdeoloji tartışabilen, dünyayı algılayabilen insanların önünü açmakla olur.

Sangül de öyle diyor...

İl ve ilçe kongrelerinde, delege seçimlerinde yapılır bu.

81 il ve 3600 ilçenin kongrelerini tek tek gezeceksiniz, insanlara ne istediğinizi anlatacaksınız, insanlar size inanacak. İnsanları otobüslere doldurup, boyunlarına da sarı atkıyı takarak devrim yapılmaz.

Sangül, "halktan" CHP'lileri etkilemiş benziyor...

Bu sosyolojik bir vak'a. İstanbul'un Şişli'sinde yüzde 70 oy aldı, nasıl aldı, o başka. Yüzde 70 oy alan bir belediye başkanı insanları peşine takacaktır elbet. Kırgınlıklar ortadan kaldıracak, sonra da partiyi demokratik bir biçimde sakın limana götürecektir "abiye" çok ihtiyaç var. Şunu söyleyeyim son olarak: İki kez disipline çarptımdım, ikisinde de kıl payı atlattım. Bu söyleşiden sonra, muhtemelen beni atarlar. Çekirge bir sıçrar, iki sıçrar, üçüncüsünde de üyelikten atılır!

Mesut Selçuk Sönmez

ZURNACININ GÖZÜYLE

Bir başka sarıya kadar Baykalcıyız

Soyadınız Davulcu, niye zuma çalışıyorsunuz?

Ekrem Davulcu: (kahkahalar) Senin soyadın ne ?

Aktan...

Ee, sen de aktan mısın yani, değil. Bize de böyle kismet olmuş, zuma çalışıyoruz.

Neden geldiniz?

Şişli'den geldim. Mustafa Sangül için. Onun şerefine zuma çalışıyorum. Ama polisler içeri girmemize izin vermedi. Yoksa gidip bir de Baykal'ın gözleri önünde, Sangül'ün ellerinden öpecektim. Ama zaten içerde de olaylar çıktı, onları da kınıyorum. Sangül beye konuşma hakkı vermediler, o da kızdı tabii. Adam haklı, taa İstanbul'dan gelmiş buraya, sen hâlâ konuşma hakkı vermeyeceksin, o zaman tabii ki kavga çıkacak. Kavga olunca, zuma çalmak da gelmiyor insanın içinden. Diyorlar ki, bugün işi sıkı tutuyorlar, ama yarın Sangül kazanacağı için, davulcuları, zumacıları hep içeri salacaklar. Biz de yarın olmasını bekliyoruz işte.

Niye san atkı taktınız?

Niyesi mi var, Sangül'ün şerefine. Ayıptır söylemesi ama, hem onun şerefine atkı taktık, hem de onun şerefine içtik yani.

Atkıyı nerden buldunuz?

Baktılar Sangül'cüyüz, bedavaya dağıttılar. Sarı atkı

taktık, ama yine de CHP'liyiz. 25 senedir oyumuzu onlara atmışız zaten. Bu atkı da zaten süs olarak, Sangül'ü andırıldığı için verildi bize.

Sangül kazanmazsa...

Kazansa da, kazanmasa da gönlümüzde Sangül var. Sangül'ün şerefine dil uzatanlar var, ama bence şerefli bir insana benziyor. Bir defa yüzü, giyimi, konuşması çok efendice. Böyle bir insanın şerefine nerede olursa olsun çalarım. Ama kendi memleketimde, Hatay'ın Erzin ilçesinde CHP'li belediye başkanımız Nimet Güven'in şerefine çalarım.

Sizce CHP nereye doğru gidiyor?

Fazla tahsilim yok, o yüzden nereye gittiğini bilemeyeceğim. Hani Ak Parti gibi gitse, bence iyi olur. Onu da ancak Sangül yapabilir. Çünkü hem genç, hem de parlak bir yüzü var. Tıpkı sayın Erdoğan gibi o da. Zaten biz ona CHP'nin Tayyip'i diyoruz.

Ama Erdoğan sağcı bir lider...

Olsun, Sangül çalışsa, benim kanaatime göre -yani fazla tahsilim yok, onu da yaz- o da sağcı olabilir. Her şey çalışmakla mümkündür. Şişli'yi cennet haline getirdi. Bütün tinercileri, aylakları, fakir fukarayı destekledi, elinden tuttu. Hem Baykal, bakma genç görüldüğüne, torunları dahi var.

Kurultayın ikinci günü

Sarı atkınızı takmamışsınız bugün...

Bugün gerek duymadık. Bir de Sangül bey kazanmadı ya, o bakımdan.

Yani artık onun şerefine içmiyor musunuz?

Abi, ben sadece şerefilerin şerefine içerim. Sangül dün sarıydı, bugün morardığını gördük. Başka bir sarı çıkana kadar, Baykalcıyız! (kahkahalarla gülüyor) Akşam bir dönerciydik, Sangül'ün konuşmasını dinledik. İyi konuşuyordu, ama Baykal kadar bağırıyordu. İnşallah başka seçimde daha iyi konuşur, kazanır.

Baykalcılar, çalınca size para veriyor mu?

Sağolsunlar, onlar da ellerinden gelen desteği yapıyorlar. Onlar da fukaranın halinden anlıyorlar.

Dün sadece Sangül'ün fukarayı desteklediğini söylemiştiniz...

Öyle demiş olabilirim, insanlık halidir. Ama başka seçime kadar Baykalcıyız yani. O da bir büyüğümüzdür, belki o da halimizden anlar. (CHP üst düzey bir yöneticinin otomobili kurultay salonuna yaklaşıyor) Abi bana müsaade, resmimizi de gasteye koy, altına da "Baykalcı zumacı Ekrem" diye yaz. Hadi bana eyvallah! ("Yaşasın Baykal, yaşasın Baykal" diyerek, otomobilin önüne doğru koşuyor)

Amerika'ya mor parmak

Mahpuslara "hadi bakalım, yöneticilerinizi seçin" dendi. Ebu Garib sakinlerinin yaklaşık yarısı boykot etti, geri kalanı sandığa gitti. "İşte demokrasi" tezahüratları altında sayıma başlandı, sonuçlar belli olduğunda bir sessizlik çöktü ortalağa. Bir "el işareti" çıktı sandıktan. Mahkûmlar, Naomi Klein'in deyişiyle, "mor parmak" göstermişlerdi.

Oyların yarısını Şii ağırlıklı Birleşik Irak İttifakı, yüzde 25'ini Kürt cephesi almış, işbirlikçiler ise yüzde 13'te kalmıştı. Ama asıl kötü haber, 255 sandalyeli mecliste 140 milletvekiliyle salt çoğunluğu kazanan "İttifak"ın talepleriydi: "Koalisyon güçlerinin ülkeyi terketme takvimi yapılsın; uluslararası kuruluşlara olan boçlar silinsin; petrol geliri 'tazminat ödemeleri'ne değil, ekonomiyi geliştirecek projelere kanalize edilsin; tam istihdam anlayışıyla bir sosyal güvenlik sistemi kurulsun ve halkın konut ihtiyacı için bir fon oluşturulsun..."

Sadece ABD ordusuna değil, sabık müdür Paul Bremer'in dayattığı, IMF'ce de resmiyete bağlanan "serbest piyasa"ya da mor parmak göstermişlerdi. Bush-Blair çifti, seçim sonuçları daha resmîleşmeden "takvim yok"u ilan etmişlerdi, "niçin"ini de Dick Cheney izah etmişti: "Silahlı güçlerimizin ne zaman çekileceği, buna ne zaman hazır olduğumuza ve direnişin seçim sonuçlarına nasıl reaksiyon göstereceğine bağlıdır."

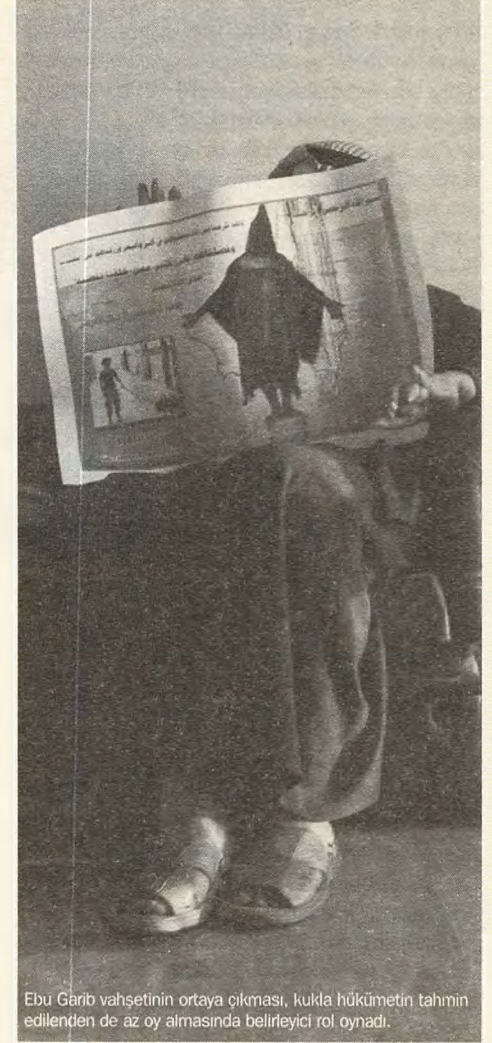
Bundan sonra ne olur? Onu görmek için Ebu Garib'e biraz daha yakından bakalım, malûm fotoğrafların arkasındaki dinamiklere... "Amerika'nın Ebu Garib'de sergilediği 'güç' gösterisiyle Irak'taki daha genel askerî ve stratejik 'zayıflıklar' arasındaki mahrem ilişkiyi de görmek mümkün. Çünkü bu fotoğraflar, Irak'ın kurtuluşunun iflâsını da gözler önüne seriyor." Amerikalı antropolog Allen Feldman'ın sözünü ettiği "askerî ve stratejik zayıflıklar" seçim sonuçlarıyla birlikte mahrem olmaktan çıkıp alenîleştiğine göre, Ebu Garib misali güç gösterilerinin sergilenmesi hiç sürpriz olmamalı. Feldman, Ebu Garib'deki "güç" gösterisini "nostalji seremonileri" olarak adlandırıyor: "Yitirilen hakimiyet duygusunu yeniden kazanma çabası"... Ve şu yorumu yapıyor: "Poz verdirilen bedenler hizaya sokulması gereken Iraklıların ortak inadını simgeleyen numuneler. İşgalci ve işgal edilen ilişkisi, bu defa demokrasi ve özgürlük vaatleriyle perdelenemedi." Seçimler de Ebu Garib gibiydi, sonrası da öyle olacak gibi. ABD güç gösterisini sürdürecektir, ama Foucault'nun dediği gibi, "nerede güç varsa orada direniş vardır", Irak'taki direniş de sürecek. Seçimlerin ertesinde ve işgalin yıldönümünün arefesinde, Feldman'ın Ebu Garib yazısını dikkatlerinize sunuyoruz...

Başkan Bush'un Irak'taki Ebu Garib hapisanesinin yıkılmasını teklif etmesi, bir yandan işgalin ideolojisinin özünü, bir diğer yandan ise işgalcilerin değiştirmek için uğraştıkları durum ve millet karşısındaki idrak noksanlığını içinde barındırıyor. Hem Saddam Hüseyin'in rejimi hem de bugünkü Amerikan işgali sırasında sayısız insan hakları ihlâline sahne olan Ebu Garib'in yok edilmesi ve yerine Amerikalılarca tasarlanmış çağdaş, pırl pırl bir hapisanenin konulması, bu savaşın arkasında yatan mantığın devam ettirilmesinden başka bir şey değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'taki askerî macerasının amacı, bir Amerikan tarzı modernleştirme tatbikatı yapmaktır; yani Baasçı Irak'ın içinde yaşadığı totaliteryan karanlık çağdan çekilerek aydınlık alışveriş merkezleriyle dolu, tabii son model hapisanelerin de eksik olmadığı, Amerikalılaştırılmış bir Ortadoğu'ya iteklenmesi amaçlanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, kişi başına düşen mahkûm sayısının en yüksek olduğu ülkelerden biridir ve askerî harekâtlandırımda olduğu gibi, cezaî mimarinin de Amerika'nın ekonomik sınır bölgelerinde girişimci bir kalkınma biçimi olarak kullanılmasında uzmanlaşmıştır. Aynı stratejinin gitgide sefilleştirilen Irak'ta da kullanılacağı apa-

çaktır. Bush yönetiminin Irak'a layık gördüğü demokratikleşme vizyonunda yeni cezaî tesisler, hem toplumsal kontrol hem ekonomik hareket sağlayacak aygıtlar olarak yerlerini almaktadır. Iraklıların geleceğini planlamaktan da öteye giden Ebu Garib'i yıkmaya teklifi, bir yandan Iraklıların geçmişle ilgili bir demeç, diğer yandan ise modernleştirme teknolojisini kullanmak suretiyle Iraklıların ortak hafızalarını dalavereyle yönlendirmeye teşebbüs etmektir. Buradaki mantık, Amerikan işgalinin ortak tanıklığının mimarı değişikliklerle hafifletilmesi, yani yeni benlikler yaratması beklenen yeni bina ve kurumlara her şeye yeniden başlayarak eziyet edilenlerin hafızalarının direncinin kırılmasıdır.

Iraklılar, ihtiyaç duydukları siyasî liderlerinin birçoğunun siyasal bilinç ve iradelerinin Ebu Garib'deki parmaklıklar arasında tavını bulmuş olmasına şaşmayacaklar.

Ebu Garib vahşetinin ortaya çıkması, kulda hükümetin tahmin edilenden de az oy almasında belirleyici rol oynadı.

Ancak, tıpkı nefretle andıkları Robben Adası'ndaki eski cezaî tesisi ulusal bir anıt olarak muhafaza eden Güney Afrikalılar gibi, Irak halkı da geçmişini düşündüğünde hissedeceklerinin ve geleceğe dair umutlarının vücut bulabilmesi için Ebu Garib'i, burada çekilen ıstırapı ulusça anacağı ve belki acılarını dindirebileceği bir mekân olarak muhafaza etmek isteyebilir. Hatta Iraklılar, fazlasıyla ihtiyaç duydukları ve gelecekte ortaya çıkacak olan siyasî liderlerinin birçoğunun siyasal bilinç ve iradelerinin Ebu Garib'deki parmaklıklar arasında tavını bulmuş olmasına da şaşmayacaklardır.

Görsel hakimiyet harekâtı

Bush'un, inşa edilmesini önerdiği cezaî yapıyla neyi unutmaya çabaladığını anlamak için Amerika'lı askerlerin alıkoydukları Iraklıları aşağılayarak dehşete düşürmelerini gösteren fotoğrafların, gardiyanlar tarafından eğlence olsun diye çekilerek tesadüfen kayda geçmiş belgeler değil, aksine, bu savaşın ve işgalin gerçek anlamını ele veren unsurlar olduğunu kavramak gerekiyor. Daha ilk günden itibaren "şok ve dehşet", yani görsel şiddet ve görsel hakimiyet, Amerikan ordusunun Irak'taki stratejisinin kılavuzları oldular. Bu

savaşın esas amacı, gözle görülemeyen teröristleri ve gizledikleri silahları görünür kılmak, yeri belirlenemeyen uluslararası bir hücre yapısını bir ulusun üzerinde sabitlemek ve Amerikan mukabelesine tanınabilir ve sabit bir hedef oluşturmak. Irak "sinemasını" Amerikan oturma odasına getiren gelişmiş optik teknolojiyi kullanarak yeri belirsiz bir ötekini görülür kılmak ve üzerinde hakimiyet sağlandığını göstermek, bu medyatize savaşın temel siyasal doktrinlerinden biriydi.

"Şok ve dehşet", askerî bir taktikten öte, savaşın hem televizyon izleyicilerinin tüketebileceği görsel bir medya (malzemesi) olarak, hem de Amerikan usulü modernizasyonun ideolojisi olarak tatbik edilmesidir. Hegel, Bonapartizme gönderme yaparak bir ordunun ulusal bir coğrafya üzerinde ilerlemesinin gelişme kavramını somutlaştırdığını söylemişti; hava bombardımanı görüntülerinin sivil alanlarda televizyonla yayılması da aynı etkiyi yaratıyor.

1900'de sosyolog Georg Simmel, duysal şoku gelişmeci modernliğin bedeli olarak tanımladı; algısal şok, modernin geldiğinin ve yeni kişilik biçimleri yaratmaya başladığının psikolojik habercisiydi. Modernleşmenin yarattığı şok, ortaya çıkmakta olan teknolojik ve ekonomik rejimlere boyun eğecek yeni toplumsal benlikler yaratan bir başkalaşımın tecrübe edilmesiydi. Bugünkü "şok ve dehşet" ideolojisinin teknolojik ve teolojik normları bir araya getirmesinin nedeni, bu ideolojinin de bir tür hızlandırılmış başkalaşımı dayatmasından kaynaklanıyor: Batılı olmayan "öteki"nin teknolojik saldırı ve savaş sonrası uygulanacak terapi ve rehabilitasyonla hızla Amerikanlaştırılması. Buna göre, Ebu Garib'deki yeni, sözde işkencenin yasak olduğu kanadın "Anınma Kampı" diye vaftiz edilmesi de tesadüf aşan bir nitelik kazanıyor.

Iraklı tutsakların tekrar tekrar uygulamaya zorlandıkları aşağılanma talimleri, bu medyatize tedavi rejiminin işlevi biçimini gözler önüne seriyor. Kamuoyuna yansıyan ilk fotoğraf dizisi, komik hatıra kartpostallarının gerçeküstü havasına sahipti. 1920'lerde yaygın olan ve Afrikalı Amerikalıların linç edilmeleri ya da kol ve bacaklarının kesilmesi anısına satılan hatıra kartpostallarındaki şen, korkunç kamavalvari atmosfer bu görüntülerde de hissediliyordu. Bu görüntüler, aynı zamanda, ace mi askerlere şiddetin insanî etkileri karşısında hissizleşmeleri amacıyla Vietnamlı ceset yığınlarını süngülemelerinin emredildiği ve Vietnam Savaşı boyunca uygulanan "dövüş bağışıklığı" geliştirme talimlerini de andırıyor.

İşgalin telegörsel dinamiği

Ancak kamuoyuna sunulan ikinci Ebu Garib fotoğrafları serisi bundan farklı, daha pratik bir gerçeği de ortaya çıkardı: Sistemikleşmiş bir duysal-yoksunlaştırma ve davranış değiştirme rejimi. Çoğu hapishanenin üst katından çekilen ve sahnelenen şiddeti yukarıdan görüntüleyen bu fotoğraflar, deneklerin bir takım kırılma, itaat, karsızlık ve değişim belirtileri göstermelerinin beklendiği bir dizi deneyin gözetmenliğini yapan nesnel, mutlak izleyicinin bakış açısını ele veriyor.

Burada kamera yalnızca bir kayıt cihazı değil, aynı zamanda Ebu Garib rejimiyle bedeninin içi dışına çıkarılan başı örtülü Iraklı tutsağın aklını, cinselliğini ve cinsiyetini ele ge-

çiren saydamlaştırıcı bir düzeneğin parçası olarak da karşımıza çıkıyor. Burada utanılacak, saklanacak gizli bir iş yapılmıyor: Fotoğrafçı da, azami etkisini günlük tekrarla gösteren yıldırma ve teşhir düzeneğinin bir parçası. Onun olanları görüntülemesi buradaki idarî yapının, kafalarına örtüler geçirilip sıkıca bağlanarak görüş, hareket kabiliyeti ve cinsel bütünlüklerinden mahrum bırakılan Iraklıların üzerindeki görsel ve uzamsal hakimiyetini tamamlıyor.

Tıpkı yurtdışındaki bombaların evdeki izleyicinin gözünde canlandırılmasında olduğu gibi, işgalin telegörsel dinamiği, Ebu Garib fotoğraflarıyla da Amerikan medyasının "terörist" ötekini asi bedeni üzerindeki hakimiyetini sürdürmesini sağlıyor. Irak'ın Amerikanlaştırılmasının cephede bu görevi yerine getirmekle yükümlü olanlara inandırıcı ve somut gelmesi için, öncelikle görülebilen bir gerçek olarak algılanması gerekiyor. Tıp-

1920'lerde yaygın olan ve Afrikalı Amerikalıların linç edilmeleri anısına satılan kartpostallardaki şen, korkunç kamavalvari atmosfer bu görüntülerde de hissediliyor.

kı savaşın ve işgalin kendisi gibi, seçmenlerin siyasal desteğinin sümesini terörist ötekini varlığını ispatlayan ve besleyen planlı bir imgeler akımına bağlayan görsel bir "gerçek" olan Ebu Garib sahneleri, askerî izleyicilerinin beğenisine sunulmak üzere tasarlanmış, 11 Eylül sonrası Amerikan gücünün sahnelendiği kompozisyonlardır.

Gücün pomografisi

Amerikalı askerlerin Iraklı erkekleri aşağılayışlarını kutladıkları fotoğrafların kamavalvari havasını, askerî ve siyasî görsel hakimiyet ve yönetime duyulan kültürel bağımlılıkla da açıklamak mümkün. Bu "porno" fotoğraf ve tablolarla Amerikan fantezilerinin ve cinselliğinin güç olarak Iraklı bedenlere yansıtılması, günü gününe uygulanan duysal yoksunlaştırma ve terör mühendisliğinin daha sıradan fotoğraflarına eklenmiş bir dipnot niteliğinde. Bu alaycı görüntüler, Ebu Garib'deki davranış değiştirme kültürünün doğal sonucudur. Aşağılamanın faili olarak karşımıza çıkan kadın figürünün, kadın iç çamaşırı giydirilmiş ya da sadomasoşist aktörler gibi boyunlarına tasma takılmış tutukluların resimleriyle desteklenmesi, burada üretilen fantezinin çıkış noktasına işaret ediyor. Iraklı tutukluların cinsiyetleri, bedenlerinin mahremiyetine tecavüz edilmesi yoluyla tersyüz ediliyor. Iraklılar, bedenlerindeki deliklerin kendilerini gö-

zaltında tutanlar tarafından ve onların yararlanabileceği şekillerde, nasıl zayıf noktalar olarak gösterilebileceği fikrinin geliştirilmesiyle dışlaştırılırken, aynı şekilde Amerikalı mütecavizleri de kendi yapıtlarıyla erkekliklerini pekiştirmeye çalışıyorlar. Fotoğraflardaki kadın asker, bu cinsel dönüşüm ayinlerinin temsilî canlandırma figürü olarak karşımıza çıkıyor. Iraklı çıplak erkekleri boyunduruk altına aldığı pozuyla, o da eril cinsel güç elde ediyor. Iraklı "teröristin" eril kimliği ve cinsel gücü, bu dişi figürün kullanımıyla ondan sökülerek yine aynı görüntüler vasıtasıyla temsilî olarak erkek meslektaşlarına naklediliyor.

Burada, Amerika'nın Ebu Garib'te sergilediği

"güç" gösterisiyle Irak'taki daha genel askerî ve stratejik "zayıflıklar" arasındaki mahrem ilişkiyi de görmek mümkün. Çünkü bu fotoğraflar, Irak'ın kurtuluşunun iflâsını da gözler önüne seriyor. Ayaklanmanın çapı ve gücü, kronikleşen saldırılar, bitmek bilmeyen kayıplar ve Irak halkının sözde kurtarılanlarına karşı hissettiği genel antipatinin etkisiyle Amerikalı askerler, kendilerini gitgide daha "dişleşen" bir konumda hissediyorlar. Amerikan ordusunun, bir türlü zaptedemediği terörle karşı karşıya kaldığında iradesini yitirip zayıf yönlerinin ortaya çıkmasıyla kendini gösteren bir durum, Irak'ın işgaliyle sona ermesi amaçlanan 11 Eylül sonrasındaki durumun ta kendisidir.

Nostalji seremonileri

Ebu Garib ayinleri, özette, müritlerin içinde buldukları durumu kavrayış biçimlerinin hızla tepetaklak olması karşısında eski üstünlük ve hakimiyet duygularını, alegorik bir üslupla da olsa, geri kazanmaya çabaladığı nostalji seremonileridir. Bu ayinlerin nihai amacının, kurbanlara bir şey itiraf ettirmek olmadığı apaçık ortada. Çünkü açıkça görülüyor ki, burada başı örtülü kimlikleri gizlendikten sonra şekilden şekile sokularak poz verdirilen bedenler, bilgi taşıyan kişilere değil, yalnızca hizaya sokulması gereken Iraklıların ortak inadını simgeleyen, kişilikleri alınmış numunelere aittir. İşgalci ve işgal altındaki ilişkinin üstü, bu defa demokrasi ve özgürlük vaatleriyle örtülemeyi; aksine, herkesin rolünü bu ilişkinin izin verebileceği en uç noktalarda canlandırmasıyla, ilişkinin

temelinde yatan haksızlık ve şiddet gözler önüne serildi. Ebu Garib'i yıkmak ne bu çileden çıkartıcı durumun hatirasını söylebilir, ne de işgalciyle işgal altındaki birbirine bağlayan acı gerçekleri yumuşatabilir.

Amerikalılar Ebu Garib'de kendi fotoğraflarını çektiler ve ortaya çıkan suret, sözcülerinin önleyici savaş ve işgal ile özgürlüğü zorla bir arada tutmaya çalışarak yarattıkları bir bilincin süzgeçten geçmiş halini yansıtıyor. Bu açıdan bakıldığında, Ebu Garib'in bizlere yansıttığı siyasal tablonun yarattığı şok, yerine ne inşa edilirse edilsin, tarihin hafızasından kolay kolay silinmeyecektir.

Allen Feldman

Amerikalı askerlerin İngilizce bilmedikleri aşikar Iraklı çocuklara tutturduğu kağıtta şöyle yazıyor: "Boudreaux babamı öldürdü, sonra da kızkardeşimin rizna geçti!"

Haşa huzurdan, eşek!

En son ne zaman eşek gördünüz? Bir zamanlar gündelik hayatımızın vazgeçilmez parçasıydı, artık dilimizdeki "çeşitlemeler" dışında pek ortalıkta görünmüyor. Biz de bari edebiyatına bakalım...

Üç-dört yıl oluyor, bir gün Enis Batur "eline eşeklerle ilgili bir şeyler geçerse, benim için bir kenara koy, olur mu" dedi. Malzeme birikip duruyordu, ama bir türlü veremedim bunları. Sonra bir baktım, Yapı Kredi'den Nermi Uygur'un eşeklerle ilgili kitabı çıkmış. Hemen aldım. Esas olarak Aisopos, La Fontaine, Cervantes, biraz da Nasrettin Hoca... Derken, Hürriyet'in hafta sonu ekinde bir yazı. Ebru Çapa, eşeklerle ilgili yeni bir kitabı tanıtıyor: (Eşek Resmi) ...Ve Biz. Kitabın adı böyle: Eşek resminin altında "...Ve Biz" yazıyor... Yazarı da Ali Polat. Kitapçılara sordum, internete baktım, böyle bir kitap yok. Ali Polat "daha satıya çıkmadı, ama ben size yollarım" dedi. Kocaman, kaliteli kağıda basılmış, ciltli bir kitap. İlk sayfada bir ek çıkıyor karşınıza: Eşek Koruma Derneği başvuru formu: "Sayın okuyucu. Kitabın satışından elde edilecek gelir, ülkemizde kurulacak olan Eşek Koruma Derneği'ne bağışlanacaktır. Dünya'nın 50'den fazla ülkesinde Eşek Koruma Dernekleri yaklaşık 50 yıldır faaliyet göstermektedirler. Güzel ülkemizde de sevimli dostumuzu koruyacak böyle bir derneğin kurulması gerektiğine inanıyor ve derneğin kuruluşunda sizlerin de katkılarınızı bekliyoruz. (...)"

Kitabın yazarı Ali Polat, 1944 Tebriz doğumlu, Azerbaycan'ın tanınmış bir ailesinin üyesi. Erzurum'da büyümüş ve bir "inşaat ve inşaat malzemeleri" şirketinin sahibi. Daha önce yazılmış ve Azerbaycan'da basılmış kitapları var. Eşek davasına gönülden bağlı olduğunun bir kanıtı olan elimizdeki kitabı, onun Türkiye'de yayınlanan ilk çalışması. Kitap, birbirinden değişik malzemelerin yönlemsiz şekilde bir araya getirildiği bir çalışma kimliğinde. Fıkralar, atasözleri, şiirler, hikâyeler (ama edebî olanlar değil), masallar, hikmetli sözler, bilimsel değerler, karikatürler, fotoğraflar gibi malzemeler yazılarla, değişik bölümler içinde karmakarışık halde karşımızda. Böylesine bir patchwork'den hoşlanıyorsanız, mesele yok.

Bütün bu gelişmeler ışığında Enis Batur'u bir kez daha aradım. Olan biteni haber verdim. O da, zaten kendi çalışmasının romana doğru evrildiğini söyledi. Ne demekse... Ben de elimdeki malzemeye bakıp "bir eşek kitabı yapsam nasıl yapardım" noktasında kalakaldım...

Eşek Kitabı nasıl yapılır?

Eşek önemli bir hayvan. Osmanlı döneminde insan nüfusu kadar eşek nüfusu vardı. O dönemlerde hem kırsal bölgelerde, hem de kentlerde hemen her evin bir de eşiği bulunurdu. Örneğin Semavi Eyice, eski Ankara'yı anlatırken, "Her evin bir eşiği olduğundan, akşamları, bir uşak ya da

Paris baskısı bir kartpostalda İstanbul

evin erkek çocuğu, bununla çeşmeden su getirir" der. Abdülaziz Bey de, 19. yüzyıl başlarında önemli kişilerin konaklarındaki ahırlarda "altmış, yetmiş kadar binek ve araba beygiri, hergele [binilmeye ve yük taşımaya alışmamış hayvan: at, kısrak, katır, merkep], katır ve merkep bulunurdu" der. Bunlar arasında özenle beslenen "Kıbrıs katırları ve merkepleri, Mısır'ın meşhur beyaz merkepleriyle Merzifon ve Kayseri'nin merkepleri" de vardı. Kitabının bir başka yerinde ise, merkeplerin en meşhurları arasında "Merzifon, Kayseri, Bağdat'ın beyazı, Mısır'ın beyazı, Semadirek Adası'ndan çıkan küçük ve kısa ayaklı" merkepleri sıralar. Katırların en makbülleri ise Kıbrıs, Kayseri, Erzurum ve Sivas'tan gelenlerdir. Kent yaşamında eşeklerin ne denli önemli bir rol taşıdıklarını, eski kartpostallardan anlayabiliriz. Hemen tüm seyyar satıcılar ve ayak esnafları eşekleri kullanırlar. Ekmekçi, manifaturacı, saka...

Eşeklere şenlikler tarihinde de rastgeliriz. Metin And'ın aktardığına göre, Osmanlı şenliklerinde eşekleriyle hüner gösterenlere "hımarbâz" deniyordu. "Bir yaşlı Türk ufak bir eşekle alana çıkıyor; bir köpek kadar alışık bir eşek. Adam bir yere kaçsa, eşek arkasından koşuyor, üzerine sıçırıyor,

günün ve varlığının aşağılanmasının tarihsel kanıtlarından biri bu elbette. Bu ceza Karagöz oyunlarına kadar uzanır. Örneğin "Cazular" oyununda cadı, önce Zenne'nin başını eşek başına çevirir (Evet, aynen Shakespeare'in "Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası"nda olduğu gibi). Sonra Karagöz de cezalandırılır. O ise külliyan eşek olur, ardından Hacivat da oyuna karşır, keçiye dönüşür... Osmanlı'da küfürlerde, alaylarda eşek sözcüğü oldukça makbül. Halbuki insanlar onunla iç içe yaşıyor, hatta onsuz yapamıyor. O günlerin bir tanığı, Hamdi Varoğlu, eşekli günleri şöyle anlatıyor: "Doğup büyüdüğüm Boğaziçi köyünü şimdi gözümlün önüne getiriyorum. Boğaziçi köylerinin eski günlerini bilenler, o tarihlerde, oralarda bir eşek saltanatı hüküm sürdüğünü hatırlarlar. Cıvarda bağları, bahçeleri bulunan beyler, efendiler, ağalar; redengotları, lâtaları, âbani sarıkları, istanbulinleri, kaloş kunduralarıyla eşeklerine binip, sabahleyin vapur iskelesine inerler, akşama gene, iskelede kendilerini uşak yedeğinde bekleyen aynı eşeklerle evlerine, bağlarına, bahçelerine, köşkelere dönerlerdi."

Bu tür bir ilişkiyi daha önce de farketmiştim. Çeşme tarihi üzerine yazarken, 1910'lu yılların Çeşme Kaymakamı Hilmi Uran'ın anılarında karşımıza çıkan eşeklerin hikâyesini unutamam. Anadolunun diğer köşelerinde olduğu gibi, Çeşme'deki her Rum ailesinin de mutlaka bir eşiği olmuştuk. Aile reisi sabahları bağına bu eşiğe binerek gidirmiş. Yani binlerce eşekten söz ediyoruz. Balkan Savaşı'ndan sonra Rumlar Çeşme'yi terk ediyorlar ve ortaya bir eşek sorunu çıkıyor. Çeşme Kaymakamı'nın anılarından nakledeyim:

"Rumlar Çeşme'yi terkederken birlikte götürcekleri eşeklerini eşekleriyle deniz kenarına kadar götürüyorlar ve kayığa binerken de eşiğin semerini sırtından alıp, semeri de birlikte kayığa aldıktan sonra eşiği başıboş bırakıyorlardı. Sokaklarda başıboş, sahihsiz dolaşmaya başlayan bu eşekleri toplatarak kalenin burcu altındaki muhafazalı bir avluya hapsedtirmiştim. Fakat yüzlerce eşiğin bir

"Eşiğin tam kıvamında, gıdıl gıdıl yürümesi çok hoştur. Üstündeki kuş tüyü yataкта imiş gibi rahat eder. At mı, Allah belasını versin. Sallaya sallaya insanı öldürür."

güreş ediyor, daha başka oyunlar gösteriyordu." Aynı kitapta "1720 şenliğinde eşiğiyle birlikte çember içinden geçen çemberbâz"ın da resmi bulunmaktadı.

Osmanlı'da eşekler cezalarla ilgili olarak da karşımıza çıkar. Yalancı şahitlik yapanların eşiğe ters bindirilerek ve başlarına hayvan bağırsakları bağlanarak kent boyunca dolaştırılmaları bilinen bir uygulamadır. Öte yandan, bir hıristiyan kadınla zina suçu işleyen müslüman erkeklerin de başlarına öküz iç organları dolanarak eşiğe ters bindirilip sokaklarda dolaştırıldığı biliniyor. Eşek sözcü-

araya gelmesi onları huysuzlaştırdığından vaveylarından on civarda durulmaz olmuştur. Ayrıca iaselerinin temini de onların bir an önce muhacirlere dağıtılmasını icabettiriyordu. Öyle yaptık. Fakat eşekler hem semersiz, hem de yularsızdılar. Onları kulaklarından tutup çekerek götürmek isteyenlere eşekler gerinerek mukavemet ediyorlar ve pek gülünç karşılıklı inat manzaraları veriyorlardı ve ancak bellerindeki kuşakları çıkararak eşekleri boyunlarından bağlayanlar, onları alıp götürüyorlardı. Sonra eşek çok, fakat semer az olduğu için, bazı muhacirler de ele geçirebilmekleri semerleri birer eşeklerin sırtına koyup tecrübe ediyorlar ve ellerindeki semer hangi eşeğin sırtına uygun gelirse, o eşeği alıp götürüyorlardı."

Abdülhak Adnan Adıvar, altı yaşında dayken arkadaşı olan iki eşekten söz eder. Bu arkadaşlığı anlattıktan sonra, "eşek hiç çirkin hayvan değildir" der ve devam eder: "Hele o dalgın ve güzel gözleri ve bilhassa kendisine hayvanların filozofu adını veren o lâkayt bakışını sevmek imkânsızdır."

Aka Gündüz'ün "Birinci Dünya Harbine Dair" anılarında, köylülerden toplattığı zahireyi istasyonda Dahdah adlı eşeğinin sırtında sattıran bir kaymakam anlatılır. Kaymakamın eşeği bir vagona yüklenip çalınmış, ancak Pendik'te anırınca bulunup sahibine iade edilmiştir. Samet Ağaoğlu da çocukluk anılarında Ankara - Keçiören'deki bağ evinde tanıştığı eşekten çektiklerini unutamaz. Habire ipini koparıp ziden bu eşeğin peşine düşüp saatlerce aramak zorunda kalırlar.

Cihat Burak'ın bir çocukluk anısına ise şirin bir sıpa saklanır: "[Çerkezköy] Panayır[ın]a sanki abone olmuşum gibi gidiyordum yine; bir gün olağanüstü bir şey gördüm, her köylü çocuğu için en doğal olan bu şey beni büyülemişti adeta; bu, boynunda mavi bir kurdele fiyong yapılmış bir sıpaydı. Nasrettin Hoca'nın karakaçanının kendisi kadar sevimli olduğunu herkes bilir zaten ya, ama bu sevimliliğin de üstünde bir şeydi; bir haftalık ya da on günlük filan olmalıydı her halde, bu doğa harikasının karşısında aşıp kalmıştım, gözlerimi ayıramıyordum; bizim mahallenin bekçisi hem de sakası Bekir Ağa'nın da eşeği vardı ama sıpası yoktu, herhalde erkek eşekti Bekir Ağa'nın ki... Eşeği, yani sıpayı bu kadar sevdiğime sahibi de memnun olmuştu, 'o kadar sevdiğime sana bunu bey' dedi bana, bey denildiğime göre herhalde saygın bir kişi olmalıydım: 'Ne kadara satarsın' diye sordum, 'ver bir iki buçuk lira' dedi bana; iki buçuk lira büyük para benim için, derin derin düşünmeye başlamıştım, adam, 'ver iki lira canım, ne olacak' dedi sonra; gözümü sıpadan ayıramıyordum, nihayet yirmi beş kuruşa kadar indi, ben hâlâ düşünüyordum, mesele para meselesi olmaktan çıkmıştı çünkü, büyüyünce eşek olduğu zaman ne yaparım diye düşünüyordum, alamadım sıpayı, herkes ömründe bir kere fırsat kaçırmıştır ya, ben de sıpanın o güzeller güzeli gözlerini öpmek fırsatını böyle kaçırdım işte!"

Eşekler daha başka anılar da belki çıkar ama, eşek üzerine felsefe yapana pek rastlayamadım. Bir tek Ahmet Haşim... "Eşeğe İtibar" başlıklı yazısında, "öteden beri ve hemen her memlekette ismi hakaret yerine geçen, meziyeti anlaşılma bir hayvandır" diye tanımlar eşeği. Amerika'da

Demokratların eşeği simge olarak kabul etmelerini işaret ederek noktalar yazısı: "Dünyanın en müreffeh, en faal, en zengin memleketlerinden birinde bir büyük siyasî fırkanın emri olmak, eşek için az şeref mi?"

Eşeksiz edemeyen heccavlar

Bu bölüm elbette Şeyhî ile başlamalı. 1371 (?) - 1439 yılları arasında yaşamış olan Şeyhî, Fuad

Köprülü'ye göre, Kütahya'nın Dumlupınar köyündendir. Eşek öyküsü anlamına gelen "Hamâ-me"si "Bir eşek var idi zaif ü nizâr" mısrasıyla başlar. "Hamâ-me"nin öyküsü kabaca şöyledir: "Her türlü yorucu çalışmalara karşın, gittikçe daha hor ve ağır muamele gören zayıf ve biçare bir eşek vardır. Bu eşek bir gün bir tarlada kanlı, canlı, başlarında ay gibi, yay gibi boynuzlar taşıyan bir sürü öküz görür. Kendi gibi dört ayaklı oldukları halde bu kadar gururlu ve azametli olan, üstelik rahat rahat otlamak imkânını bulan bu hayvanların şansına akıl erdiremez. Bunu eşeklerin piri sayılan ihtiyar ve mütefekkir bir eşekten sorup öğrenmeye karar verir. İhtiyar eşek, öküzlerin insan gıdasını teşkil eden buğdayı sürüp işlediklerini ve bu sebeple hürmete lâyık görüldüklerini anlatır. Zayıf eşek de kendinde bu işi görmek yeteneğini sezmiş olacak ki, hemen tarlaya koşar. Fakat yetişmiş taze ekinleri görünce dayanamaz. İşleyeceği yerde dişlemeye ve bu neşeyle de anırmaya başlar. Bu sesi duyan koşan tarla sahibi taze ekinlerinin siyah toprak haline geldiğini görünce hiddetlenir. Eşeği dövmeye başlar. Hatta bununda da hiddetini yenebilir. Bıçağını çıkararak eşeğin kulağını ve kuyruğunu keser. Böylelikle bu zayıf eşek, boynuz beklerken kulaktan ve kuyruktan olur."

Halk şiirinde eşeğin adı pek sık geçer. Kazak Abdal'ın (Ruhi Su'dan dinlemeye alıştığımız) "Eşeği Saldım Çayıra" ilk akla gelen örnektir. Hiciv edebiyatımızda "eşek" sözcüğü, eşekleri kızdıracak kadar çok geçer. Eşref den başlayıp Neyzen Tevfik'e uzanan bir çizgide heccavlarımıza, insanların hatalarını eşeklikle tanımlamayı seçerler. Eşekle ilgili mizahî manzumelerin de sayısı oldukça fazladır. Şinasi'nin "Eşek ile Tilki Hikâyesi", Yusuf Ziya Ortaç'ın "Eşekname"si, Namdar Rahmi Karatay'ın çoğunda eşekli nakaratlar kullandığı manzumeleri ("Eşeğe gem vurmayın / Ölme eşeğim ölme / Sür eşeği Niğ-

"Hele o dalgın ve güzel gözleri ve bilhassa kendisine hayvanların filozofu adını veren o lâkayt bakışını sevmek imkânsızdır..."

de'ye"), Hayalî'nin "Eşek" başlıklı hicivyesi ("Eşeklik o bir lâfâzî şerif, vasfı asalet / Lâyık değil her eşeğe Eşek demek elbet")... Manzumeler Aziz Nesin'e kadar uzanır. Ama aslında onu ayrı bir fasıl olarak ele almalı.

Manzumeyi geçip şiire bulaşmaya pek niyetim yok. Onun da eşekle doğru dürüst bir ilişki kurduğunu pek sanmıyorum ya... Elbette istisnaları var bunun. Salâh Birsel'in "Eşeğe Övgü"sünü zik-

retmeden geçmeyelim. Ama Rifat Ilgaz'ın bir anlamda "manzum öykü" de sayılabilecek uzun şiiri, "Üsküdar'da Sabah Oldu"dan söz etmemek olmaz. Öykü, Üsküdar'da doğup neredeyse tüm İstanbul'u dolaşan bir eşeği, Karabiber'i anlatır. Kitabın kapak ve iç resimlerini ünlü karikatürist Mim Uykusuz'un yaptığını belirtmek gerekir.

Tımağî karnalı bir dergi ve ötesi

Fıkralar ve halk hikâyeleri de eşeği pek sever. Tabii bunların başında Nasrettin Hoca öyküleri gelir. Hocanın eşeğine mutlaka ayrı bir yer ayırmak gerekli. Eşeğiyle ünlü yerlerin fıkralarını taramakta yarar var. Kıbrıs, Merzifon ve Kayseri fıkralarında eşek bol bulunur.

Mizah denilince elbette Eşek dergisinden söz etmeden geçmeyeceğiz. Baha Tevfik tarafından çıkarılan Eşek dergisinin (16 Kasım 1326 - 27 Eylül 1328), ilk satılışı olay olmuştu. Ahmet Rasim, kaba sesli iri boylu bir müvezzinin dikilerek "Eşşşşşş, birinci numara Eşşşek!" diye bağırışını unutamaz.

Eşek dergisinin bu adı nasıl aldığı ve adından dolayı başına neler geldiği ise başlı başına anlatılması gereken bir konu. Şimdilik imtiyaz alınırken nasılsa Eşek adını kabul etmezler diye Eşk (Göz-yaşı) adı altında başvuruda bulunup, yolda istidaya kalemle küçük bir düzeltme yapıldığını söyleyip geçelim. Münir Süleyman Çapanoğlu'nun buna ait ayrıntılı bir makalesi var.

Gelelim mizah öykülerine ve romanlarına. İlhan Akin, "Eşek Merakı" öyküsünde, evde çocuk gibi büyütülen bir eşeği anlatır. Burhan Felek ise "Andonakinin Eşeği"nde, Büyükkada eşeklerinin kulaklarından zımbayla alınan parçaları uslansın diye kocalarına yediren sosyete kadınlarından söz eder. Cahit Kayra "Eşek Hakları" öyküsünde, biraz kafayı üşütmüş ve arkadaşına eşek hakları üzerine söylev veren bir ihtiyarı anlatır. Oktay Virel'in "Aslan Gibi Eşekler" romanında ise tüm kahramanlar (aslında insanları anlatsa da) hayvanlardır. Adından belli olduğu gibi, eşeklerin bu romanda özel bir konumu vardır.

Aziz Nesin'in eşeklerle ilgili onlarca öykü ve masalın yanısıra, bütünüyle bir eşeğin "Tahtal-

Tan Oral

köy'den yeryüzündeki arkadaşı Eşekarası'na yazdığı mektuplardan oluşan "Ölmüş Eşek" adlı bir roman da kaleme almıştır. Masallarında eşekle ilgili olanlar "Nişan Alan Eşek", "Sadrazam Eşek", "Aslan Postuna Büyürmüş Eşek", öykülerindense "Ah Biz Eşekler!.." ilk akla gelen-

ler. Daha ayrıntılı bir araştırma yapılmalı. Edebiyatın diğer alanlarına göz atalım biraz da. Türk edebiyatında eşeği konu edinen en eski öykü, sanırım Refik Halid Karay'ın "Boz Eşek" adlı öyküsüdür (1918). Köyden geçen ve orada hastalanıp ölen bir ihtiyarın, ölmeden önce Mekke'ye vakfettiği bir boz eşeği anlatır. Hemen arkasından Memduh Şevket Esendal'ın "Eşek"i gelir (1921). Eşeğini önce kaybedip sonra bulan bir köylü anlatılmaktadır. Hüseyin Rahmi Gürpınar da, Hey-

beliadalı olmanın getirdiği avantajı kullanıp eşek konusunu kaleminden eksik etmemiştir. Üstadın "Katil Buse" kitabında yer alan "Eşeklerin Dilinden Anlayan Bir Uzman" dışında, Fransızcadan 1908'de çevirdiği "Papazın Eşeği" adlı bir öyküsü de vardır. Bu hikâyeyi "Gönül Ticareti" kitabına alan İbrahim Hilmi şöyle bir not eklemekten edememiş: "Hikâye bir tercüme nümunesi olacak kadar mükemmeldir. Aynı zamanda Türkçemizde yazılmış bir telif kuvvetini haizdir. Gençliğimizde büyük bir zevk ve takdirle okuyup neşr ettiğim bu hikâyeyi bugün de bu kıymetli esere ilaveyi pek münasip gördüm."

Eşek üstünde kuştüyü rahatı

Bülent Oran'ın "Eşek" öyküsünde, bir kaymakamın konuşmasını anıarak sabote eden bir eşek anlatılır. Sait Faik'in "Bir Eşek Hikâyesi"nde (1948) mektuplarını eşek sırtında taşımaya karar veren Abdullah adında Kayserili bir posta müvezzilinden söz edilir. Abdullah'ın eşeği Çelebi, Kayseri'de büyük ün kazanır. Ama sahibiyile Çelebi arasındaki arkadaşlık bir İstanbullu kadın yüzünden bozulur. Abdullah kızgınlıktan eşeğinin kulaklarını keser. Sait Faik'in bir başka öyküsünde ise ("Köye Gönderilen Eşek") İstanbul'un deniz kıyısındaki bir nahiyesinde hamallık yapan Ramo'nun, eşeğini İran hududundaki köyüne yollamasını anlatır. Eşeğe, arkadaşı Memo Pendik'te biner ve tren yolunu takiben Bağdat yolunda dörtlü ilerler. Tam üç yıl sonra Ramo'ya eşeğin sağ salım köye vardığı haberi gelir.

Yaşar Kemal, "Halis Serkisof" öyküsünde (1955'te Cumhuriyet gazetesinde ilk yayınlandığında adı "Hacının Saati"dir), ata binmekle eşeğe binmek arasındaki farkı anlatır: "Eşeğin tam kıvamında, gıdıl gıdıl yürümesi çok hoştur. Üstündeki kuş tüyü yataкта imiş gibi rahat eder. At mı, Allah belasını versin. Sallaya sallaya insanı öldürür. Kıcı yağır olur adamın."

Öykünün devamında Hacı boz sipasını Serkisof bir saatle değiş tokuş ederir...

Eşekler niye anılır?

Ref'i Cevad Ulunay'ın "Bir Başka Alem" romanı, bir ahırda ihtiyar bir öküzle yanındaki bölmede bağlı eşek arasındaki konuşma ile başlar.

"[Öküz] - Siz oldum bittim dayak yersiniz.

Eşeğin güzel gözlerinde bir melâl belirdi:

- Hakkin var, dedi, dünyaya eşek gelmek dayak yemektir.

- Annen, baban, büyük annen, deden, ceddin, sil-silen hep dayak yediniz, sen de yiyeceksin.

- Bunu ben de biliyorum. Biliyorum, ama sebebin bir türlü anlayamadım. Deh derler gideriz, çüş derler dururuz. Yük vururlar, taşırız. Söylesene baba-balık... Bizi niye döğlerler? İnsanoğulları bir lâf çıkarmışlar: 'Dayak eşeğe yaraşır' diyorlar. Dayak neden bize yaraşmış?

İhtiyar öküz gün görmüş, tecrübe geçirmiş bir eda ile cevap verdi:

- Arada eşeklik edersiniz de ondan... İnsanlardan da eşeklik eden olursa dayak yer. Eşek kızdı:

- Eşeklikten muradın ne, sanki ne yaparmışız?

- Anlatayım: Bir kere anırmaya başladınız mı... Öldürseler bitirinceye kadar susmazsınız.

- Bunun sebebinin bilmiyor musunuz? Bizim kulaklarımız büyük olduğu için mi nedir? İfade bir şeytan

Münif Fehim

gelir, kulağımıza fısıldar: 'Başın sağ olsun eşek, dünyaya bir kırın geldi, ne kadar diş eşek varsa hepsi öldü' der. O zaman feryada başlarız. Bir eşek için bundan büyük felâket olur mu? Neslimiz kuruyacak. Biz bağırmayalım da kim bağırırın? Böyle mâtem çığıkları ile ortalığı inletirken kâfir şeytan yine gelir kulağımıza fısılar: 'Hepsi öldü ama, bir tane senin için kaldı!' der, o zaman 'Oh! Oh! Oh!' diye anırmayı keseriz." Eşekle ilgili olarak edebiyatımızdaki en önemli çalışmalardan biri de Halikarnas Balıkcısı'na aittir. Birçok öyküsünde eşeklerden söz eden (ki bunlar arasında gemicilerin fırtınadan kurtulmalarını sağlayan Kıbrıs eşeklerini anlattığı "Cankurtaran Anırtı" unutulmaz güzelliktedir) Balıkcı, "Gülen Ada" kitabında bir eşeğin otobiyografisini "Hayatımın Romanı" başlığıyla kaleme almıştır. Bu anırlarda eşeğimiz anıma talimlerini şöyle anlatır: "Güzel anırmayı, dayım Kamber'den öğrendim. Rahmetli, karnını davul gibi gerip içini göklerin olanca havasıyla doldurdu muydu, bütün gücüyle sesini öyle dahederdi ki, ağıl halkının hepsi de korkudan ağızlarını açıp açıp kapatırlardı."

Halit Naci (1910)

Eşek sahneye çıkarsa

Tiyatro edebiyatımızda fazla eşek bulmak kolay değil. İlk dikkatimizi çeken Halide Edip Adıvar'ın (aşırı) fantastik oyunu "Maske ve Ruh" oldu. Bu oyun, Nasrettin Hoca ile Shakespeare'i sahnede buluşturan bir fantezidir. Bizi ilgilendiren yanlarına göz atalım: Hoca ölmek üzeredir. Son istekleri karısını bir daha hiç görmemek ve eşeği Bozoğlan'ı da alarak cennete gitmektir. Ama Bozoğlan'ın cennete gitmeye hiç niyeti yoktur: 'Ben şimdi eşek ömrümde nasip olmayan bir keyif sürüyorum. Buradan gidemem' der. Kendileri, Timurlenk'in sarayında şair Şirazlı Ahmet'in maskesi arkasına saklanarak sefa etmektedir.. Tabii sizin gibi, Hoca da bunun ne demek olduğunu anlayamaz. Açıklama şöyle: 'Herife eşeklik ettirip padişahın gözünden düşürüyorum. (...) Ahmedi Şirazi'den mutlaka intikam alacağım. Ben ihtiyar, kör, alil, Akşehir çayırında sürünürken herif seyrana çıktıkça beni yanındakilere gösterir alay ederdi'... Oyunun tümünü anlatmaya kalkarsak, bu yazının tümünü ayırmak gerekir. Nedenlerini atlayarak gelelim: Mekân cennettir. "Şekispir" ile Bozoğlan karşılaşır. Shakespeare "bu kadar insana benzeyen eşek görmedim, estağfurullah bizden çok melege benziyor" der onun hakkında. Sonraki sahne de olaya bu kez İbni Haldun kanışır. O da Hoca'nın yanında Bozoğlan'ı görünce hayret eder: "Cennete giren eşek... Bu devlete şimdiye kadar hiçbir uzun kulak nail olmadı." Giderek Hoca, Shakespeare ve İbni Haldun'un yan yana geldiği ve cennet üzerine muhabbet ettikleri görülür. Shakespeare için cennet, "hırçın ve çirkin hatunların olmadığı, sevgili eşeklerin otladığı yer"dir. Onun alay edip etmediğini anlamayız ama, Nasrettin Hoca çok ciddidir: "Bozoğlan'ın olmadığı yer bana

"Dünyanın en müreffeh, en faal, en zengin memleketlerinden birinde bir büyük siyasi fırkanın remzi olmak, eşek için az şeref mi?"

nasıl cennet olur?" Ama Bozoğlan'ın orada kalmaya niyeti yoktur, insan olup dünyaya gitmeyi düşünmektedir...

Haldun Taner'in "Eşeğin Gölgesi" adlı oyununun konumuz açısından elbette özel bir önemi vardır. Öykünün nerden geldiğini bizzat yazar şöyle anlatıyor: "Oyun, konusunu gezici hatip ve sofist filozof Şamsatlı Lukianos'un (120-160) bir fıkrasından alıyor. Bir eşeğin gölgesi yüzünden birbirlerine giren Abderialların serüveni çeşitli yorum ve geliştirmelere elverişli bir konu olarak o gün bugündür hayli yazarı çekmiş, her biri bu bereketli damarı (...) yüzyıllar boyu işleyip durmuş. (...) Biz konuya bizden öncekilerden bambaşka bir yandan eğildik."

Haldun Taner'in tiyatrosunu inceleyen Ayşegül Yüksel oyunu şöyle anlatır: "Aptalların ülkesinde (Abdal-ya'da) kendilerinin olmayan bir eşeğin gölgesi yüzünden mahkemelik olan berber çırağı Şaban ile eşekçi çırağı Mestan arasında başlayan çatışma, aşama aşama büyütülerek, içinden çıkılmaz bir ülke sorunu durumuna getirilir." Oyunun ayrıntılarına daha fazla girmeyelim, ama ilk oynandığında yasaklandığını söylemeden de geçmeyelim. Eşek kulaklarına sahip olduğuy için Midas da belki konumuz içine girer, ama bu denli yayılmamız da gerekmiyor sanırım.

TÜM ZAMANLARIN EN BÜYÜK SANATÇISININ TAM VE DOĞRU BİYOGRAFİSİ...

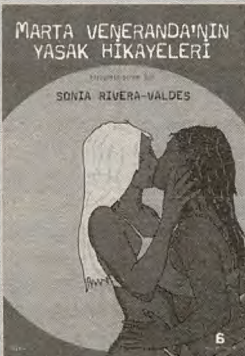
BİYOGRAFİ >

İtalyan tarihi ve sanatı uzmanı Serge Bramly'den şu ana dek 15 dile çevrilen ve tüm dünyada referans olarak görülen, Leonardo'nun hayatını, çağdaşları ve dönemin olaylarıyla ilişkilerini detaylarıyla gözler önüne seren bir biyografi çalışması...

Sayfa: 464
Fiyat: 19 YTL

LEONARDO DA VINCI *Serge Bramly*

< ÖYKÜ MARTA VENERANDA'NIN YASAK HİKAYELERİ Sonia Rivera-Valdés

İnsan ruhundaki hiçbir sınır tanımayan cinsel haritanın en dipsiz, en kuytu köşeleri, eşcinsel dürtülerin beklenmedik baskını, öldürme hissinin doğallığı... Kısacası, insanların hayatlarındaki en 'utanç verici', en 'yasak' hikâyeler...

Sayfa: 216
Fiyat: 10 YTL

< ROMAN ISSIZLIĞIN ORTASI Mehmet Eroğlu

Edebiyat tarihimizin ilk savaş karşıtı romanlarından biri olan "İssizliğin Ortası", son derece sık dokunmuş roman örgüsü ve psikolojik tahlillerle, 12 Mart darbesiyle dağıtılarak yok edilmeye çalışılmış bir kuşağın uzun yolculuğunun resmedildiği, göz alıcı ama trajik bir serüveni anlatıyor...

Sayfa: 352
Fiyat: 14 YTL

< EDEBİYAT KURAMI TÜRK ŞİİRİ, MODERNİZM, ŞİİR Hasan Bülent Kahraman

Türk şiirinin Türkiye'deki modern düşüncenin oluşumuna dönük katkılarını irdeleyen Türk Şiiri, Modernizm, Şiir, modern Türk düşüncesini anlamak açısından da okunması faydalı bir yapıt...

Sayfa: 542
Fiyat: 19 YTL

kiraat

"O yıllarda ve şimdi, İstanbul'da elle, dibek-te döverek badem ezmesi yapan başka bir yer yoktu. Bu hep bizim özelliğimiz oldu. Bebek'teki tüketim bize yetmediği için, annem Karaköy'deki Kamelya Pastanesi'ne, hemen yanında Cumhuriyet Pastanesi'ne ve Eminönü'ndeki Boğaziçi Pastanesi'ne ezme verirdi. Bisküvi tenekelerine ezme-leri dizer, kapaklarını bağlar, eline alır, Bebek'ten tramvaya biner, yola çıkardı. Ben ısrar eder, 'anne beni de götür' derdim. Birlikte gider, Eminönü'ne, Karaköy'e ezmeyi bırakırdık. Aydan aya hesap görmek için aynı yerlere yine giderdik. Tabii en büyük ev alışverişimizi de bu hesap günleri yapardık. Mısır Çarşısı'ndan yapardık alışverişi o günler. (...) O zamanlar biz Bebek'te, İnşirah Sokak'tan yukarı çıkarken solda kalan Dereboyu Sokak'ta otururduk. O yılların

Bebek'i son derece hoş ve çok entelektüel insanların yaşadığı bir yerdi. Daha çok me-murlar vardı; ticaretle ilgili kişiler sayılıydı. Benim çocukluğumda Bebek'te hususi ara-bası olan sadece dokuz aile vardı. İyi biliy-orum, çünkü mahallenin çocukları bunları sa-

yardı, yenisi aralarına katılırsa büyük olay olurdu. Bebek'te doğayla iç içe yaşırdık. Semt insanlar birbirini iyi tanırdı ve herkes çok yardımseverdi. Nüfusun çoğunluğu Rumdu. Levantenler ve yabancılar da vardı elbette. Dereboyu'nda, sırtta bugün de aynı yerde olan Fransız Yetimhanesi bulunur-du. Buraya hristiyan, müslüman farkı gö-zetmeden bütün yetim çocuklar kabul edilirdi. Bebek çarşısında İstanbul'un en iyi bozacılarından olan biri vardı. Adını hatırlamıyorum, tek gözü kör bir adamcağız-dı. Komşumuz turşucu bir Rumdu, adı Pandeli... O kavanozlar hâlâ gözümün önündedir, içinde kehribar gibi dururdu domatesler, salatalıklar, kırmızı biber-ler...

"Eski Bebek'ten Kalma Bir Gelenek: Bebek Ba-dem Ezmecisi Sevim İşgüder", Gökhan Akçura, "İnsanlar Alemi"

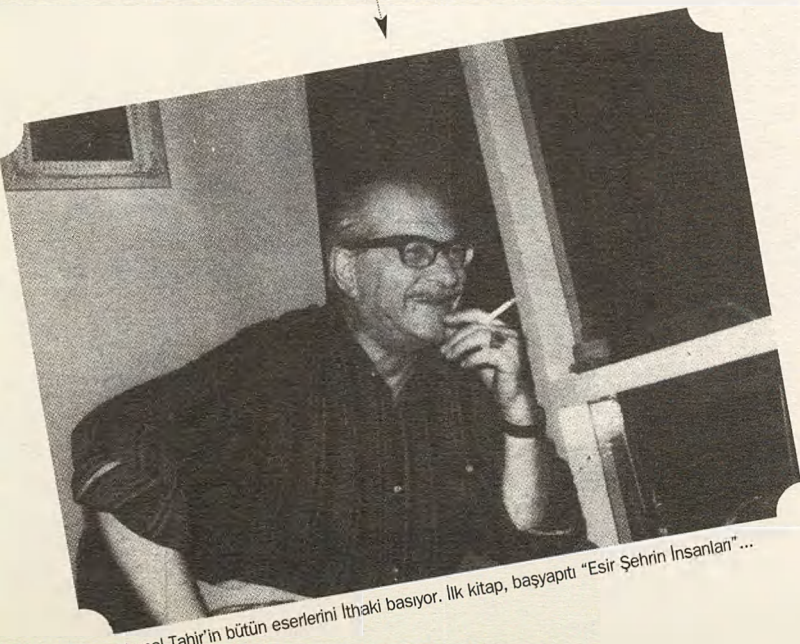

kocaman bir yalnızlıktır izmit denize doğru gittikçe büyüyen saçak altlarındaki sessiz yağmur ve vardiya düdüklülerinde keder kocaman bir yalnızlıktır izmit solgun fotoğraflarda gülümseyen kurumuş incir ağacı ve hatmi hep işçi bıyıklarıyla terleyen kocaman bir yalnızlıktır izmit istasyon önlerinde sabah ağartısı yürüyen telaş yarım kalmış şiir terk edilmiş ölü martılar kıyısı kocaman bir yalnızlıktır izmit kayan bir yemeni uçuşan yıldız sardunya saksılar kirli bir yüz aylak rüzgâr yüreğimin sokağında kocaman bir yalnızlıktır izmit gün gelir akar ince bir su gibi havalanır ak güvercin çatılarından konar ruşen hakkı'nın çınarına (...)

Behçet Aysan, "İzmit"

POST-KÜTÜPHANE

- Abdelwahab Meddeb İslamın Hastalığı (Metis)
- Arthur Phillips Prag (Metis)
- Behçet Aysan Düello (Can)
- Colette Caniko (Cadde)
- Dominique Méda Emek -Kaybolma Yolunda Bir Değer mi? (İletişim)
- Eduardo Galeano Zamanın Ağzları (Çitimbik)
- Emmanuel Todd İmparatorluktan Sonra -Amerikan Sisteminin Çöküşü (Dost)
- Fethi Benslama İslâm'ın Psikanalizi (İletişim)
- Giorgio Scerbanenco İhanetin Tadı (Agora)
- Gökhan Akçura İnsanlar Alemi -Ivr Zivir Tarihi 8 (İthaki)
- Hanif Kureishi Vücut (Everest)
- Kemal Tahir Esir Şehrin İnsanları (İthaki)
- Meral Özbek (ed.) Kamusal Alan (Hil)
- Michael Hardt & Antonio Negri Çokluk (Ayrıntı)
- Michel Butor Dereceler (YKY)
- Philip Roth Bir Komünistle Evlendim (Ayrıntı)
- Rekin Teksoy Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi (Oğlak)
- Terry Eagleton Kültür Yorumları (Ayrıntı)
- Vedat Türkali Özgürlük İçin Kürt Yazıları (Everest)
- Yves Simon Okyanuslar (Everest)

Kemal Tahir'in bütün eserlerini İthaki basıyor. İlk kitap, başyapıtı "Esir Şehrin İnsanları"...

İnsan trajedisi tamamlanır tamamlanmaz, bayağılaştırıp eğlence malzemesi yapılmak üzere gazetecilere teslim edilir. Belki de mantıkdışı çılgınlık tam kapımızda patladı için ve hiçbir gazetenin yarım yamalak iması yanımdan geçip gitmediği içindir ki, McCarthy döneminin, dünyanın en eski demokratik cumhuriyetinin birleştirici inanç sistemi olarak, dedikoduyla savaş sonrası zaferini başlatan dönem olduğunu düşünüyorum. Biz Dedikoduya İnanırız. Asıl gerçek olarak dedikodu, ulusal iman. Sadece ciddi politikanın değil, aynı zamanda ciddi her şeyin kitle dinleyicisini avutmak üzere eğlence olmasının başlangıcı olarak McCarthycilik. Şimdi her yerde olan Amerikan düşüncesizliğinin savaş sonrası çiçek açması olarak McCarthycilik.

McCarthy'nin alıp veremediği komünizme değildi; başka hiç kimse bunu bilmeseydi kendi bilirdi. McCarthy'nin yurtsever Haçlı seferinin göstermelik yargılama yönü, onun sadece dramatik biçimiydi. Kameraların bunu görüntülemesini sağlamak ona sadece gerçek yaşamın sahte gerçekliğini verdi. McCarthy, işi yasama olan insanların, oyunculuk yaparak kendi ekmeklerine yağ süreceğini kendinden önceki herhangi bir Amerikalı politikacıdan çok daha iyi anladı; McCarthy utancın eğlence değerini ve deliliğin zevklerini nasıl besleyeceğini anladı. Bizi köklerimizden geri götürdü, on yedinci yüzyıla ve cezalandırmaya geriye. Yüzyıl şöyle başlar: Halk eğlencesi olarak ahlâkî utanç. McCarthy bir genel eğlence düzenleyicisiydi ve görüşler ne kadar vahşiyse, ithamlar ne kadar gaddarsa, şaşırtılma o kadar büyük ve genel eğlence o kadar iyiydi.

Philip Roth, "Bir Komünistle Evlendim"

okuma parçası

Burjuvazi aşağı sınıfların üzerinde sahip olduğu zenginlik aracılığıyla yükselir ve böylece, tarihin akışı içinde feodal devletin iki yönetici sınıfıyla, soyluluk ve ruhbanla, çatışmaya girer. Onları yendikten sonra da daha önce kendi sınıfının üyeleri olup yükselmeyen kimselerle, yani proletarya ile çatışmaya girer. Burada da parola gene "eşitleri için eşitlik, eşit olmayanlar için eşitsizlik"tir. Ama bu öremekte eşitsizliğin irka değil, yetenekler alanına ait olduğu düşünülür. Tacirin yükselmesini sağlayan, çalışkanlık, dakiklik, ağırbaşlılık, tutumluluk gibi erdemlerin başlangıçta birbirinden farksız ilişkilerden oluşan kitlenin zamanla farklılaşmasının nedenini oluşturduğuna inanılır. İlk önce gelirinin ve çok geçmeden de mülkiyetinin miktarıyla diğerlerinden farklılaşan tabaka, aşama aşama farklı bir toplumsal sınıfta billurlaşır.

Bu, Karl Marx'ın "Kapital"inin ünlü pasajında bir kocakan masalı diye alay ettiği "ilkel birikim yasası"dır. "Ekonomi-politikte, bu ilkel birikim, aşağı yukarı teolojide ilk günahın oynadığı rolü oynar. Adem baba elmayı ısırıştır ve insanlığı günaha bulanmıştır... Ewel zaman içinde, iki çeşit insan vardı: Birisi çalışkan, akıllı ve daha önemlisi tutumlu bir seçkinler topluluğu; diğeri, ellerine geçeni ve hatta daha fazlasını har vurup harman savuran tembel serseriler topluluğu... Böylece ilk tür insanlar servet biriktirmiş oldular, ikinci türdekilerin ise, ellerinde kendi postlarından başka satacak bir şeyleri kalmadı. Ve işte, bütün çalışıp didinmelerine karşın, kendilerinden başka satacak hiçbir şeyleri olmayan büyük çoğunluğun sefaleti ve uzun süredir çalışmayı bıraktıkları halde, küçük bir azınlığın durmadan artan zenginliği, bu ilk günahla başlar."

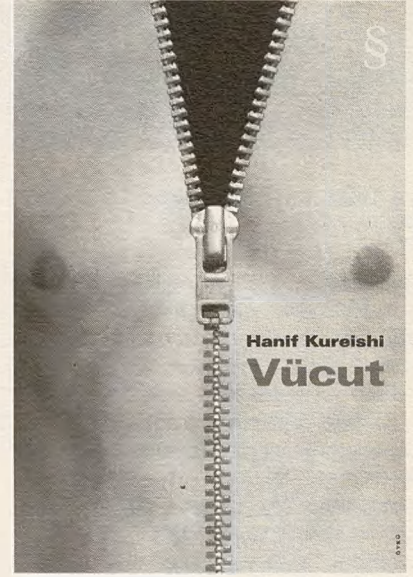
Bu haklılaştırmanın girişimi de soyluluğu meşru göstermeye çalışan haklılaştırması kadar çürüktür. Her şeyden önce, insan toplumunda yeteneklerin dağılımının, fiziksel gelişmenin kas gücü, duyu organlarının keskinliği gibi doğrudan ölçülebilir niteliklerinin dağılımıyla özünde farklı olmadığını varsaymak için her türlü neden var. Entelektüel yetenekler ne yazık ki ölçülemez; fakat Crassus ve Sicilyalı bir çiftlik kölesi arasındaki gelir ve mülkiyet farklılıklarını açıklamak için kullanılacaklarsa, o zaman insanların zihinleri arasında Gulliver'in Lilliputia'nın cücelerinden ya da Brobdingnağia'lı devlerinden farklı olduğu kadar değil, yalnızca Lilliputia'lıları ile Brobdingnağia'lıları arasındaki farklılık kadar farklı olacağı söylenebilir.

İkinci olarak, kafalar arasında bu muazzam farklılıklar var olsa bile, hiçbir zaman önemli gelir ve mülkiyet farklılıklarına yol açmayacakları söylenebilir; hele yeryüzündeki bütün işlenebilir topraklar, Jean-Jacques Rousseau'nun belirttiği gibi, küçük ve orta büyüklükteki arazileri işleyen köylülerce birbirleriyle sınırdaş olacak bir biçimde yeryüzünü kaplayınca dek, mülkiyet kesinlikle sınıfları oluşturacak kadar önemli sonuçlar doğurmazdı. Bu ister burjuva ister sosyalist olsun, tüm otoritelerce kabul edilen açıkça doğru bir yargıdır. Büyük Turgot, "çalışkan insan kendi başına işleyebileceği toprak bulabildiği sürece, bir başkası için çalışma eğilimi göstermeyecektir" der; ekonomi biliminin babası olan Adam Smith topraklar tamamen işgal edilinceye dek, bir işçi sınıfının, toprak kirasının ve sermaye üzerinden kâr sağlamanın görülemeyeceğini teslim eder. Karl Marx da "Kapital"inin birinci cildinin son bölümünde tam da bu görüşü dile getirir: "Toprağa yerleşmek isteyen herhangi bir kimse, gelecekteki bir başka yerleşimcinin aynı işlemi yapmasını engellemeden, bir parça toprağı kendi mülküne ve kendi üretim aracına dönüştürebildiği sürece" ne ücretli çalışanlar sınıfı ne de bunun sonucu olarak kapitalizm olabilir.

Ama bir işçi sınıfının ve kapitalizmin son beş yüz yıldır var olduğu bir gerçek. Bu demektir ki, üretim araçları olmayan ve toprağa gereksinim duyan insanlar için boş topraklar yok. Ama acaba topraklar, Turgot'un ve Adam Smith'in inandığı "kocakarı masalı"nın gerektirdiği biçimde gerçekten işgal edilmiş midir? Kimseye bağlı olmayan bir köylü, birbirine sınırdaş olan tüm araziler gerçekten tüm toprakları kaplayacak kadar, bir başkasının yanına yerleşti mi? Bu soru basit bir hesaplama ile yanıtlanabilir. Çiftlikte yardımcı olarak ücretli işçi çalıştıracak konumda olmayan bir bağımsız çiftçinin ne kadar toprağa gereksindiğini tam olarak biliyoruz; gereksindiği toprak ortalama olarak kişi başına bir dönümden daha fazlasına değer; yani tüm ailesi için 5-7 dönümlük arazidir. Dünyanın ekilebilir topraklarını (farklı coğrafyacıların dünya üzerindeki ekilebilir topraklar üzerine tahminler oldukça farklı olsa da) bu sayıya bölecek olursak, şaşırtıcı bir biçimde, dünya üzerinde yaşabilecek bağımsız çiftçilerin sayısının, dünya nüfusunun dört ile sekiz katı olduğunu buluruz. Dünyanın en yoğun nüfusuna sahip ülkelerden birini, örneğin Almanya'yı ele alacak olursak, kırsal kesim nüfusunun tamamının iki katına eşit sayıda orta ölçekli araziye sahip bağımsız köylü için yer bulunduğunu göreceğiz; buna rağmen kırsal nüfusun yarısından fazlasını topraksız tarım proletaryası oluşturur, ve toprak sahibi olanlar arasında bile, geçimlerini sağlama yetmeyen küçük arazilere ya da parsellere sahip olup ücretli işlerde çalışarak geçimlerini sağlamak zorunda kalan çok sayıda kişi vardır.

Franz Oppenheimer'in "Devlet"inin üçüncü basımı Phoenix tarafından yapılıyor. Alâeddin Şenel ve Yavuz Sabuncu'nun çevirdiği kitaba eklenen ve bir bölümünün yukarıda aktardığımız makalenin çevirisi S. Erdem Türközü'ne ait.

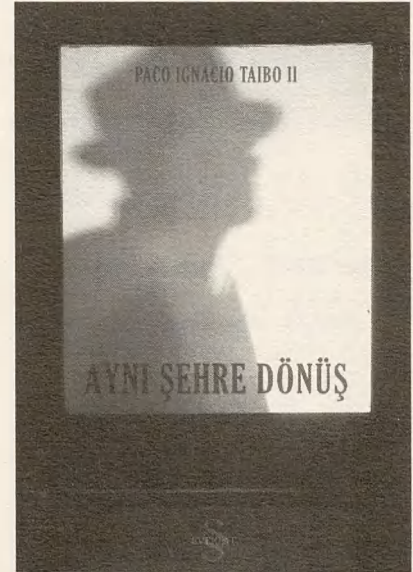
Sarsılacak Sınıfların

HANIF KUREISHI Vücut

Romanlarının ve öykülerinin odağına, insan doğasını ve ilişkilerini koyan bir yazar Hanif Kureishi. Bu anlamda Vücut, Kureishi'nin yazınsal karakterini mükemmel bir biçimde ortaya koyuyor.

Çağdaş İngiliz edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Hanif Kureishi, son kitabı Vücut'la okurlarını sarsmaya devam ediyor.

PACO IGNACIO TAIBO II Aynı Şehre Dönüş

Kitap, son Hector Belascoaran Shayne polisiyesi. Dedektifliği bırakmanın eşliğindeki Hector'a gelen son iş onu yine maceranın tam ortasına atıyor. Peşine düştüğü Luke Estrella'yla yaşadığı kovalamaca boyunca, feleğin çemberinden geçmiş her yarı-filozof dedektif gibi, hayatı ve bulunduğu şehirleri analiz ediyor. Acapulco'nun kumsalları ve bikinili kadınları kadar, Mexico City'nin hep aynı ve her zamankinden farklı sokaklarına da bir sosyolog inceliğiyle yaklaşıyor.

EVEREST

EVEREST YAYINLARI Ticarethane Sk., No: 53 34410 Çeşme/İSTANBUL Tel: 0 212 513 34 20-21
Faks: +90 212 513 33 76 www.everestyayinlari.com e-posta: everest@alfakitap.com

Dumanı Üstünde

Ölüm mü? Ne Buluş!

Abidin Dino, Sel, 68 sayfa

Dostu Ferit Edgü toplayıp bir araya getirmiş Abidin Dino'nun hasta yatağında yazdıklarını... 1967 yılında ilk ciddi rahatsızlığından –bir böbrek hastalığı– 1990 ile 1993 yılları arasında mücadele ettiği kansere kadar hastane odalarında geçirdiği günlerde tuttuğu notlar bunlar Dino'nun. Hatta nottan ziyade, Tristan Tzara'lı, John Berger'li, Nâzım Hikmet'li, Picasso'lu, en çok da Güzin Dino'lu –aşkın böylesi herkese kısmet olsa– renkli, boyalı, çizgili güzelim şiirler... Hastalığı, ölümü bahane etmiş Abidin Dino, en başından, vefatından bir gün önce kitaba ismini veren satırlara –Ölüm mü? Ne Buluş!– her kelimesi hayat dolu yazdıklarının. Altını çizdiğimiz birkaç cümleyi alalım buraya, gerisini size bırakalım: “Acıya renk yakıştıramıyorum” / Tristan Tzara'ya rastlamışım Saint Sulpice çeşmesi önünde. (Ölümünden iki ay önce) - Ne dersin, içimizdeki yıldızlara kozmonotlar uçacaklar mı bir gün?” / “Güzin, mor, kahverengi ve gök mavisi.” / “Yağmur yağmış, ortalık biraz karanlı. Güzin'in getirdiği yığınla gazeteleri okudum. Çaresizlik belgeleri. Parçalanma ile bütünleşme arasında kıyasıya kavga. Tarih belki hızlanıyor, ama gerisin geriye. Ters dönen bir film.” / “İstanbul denizle iç içe, deniz İstanbul'un bacakları arasında, kollarına, başına sarılmış, beline dolanmış, ağzından girip burnundan çıkmış, içli dışlı... Öyle olunca, insanları, yani İstanbulluları da ister istemez bir başka: Biraz gemici, biraz dalgıç, biraz balık, biraz martı, hatta karabatak, biraz da akıntı; bir o yana, bir bu yana, dolanıp dururlar iniş yokuşlar üstünde, telaşlı. Bir de sülyen boyalı gemiler birdenbire yatak odanıza girerler, selam sabah demeden.” / “Koridorda, büyükler hadi neyse, ya küçük çocuklar! Doğa mı, ilah mı, bunun sorumlusu kim ise iki çift sözüm var ona.” / “Ölümü sakın adam yerine koymayın, yoksa kendini bir şey sanabilir.” İlker Aksoy

Alt Kültür: Tarzın Anlamı

Dick Hebdige, çeviren: Sinan Nişancı, Babil, 164 sayfa

“Alt Kültür: Tarzın Anlamı”, '60 sonrası İngiltere'sinde boy veren envai çeşit “gençlik kültürü”nü mercek altına almış. Teddy boy'ların nasıl doğduğunu, mod'ların günlük yaşamını, rocker'ların, dazlakların arasında nasıl farklar olduğunu, bu akımların siyah başkaldırı kültüründen –özellikle Karayipli “rude boy” ve rasta'lerden– etkilenmelerini incelemiş. Dada ile punk arasında (George Grosz'dan “Bizim için hiçbir şey kutsal değildi. Hareketimiz ne mistik, ne komünist, ne de anarşist. Bütün bu hareketlerin bir çeşit programı vardı, fakat bizimki tamamen nihilist. Kendimiz de dahil, her şeyi aşağılıyorduk. Sembolümüz hiçbir şeylik, boşluk ve beyhudeliğti”, Johnny Rotten'dan “O kadar hoş, o kadar hoşuz ki... Boşuz” alıntılar eşliğinde) paralellikler kumuş. Tüm bunları yaparken de göstergebilimden yararlanmış. “Tarz”ı oluşturan bileşenleri, bunların birbiriyle olan ilişkilerini, zaman içinde nasıl değiştiklerini anlatmış: “Elbiselerim aracılığıyla konuşurum.” (Umberto Eco) Alıntısı bol bir kitap “Alt Kültür”, özellikle Jean Genet'den yapılanlar epey bir zenginlik katmış metne. Bunlar incelemenin iyi yönleri, bir de kötü yönü var ne yazık ki. Dick Hebdige tüm bunları yaparken, bizim üniversitelerde yazılan çoğu yüksek lisans, doktora tezini andıran –kitapta metnin yerleştirilmesi görsel olarak da tez standartlarıyla çok benzeşiyor– ya da bir dil tutmuş ki, zaman zaman adamı esnetiyor. Punklar, mod'lar, rasta'lar, hepsi de yanlarında dünya kültürünü derinden etkileyen müzikler getirdikleri halde, “Alt Kültür: Tarzın Anlamı” biraz “müzik” eksikliği çekiyor gibi. İlker Aksoy

Gezgin ve Gölgesi

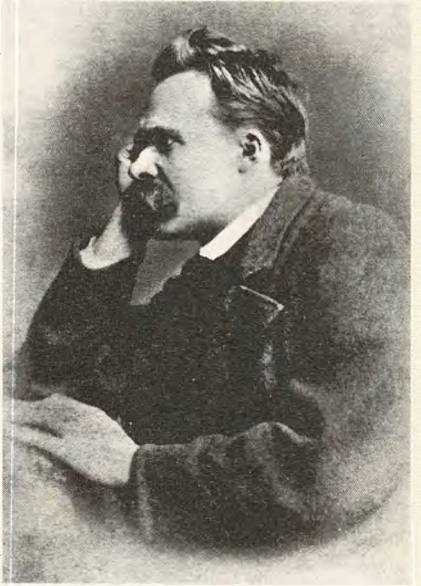
Friedrich Nietzsche, çeviren: Mustafa Tüzel, İthaki, 214 sayfa

Yalnız kalan kişi gölgesiyle konuşmayı seçebilir; anlaşılır bir durum, en garanti yoldaş kendi gölgesi... “Sadece Delil! Sadece Şair!” ise o kişi, nesnel, akli başında görüşlerinin yer aldığı bir kitabın başına ve sonuna birer Gezgin-Gölge diyalogu yerleştirmişse, biz artık o kitabı istesek de tekboyutlu bir “aklı başında görüşler silsilesi” olarak okuyamayız. Kapakta gölgemsi, çatık bir karalama portresi olan düşünürün sezdimmek istediklerini kendi düşünce dilimize çevirmeye çalışarak, zorlu ama zevkli bir okuma çalışmasına başlanız.

Gezgin-Gölge darbeleriyle, kapatılıp kaldırılmaya karşı direnen bir yapı kurmuş Nietzsche. Sanki, bütün o gelecekte duruş, geçmişe gidiş projesi Gezgin-Gölge diyalogunda somutlanıyor. Zaman kargaşasıyla zihinlerin iyice bulandığı bir dönemde, onun döngüsel perspektifini özenle incelemek gerek. Çılgınlığı göze almışlar, gölgesiyle diyaloga girecek cesareti göstermişler söylüyor her dönemde yeni sözleri. Onlardan alınan güçle yeni gölge diyalogları türüyor yeni çağlarda. “Söylenecek bir şey kalmadı” sözlerine gülümseyen bir hoşgörülle bakmalı dönüp dururken. Nietzsche ciğerlerine oksijen çektiği, yaşamda kalabilmek için dolaştığı açıklıklarda kendi içindeki tınıları ayırırken, göstermeye çalıştığı deneysel yaklaşımın hiç durmadan anlaşılıp aşılıp çalışılacağını değil, çoktan aşılıp olacağını düşlemişti muhtemelen.

Nietzsche, 1880 yılında, 36 yaşındayken, Zerdüşt'e varmadan önce yazmış “Gezgin ve Gölgesi”ni, “İnsanca, Pek İnsanca”nın bir bölümü olarak tasarlamış. Bu dönemde kendi doktoru olmuş yürürken ve yazarken. Yalnız yürüyenler için en kestirme terapi yöntemlerinden biri kendisiyle konuşmak. Nietzsche kim bilir kaç saat konuştu kendisiyle. Bu kitaptaki iki farklı ses, okuruna onun yürüyüş konuşmalarındaki iç konuşma tonlarının kopyasını veriyor. Başta ve sonda gölgesiyle konuşan düşünürün, düşüncelerini nasıl sıkıştırıp iyice parçalanmaz bir sertliğe getirmiş olduğunu arada okuyoruz. 170 sayfa da yer alan 350 parçalık düşünceler toplamı kaç adım, kaç teppe, kaç kuru, kaç güneş, kaç saat eder acaba?

Kitabın sonunda İtalyan editör vurgulamış: Nietzsche'nin en bilimsel, en nesnel dönemiymiş bu kitabın yazıldığı dönem. Bir akıl püskürtmesi gibi yazmış sanki pek çok konuda. Tek cümlelik minik paragraflardan bile sayısız inceleme, araştırma çıkar. Sanki bütün tarihi, bilimler toplamını, akıl yürütmeleri, kanıksanmış düşünceleri yerle bir etmeden duramayan Nietzsche, bütün nesnel yargılarına içe doğru kırılma büküle inen merdivenlerde ışısız kalmamak için karalamış. Varlığını akılla sınımış. “Artık romantik olmayan kötümser” olduğunu iddia ediyor Nietzsche. Nedense onun kötümserliği bize pek işlemez, hep taze kalan öfkesiyle yeni düşünceler inşa eden biri, olsa olsa kötümserliğin yaratıcılığı katkısından, onun durmaksızın doğurtan etkisinden söz edebilir. Hırçınlıkla kendisiyle didişirken bile insanlığa çözüm reçeteleri yazmış birinin böyle konuşması doğal tabii, güvercin kanatlarıyla uçuş güvenliği nutukları atmasını bekleyemedik ondan. Pelin Özer

Şairleri beklerken

Son zamanlarda derli toplu şiir kitapları yayınlamayı Dünya Kitapları üstleniyor. Büyük yayınevleri şiirden giderek el ayak çekerken, edebiyat tarihimize damga vuran, yayınladıkları şiir dizileriyle hatırlanan yayınevleri kervanına Dünya Kitapları'nı inşallah katacağız. Rilke'den “Gece mi Tek Gerçekimiz?”, Yesenin'den “Bir Çift Kuğudur Yârin Elleri”, Pasternak'tan “Sonsuzluk Benimle Var”, Rıza Beraheni'den “Kelebeklere”, Adonis'ten “Doğu ve Batı” ve “Dallann Güncesi”, Apollinaire'den “Mirabeau Köprüsü”, Heimrad Bäcker'dan “Nachschrift”, Mahmud Derviş'den “Mavi Bir Gün” ilk elde yayınlanan kitaplarıdır. En son Kavafis'ten “Barbarları Beklerken”, Neşe Yaşın'dan “Bellek Odaları”, Fernando Pessoa'dan –dolayısıyla onunla beraber Alberto Caeiro, Alvaro de Campos ve Ricardo Reis'ten– Cevat Çapan Türkçesiyle “Düşsel ve Gerçek” geldi. Sırada Paul Celan'dan “Neredeyse Yaşayacaktın”, Fikret Demirağ'dan “Ada'mın Sahilinde”, Zeynep Uzunbay'dan “Yara Falı” var. Uzun ömürler diliyoruz.

Sanat Üzerine Yazılar 1

Louis Althusser, çeviren: Alp Tümerkin - Zühre İlkgenel

Louis Althusser, 72 yıllık ömrüne felsefi, siyasi ve sanatsal alanlara doğrudan müdahale eden, yeni saptamalar ve bakış olanakları getiren birçok yapıtı sığdırdı. Hayatının büyük bölümü trajedilerle geçen Althusser'in yazınsal dünyası üzerine en çok tesir eden olaylardan biri, kuşkusuz, askere alındığı 1939 yılında esir düşüp Almanya'daki bir esir kampında beş yıl geçirmiş olmasıdır. Bu süreç onun daha sonraki psikolojik ahvâli üzerinde etkili olur. Nitekim, 16 Kasım 1980 tarihinde karısını öldürür. Eşi Helene'i öldürdükten sonra yayınlanan tek kitabı (1988) Meksika'da çıkar. Ölümüne kadar (22 Ekim 1990) kendi oluşturduğu paradoksların iki ucuna da gidip gelir... Bu durum birçok yaygın kanaate ve tutuma cepheden savaş açmasına neden olduğu gibi, bazen de insanlığın hayatına yanlış bir okuma biçimiyle taşınmış evrensel metinleri, nesnelere yeniden tanımlaya varan özgün bir okuma biçimiyle yorumlamasına da katkıda bulunmuştur diyebiliriz. Duyusal anlamda sürekli bir devinimin çarkları arasında dolaşıp durur. Sözgelimi, Yann Moulier Boutang'a göre: "Benimsediği siyasal konular savaş sonrasında köklü biçimde değişse de, Katolik olduğunu ileri sürmekten geri kalmaz." Varolanın içerisinde yeni bir varoluşun imkânlarını sorgular...

Althusser, 18 Kasım 1963 tarihli, Franca Modonia'ya yazdığı bir mektupta, söz açmaya çalıştığımız kitabı oluşturan yazıların geleceğine dair şu sorumluluğu fısıldar: "Bu vicdanî edimi, Franca'yla yazışmam ve yaşarken günün işi görmemiş yapıtların yayınlandığında, ileriki yüzyıllarda tanıklık edebileceğin diye, ebediyet nezdinde sana emanet ediyorum..."

Althusser, daha çok kısa, alaycı ve keskin yazılarıyla tanınır. Yazarın "Sanat Üzerine Yazılar" üstbaşlığıyla bir araya getirilen metinleri, üslup ve muhteva bakımından oldukça farklı metinler. Denebilir ki Althusser, ele aldığı konuya uygun -içeriğin, metnin kişiliğini belirlediği- yeni bir üslup nezaretinde yazılarını biçimlendirmiştir. Yazılarının çoğu, felsefi alanın imkân(sızlık)larına notlar düşerek gelişir. Bu durum, Althusser'in düşünce dünyasının genişliğini ifade edebilmesi bakımından hayli bereketlidir.

Yazar, dünya edebiyatında görmeye alışık olmadığımız biçimde, yer yer kendi yazdığı metinleri bir sonraki metinlerinde eleştirmekten, özleştiririnin çeşmesine kafasını uzatmaktan geri durmaz. Sürekli bir değişim ve birikmenin sonucudur bu. 12 Temmuz 1967 tarihli Franca'ya yazdığı mektupta şunları söyleyecektir: "Ne kadar ilerlesem, o kadar inanıyorum bir filozof olmadığımı, buna çok da üzülüyorum. Oysa, olmak gerekirdi, çünkü artık olunabilir ve olunması gerekir. Ama benim için geçerli değil bu. Çok az şey biliyorum ve öğrenecek zama-

Yıl 1971, Paris. Ender bir sahne: Ecole Normale'lerin sendikal koordinasyonunun pankartını taşıyan Louis Althusser.

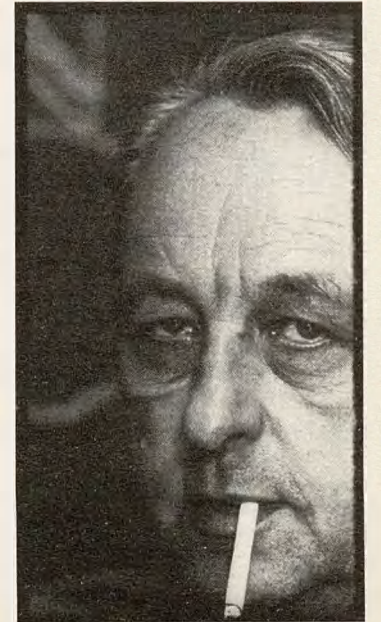
nım da yok artık. Felsefe alanında çalışan siyasal ajitatörün tekiyim." Yukarıdaki ifadelerde ruhsal gerginliğini dışavuran yazar, "çok az şey biliyorum"la aslında bildiklerinin genişliğine de vurgu yapmaktadır... Ki büyük yazarları, bilmenin sonsuz çayırlarında bitmez tükenmez bir iştahla koşturtan istek, sonunda buraya varıyor. "Az şey biliyorum" yahut "bütün bildiğim hiçbir şey bilmediğimdir" vb... Bu ifadelerde iletişim kurmaya dönük, insanı, bulunduğu bilinç durumu içerisinde sarsan, ona kendini gözden geçirmeyi dayatan bir didaktik gönderme ve ironi saklıdır. Brecht ve Marx hakkında yazdığı metnin bir yerinde tiyatroyla ilgili tüm sorunlarda son derece bigisiz olduğunu, felsefe ve siyasette az buçuk bir şeyler bildiğini, Marx'ı ve Lenin'i biraz tanıdığını söyler. Oysa bu düşüncelerin farklı bir şekilde -Althusser'in söylediğinin tam tersine- karşılık bulduğunu elimizdeki metinlerden izleyebiliyoruz. Althusser, felsefi bir tiyatrodan yanadır. Nedir felsefi tiyatro? Dünyayı yorumlamakla yetinmeyen, onu aynı zamanda dönüşüme uğratmak isteyen bir tiyatro anlayışı... Ve o, tiyatrodan Brecht'in devrimiyle felsefede Marx'ın devrimi arasında bir çeşit koşutluk bulunmasından son derece etkilenir. Bu koşutluğu şöyle açıklar: "Brecht tiyatroyu olduğu gibi alıyor ve var olduğu biçimiyle o tiyatronun içinde hareket ediyor. Aynı şekilde, Marx felsefeyi ol-

duğu gibi alıyor ve var olduğu biçimiyle o felsefenin içinde hareket ediyor. Brecht'in devrimini yaptığı, tiyatroyu uygulama biçimi. Getirdiği yeni şey, tiyatronun yeni bir uygulaması. Aynı şekilde, Marx'ın felsefede devrimini yaptığı, felsefeyi uygulama biçimi, getirdiği yeni şey felsefenin yeni bir uygulaması..." (sf. 85)

Althusser "Sanat Bilgisi" ve "Sanat ve İdeoloji" gibi bıçak sırtı sorunlar üzerine temellendirici çıkarsamalarda bulunur. Sanatın ideolojiyle olan ilişkisinin tümünden özel ve özgül oluşundan hareket etse de, sonuç olarak şunu söyler: "Gerçek sanatı ideolojiler arasına yerleştirmem." Sanatın bize dar anlamda bilgi veremeyeceğini, bilginin yerini tutamayacağını söyledikten sonra "ama" der (Althusser'in üslubunda bu "ama" bağlacının özel, dönüştürücü ve okuru kavramlarla özdeşleşmeye davet eden bir yeri var): "Sanatın bize vereceği şey, bilgi ile özgül bir ilişki yürütür. Bu bir benzerlik ilişkisi değil, başkalık ilişkisidir. Açıklayalım. Sanatın ayıncı niteliği, gerçekliği andıran bir şeyi 'görmemizi', 'algılamamızı', 'duyumsamamızı' sağlamasıdır." Düşünür, bize sanatın verdiği ile bilimin verdiği özdeşleştirmeye düşmememiz için Balzac'tan Soljenitsin'e birçok örnek sunar... Sanat ile bilgi arasındaki ilişki sorusuna yanıt vermek için bir sanat bilgisini yaratmak zorunda olduğumuzu vurgular.

Kübali ressam Alvarez Rios'un açtığı sergiyi değerlendiren 1962 tarihli makalesi ("Gerçeküstücülük Karşısında: Alvarez-Rios"), "Soyutun Ressamı: Leonardo Cremonini", "Kucio Fanti Hakkında" ve "Lam" adlı metinleri insanı ve onun hayat içerisinde kendini farklılaştırdığına inandığı ifade merkezlerini sosyolojik temrinler içerisinde yorumlayarak sanatsal bir ortama taşıyor. Ve bütün bunlar şiirsel bir coşkunun, yeni bir söyleyişin izlerini taşıyor; Lucio Fanti'nin resimleri üzerine şu çarpıcı yorumları yapar: "Lucio Fanti o sert, katı kopmayı, çeşitli yöntemlerle, sessizlik içinde uyguluyor: Kâh alışılmış olanın alışılmış olmayan yönünde durarak, kâh renge yasını tutarak ve onun şiddetini öne çıkararak; bazen fırtınalı bir göğün altında ezilen geniş bir ova üzerinde yere yakın uçan birkaç kâğıdın bazen kar üzerinde içinden sayfalar fırlayan bir kitabı okuyan insanların garıplığı; başka bir zaman da yoklukla resmeder; örneğin komünizme özgü o elektrik nakil hatlarının dev ayaklarını çizer, fakat o tabloların içinde Sovyetler yoktur! Ama bir korudaki ağaçlar insanların yerini almıştır." (sf. 140) Bir resme yahut yazılı bir metne dair yorum yaparken, sanatsal merkezli farklı disiplinler arasında kurduğu diyalog ve bu diyalogun iplerini elinde tutan kendine has yöntem, Althusser'i geniş zamanlı, kalıcı bir yazar olarak daha uzun süre okutturacaktır. Louis Althusser'in "Sanat Üzerine Yazılar"ı bugün de önemini koruyor; üzerine söz açabilmek için cesaretle birikim isteyen kavramlar etrafında okura anlaşılır çözümlenmeler ve yorumlar sunarken, bir yandan da söyleme biçiminin bir edebî metni nasıl farklılaştırıp kalıcılığa yönlendirdiğini de gösteriyor bizlere...

Şeref Bilsel

Türkçede Althusser

Lenin ve Felsefe (İletişim, 2004) • Güncel Müdahaleler (İthaki, 2004) • John Lewis'e Cevap (İthaki, 2004) • İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtı (İthaki, 2003) • Felsefe ve Bilimadamların Kendiliğinden Felsefesi (İthaki, 2003) • Marx İçin (İthaki, 2002) • Gelecek Uzun Sürer (Can, 1996) • Tutsaklık Güncesi (Can, 1999) • Özleştirir Ögeleri (Belge)

ANTONIO NEGRI VE MICHAEL HARDT'LA "ÇOKLUK" ÜZERİNE

Yeni bir devrimci
ÖZNE mi?

Kalabalık, izdiham, halk yığı, çokluk... Toni Negri - Michael Hardt ikilisinin yeni kitabı "Multitude"ün Türkçesi için "Çokluk" uygun görülmüş; yazarların yaptıkları "Çokluk" tarifi de şöyle: "Yeni yeni beliren küresel sınıf oluşumu..." Kitabın yazılma amacı da, bu yeni "küresel sınıf oluşumu" nun "doğasını anlamaya çalışmak". Negri ve Hardt'ın iddialı tezler barındıran "İmparatorluk"unun dünya solunda 60'larda Marcuse'ün, 70'lerde Althusser'in "çıkışları" gibi yankılandığı söylenemez, "Çokluk" için de aynı öngörde bulunmak mümkün, ancak iki eserin de son yıllardaki en kapsamlı teorik çalışmalar olduğunu, emperyalizm, kapitalizm, demokrasi, burjuvazi ve proletarya gibi temel kavramları "yeni dünya düzeni" içinde düşünmeyi, sorgulamayı, tartışmayı gündeme getirdiğini de teslim etmek gerekiyor. Önce Toni Negri'nin çeşitli söyleşilerinden derlediğimiz açıklamalarına, sonra da ikilinin Humanité gazetesine verdikleri mülâkata bağlanıyoruz.

Önceki kitabınızda "İmparatorluk"u tanımladığınız, yeni kitabınız "Çokluk"ta, imparatorluğun düşmanını anlatıyorsunuz. "Çokluk" (multitude) kavramını nasıl tanımlıyorsunuz?

Antonio Negri: Evet, imparatorluğun düşmanına "çokluk" adını verdik; bütün alanlarda farklılıkları yetiştiren, geliştiren bir hasım bu. Ama bu farklılıkların ortak bir temeli var, o da öncelikle emir-komutayı, yönetimi ve emperyal düzeyde kolektif sermayenin sömürsünü reddetmek. Bu başkaldırının, isyanın içeriği, iktidarı yeniden ele geçirme demeleri, farklı kesimlerden, özellikle de emekçilerden geliyor. Asıl muhalefet hâlâ emekçiler; dolayısıyla, çokluk, her ne kadar "işçi sınıfı" kavramından çok daha geniş olsa da, yine bir sınıf kavramıdır. Bu, iktidarın tam olarak kavrayamadığı, yakalamadığı bir şey, çünkü kendisini oluşturan tekilliklere uyarı olarak çokluk sürekli değişim halinde ve onu ne sınıf, ne kitle, ne de halk olarak tanımlayabilirsiniz, durmadan yenileniyor çünkü... Çokluk, dünyayı üreten insanlar bütününe belirten bir kavram. Dünyayı üretmek demek, üretim aracılığıyla, emek aracılığıyla "site"ye katılmak demek. Çokluk kavramında, bugün üretimin, zenginliğin, malların yalnızca çalışmayla, emekle değil, aynı zamanda ilişkiyle, arzıyla, dille, bilgiyle, yani "gayrimaddi emek"le üretildiği fikri var. Bu kitapta, gayrimaddi emek kavramına gayet maddi bir temel

oluşturmaya ve maddi emekte dahi, bir dizi gayrimaddi unsurun bulunduğunu göstermeye çalışıyoruz. Modemitenin başlangıcından itibaren, Hobbes'dan Descartes'a, oradan Hegel'e, bütün siyaset felsefesinde çokluk kavramıyla karşılaşırız, ama genellikle, biçimi olmayan, "pleb"e, "halk yığını"na indirgenmiş bir şekilde. Çokluk olumsuz bir unsurdu; Spinoza onu yaratıcı bir terime dönüştürdü. Çokluk fikrini, "mutlak demokrasi" olarak adlandırdığı durumun imkânı olarak düşündü. Bu kavramı geliştirerek, kargaşanın olmadığı yerde, yani devletsel prenslik güçleriyle yurttaşlar çokluğunun birbiriyle çatışma halinde olmadığı bir yerde, politikadan bahsedilmeyeceğini söyleyen Makyavel'deki fikri yeniden kullandı. Bu, 14. yüzyılın sonunda, büyük bir halk ayaklanmasının öncülü olan Floransa şehrinin emekçilerine, "ciompi"lere bir göndermeydi. Bugün emeğin ve yaşam biçimlerinin dönüşümünün çokluğa doğrudan, vasitasız ifade imkânları verdiği görüşündeyiz. "İmparatorluk"ta ulus-devleti önemsemediğimiz, ihmal ettiğimiz söylendi. Doğru, ama aynı zamanda yanlış da. Çünkü hiç kimse bugün İspanya'da, Arjantin'de, Irak'ta bazı dönüşümlerin yaşanmadığını düşünenecek kadar enayi değil... Bizim söylediğimiz, sadece, çokluğun meselelerini

"ulus"un çözemeyeceği...

Bugün, "fetret devri" diyebileceğimiz "yönetimsiz" bir dönem yaşıyoruz, yani moderniteden post-modemiteye, modern ulus-devlet rejiminden emperyal rejime geçiyoruz. Bu geçiş tam olarak kavramak herkes için, hatta elitler, büyük patronlar, emperyal aristokrasi dediklerimiz için dahi son derece zor. Elbette, küreselleşme gibi bazı koşullar verili, ama ne olacağını tam olarak bilemiyoruz. Yine de öngörebileceğimiz bazı şeyler de var. Örneğin, Bush'un ikinci dönemi boyunca, Amerikan politikalarının radikal bir değişim geçirecek Irak savaşını kabul etmemiş olan ülkelere açılacağını sanıyorum. İttifaklar oluşturularak, kapitalizmin ortak büyük çıkarları için "anayasal" bir çözümün arandığı, dolayısıyla Birleşmiş Milletler'in ve müdahale güçlerinin, yani küresel polisliğin yeni bir biçim aldığı "çok yanlı" bir rejimin oluşturulacağını düşünüyorum. Ondan sonra, bu müttefikler tutarlı ve bütünlüklü bir jeo-politikayı tanımlayacaklardır.

Çokluğun halktan, kitlelerden ve işçi sınıfından farklı olduğunu söylüyorsunuz. Çokluk, yeni bir proletarya mı?

Proletarya kavramı biraz negatif. Muğlak bir kavram. Her ne kadar değerler üretiminin temel kavramıysa da, biçimlenmemiş bir kavram. Proletarya diktatörlüğünden söz ediliyor, çünkü bir öncüle bağlantılandırılmadığında, proletarya kavramı tamamen anarşist hale geliyor. Çokluk, tek tek bütün kişilerin işlevleri arasındaki ilişkilerin toplumsal hayatın temel esaslarını oluşturduğu bir ağ, bir şebekedir. İktidarın çokluğa ihtiyacı vardır. Ama çokluk, iktidar tarafından engellenir, kısıtlanır. 18. yüzyılın sonlarında işçi sınıfının durumu gibi tıpkı. Tiers-Etat için Abbe Sieyès şöyle diyordu: "Her şeyiz ve hiçbir şeyimiz yok". Çokluk, ne tür bir politik öznedir? Büyük mesele burada. Bu, aynı zamanda öznenin kendini ifade ettiği uzamın, zamanın da meselesi. Bugün bir rejim dönüşümü yaşıyoruz; demokrasi biçimleri daha geniş ve yine bu nedenle hâlâ daha kısıtlı, daha baskı altında, daha dar. Çokluğun özneliği dönüşüm geçiriyor.

Nerede bu çokluk? Böyle bir çokluk var mı?

Harika örnekler var: Devletin temel iktidarı olan savaş yapmayı onun elinden almaya çalışan, toplumun geneline yayılan savaşa karşı hareketler... Örneğin İspanya'da, 11 Mart saldırısından sonra, insanlar özerk bir şekilde, siyasal ufku dönüştüren şebekeler oluşturdular -tıpkı Madrid Komünü gibi. 2001'de, Arjantin'de, farklı toplumsal tabakalar birlikte örgütlenmeyi başardılar ve "Que se vayan todos!" ("Hepsi çekip gitsinler!"), "Temsil edilmekten usandı!" dediler. Bu, anarşik, baş-

Bugün işçi sınıfı, yeni bir devrimci öznellik kurabilmek için fazla dar bir kavram. Sadece işçi sınıfı değil, entelektüel emek, hizmetler ve köylülük de gerekiyor...

kaldırmacı bir şey değildi. İktidarın yapılanmasının sonu da değildi, ama ona mutlak demokrasi biçimi vermenin bir imkânıydı. 1995 ve 96 yıllarında, Paris'te metro çalışanlarının sırf kendi korporatist çıkarlarını savunmak için değil, Juppé'nin Sosyal Güvenlik reformuna karşı çıkmak isteyen yurttaşların bütününe de dahil eden mücadeleleri de böyle. Hayatlarının bir parçası olan bir şeye dokunuluyordu. Bildik öze-kamusal ayırımının yanında, "komünal" fikri de bu. Bu, aynı zamanda, ekonomi-politiğin de bir eleştirisi. Özel olan, ürettiğimiz her şeyin temelindeki bu komünal unsuru yadsı-

yor: Bu yapı, yurttaşlığa, topluma, onun hareketlerine, eğitim düzeyine, ortalama ömür süresine, iç örgütlenmesine, diyaloga, dilin özgünlüğüne, yani zenginliğin yaratılmasında zarurî olan her şeye uzanıyor. Bugün sadece ulus-devletin, kamunun sağlayabileceği büyük araçlara ihtiyacımız var. Ama bir o kadar da tekilliklerin, özgüllüklerin kapasitesinin sağlayabileceği yaratıcılığa ihtiyacımız var. Sağlığın ya da enerjinin özelleştirilmesinden yana olduğum anlamına gelmiyor bu. Ancak, bu büyük kamusal gerçeklikleri ortak, komünal gerçekliklere dönüştürmek için çalışabileceğimize ve çalışmamız gerektiğine inanıyorum. "Kamu" bizatihi demokratik bir şey değildir, kapitalizmin demokrasisidir.

Bu fazlasıyla geniş çokluk kavramını nerdeyse El Kaide bile benimseyebilir...

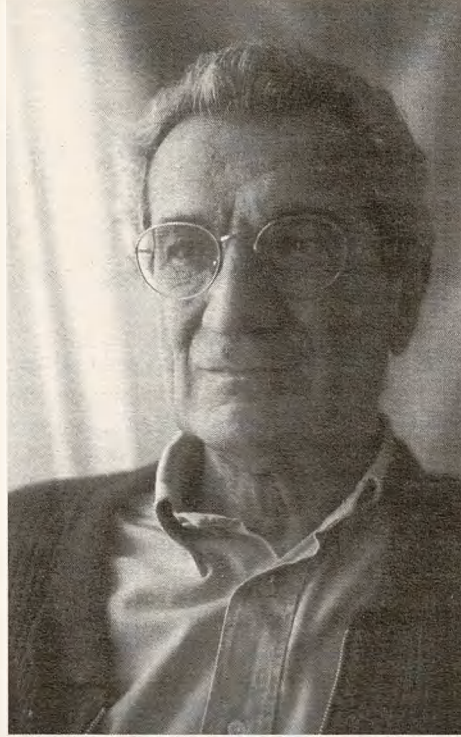
El Kaide, bildiğim kadarıyla, son derece modern bir savaş örgütlenmesi biçimi, aynı zamanda bir iletişim ve toplumsal örgütlenme biçimi de olan ağ şeklinde faaliyette bulunuyor. Ama en absürd ve en iğrenç bir şekilde, dinî ve ideolojik Merkezî Birlik komuta biçimlerini tekrarlıyor. El Kaide, bir millet, dinî bir millet. Bu millet, bu halk, bu savaş birlikleri biçimleri özneliği yadsıyor. El Kaide ile özgüllüklerin inşası diye bir şey söz konusu değil. Bugün Batılı kapitalist ülkelerin angaje oldukları savaş biçimine bakın: Orada da son derece maharetli, karmaşık şebeke biçimleri söz konusu, hepimizi dinleyen o büyük "küresel" zekâ... El Kaide ve Bush'un ordusu, en uç karşı-medenyetin iki biçimidir. İmparatorluk, artık uluslar arasındaki savaşları tanımayan: Dünyayı yapılandıran güçlerin cebri örgütlenmesine ihtiyaç duyan kapitalist çıkarların küresel ölçekte homojenleşmesini tanıyan. Bu bağlamda, hakiki bir savaştan değil, "düzenleyici" savaştan söz ediyoruz: Bir uzam savunmasıyla bağlantılı, düzenli, vatansever, büyük ordular artık yok. Her an yeryüzünün her noktasında yer değiştirebilen küçük ve büyük birliklerle karşı karşıyayız...

Bu, aynı zamanda, biyopolitik bir savaş. Bugün, savaş ilan etmek, örneğin sadece Saddam'ı saf dışı bırakmak değil, esas olarak bir toplumu örgütlemek, "to build a nation" –bir ulus inşa etmek– anlamı taşıyor. Silah yerine, çok güçlü kültürel, tıbbî, ekonomik müdahale araçları kullanmak demek bu. Önleyici savaş, dayatılacak bir toplum fikri biçimini alıyor. Savaş, dünyanın sürekli olarak belli bir düzene sokulmasının temeli haline geliyor. Bu, bir polis savaşı. Egemenlik kavramı derin bir kriz yaşıyor. Ayakta kalmak, kendini sürdürülebilmek için imparatorluğun savaşa ihtiyacı var. "Askerî Alanda Devrim" –1989'dan sonra ve soğuk savaşın bitiminde Amerikan askerî stratejisinde dönüm noktası– Schwarzenegger tarzı asker, Terminator teoristidir, askerî ölümünün sonudur: Dünya üzerinde düzeni sağlamak için polislik faaliyetlerinde bulunan Amerikan askerî. "Essaim" adında küçük bir trajedi yazdım, bu yıl Paris'te, Colline tiyatrosunda sahnelenecek. Savaş araçları dışında direnme yolları arayan bir kamikazenin hikâyesi. Kamikaze, dayatılan, zoraki şiddetin yoğunlaşmasıdır, direnme araçlarından mahrum bırakılmış bir insanlığın korkunç işaretidir. Bu ikisi arasında bir bağlantı olduğunu sanıyorum.

11 Eylül, tahlillerinizde herhangi bir değişiklik yapmanıza neden oldu mu?

Değişiklik denemez, ama güçlendirdi. Emperyal iktidar için savaşın temel meşrulaştırıcı bir enstrüman haline geldiği kanısındayım. Aynı zamanda, imparatorluğun çeşitli elitleri arasında "a priori" bir fikir birliği olduğunu da düşünmüyorum. Olduk-

ça kuvvetli ayrışmalar da var, emperyal aristokrasilerin içinde dahi, hatta çokuluslu gruplarla bile çeşitli çelişkilere düşen ABD'nin yıkıcı tek yanlılığının ötesinde ayrışmalar söz konusu. Aynı zamanda, bu yeni iktidar alanında meydana gelen açık ya da yeraltı mücadelelerinin ilk tecrübeleri de ilginç veriler sunuyor bize. Öncelikle, hayatın yeniden üretiminin siyasal koşullarının denetiminde demokrasinin yeni bir ifadesi talebinde. Sonra, sınırların kaldırılmasını ve evrensel bir yurttaşlığı arzulayan, ulusal çerçevenin ötesinde hareketlerin gelişiminde. Nihayetinde, bu eylemler, sürekli teknolojik devrim sonucunda öznelerin mülkü haline gelen üretim araçları sayesinde üretilen zenginliği yeniden ele geçirmeyi amaçlayan bireyleri ve çoklukları angaje ediyorlar. Gerçekte, sadece "ko-

mün", Spinoza'nın kullandığı anlamda "ortaklaşmacılık" imparatorluğa karşı koyabilir.

Fransa'da cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de büyük rol oynayan ve giderek artan "güvenlik" vurgusunu nasıl yorumluyorsunuz?

İç güvenlik teması aşağı yukarı bütün ileri Batı toplumlarında ağırlık kazandı; içinde buldukları derin krizde yönetici elitler için mükemmel bir şantaj bahanesi oldu. Çoğunluğun sözde güvenliği, birilerinin yolsuzluklarını ve kokuşmasını büyük bir güvenlik içinde maskeleyen bir tür fetiş oldu. Çok açık ki, bugün ortaya çıktığı şekliyle güvenlik temasının Hobbes'un tarif ettiği doğal toplum içindeki güvenlik meselesiyle ortak bir yanı yok; Bugün, güvenliğin temelinde, herkesin herkese karşı savaşı değil, birkaç kişinin çokluğa karşı savaşı söz konusu. Güvenlik, genel iradenin yerini aldı.

Güvenlik takıntısının imparatorluğa özgü bir pratik olmasının nedeni ne? Söz konusu olan, güvenlik meselesinin küreselleşmesi mi?

Güvenlik saplantısı, su götürmez bir şekilde imparatorluğa has bir pratiği açığa çıkarıyor. Söylediğim gibi, imparatorluk, bugün, savaşı dünya toplumunu düzenleyici bir güç haline getirdi. Güvenlik konusu bu projeye bağlı. Ve günümüzde savaş bir polis operasyonuna dönüştüğüne göre (bunun içinde düşman da "halk düşmanı" oluyor), güvenlik ile savaş, polis ile savaş arasındaki fark sade-

ce niceliksel bir fark haline geldi. "Düşük yoğunluklu savaş" ile "yüksek yoğunluklu polis operasyonu" durumlarının birbirine karıştığına bugüne kadar da tanık olmadık mı? Örneğin, İsrail-Filistin çatışmalarında ya da Cenova'daki G8 karşıtı gösterilerin bastırılmasında... Güvenlik konusu, savaşı oluşturan iktidarın tek yanlı niteliğiyle çok sıkı bağlantılı.

Kitap boyunca, "biyo-iktidar", "biyo-politika" terimleriyle akıl yürütüyorsunuz. Toni Negri'nin fikriyatı zaman içinde daha "Foucault"cu mu oldu?

Foucault öldüğünde Paris'teydim; düşüncelerini neo-liberal görüşün öncülleri olarak sunma maksadıyla onu anti-Marksistleştirme doğrultusunda yapılan güçlü baskıları çok iyi hatırlıyorum. Oysa, yirmi küsur yıl sonra, aslında, çok zeki bir şekilde Marksist bir revizyonist olduğu fark ediliyor. Bugün işçi sınıfı, yeni bir devrimci öznelik kurabilmek için fazla dar bir kavram. Devrimci özneliğe, buna dahil olabilmek kapasitesindeki herkesi dahil edebilmek için, sadece işçi sınıfı değil, entelektüel emek, hizmetler ve köylülük de gerekiyor... Bir anlamda Foucault bu gerçekliği öngörmüştü. Sermayenin iktidarının, işçilerin hayatını fabrikada denetlediği gibi, bütün toplum üzerinde etkili olduğunu görmüştü. 1960'lı yıllarda, Torino'da yaşarken, şehrin bütün organizasyonunu Fiat fabrikasına göre düzenlenmiş olduğunu hatırlıyorum: Bütün kent bu fabrikaya göre işliyordu... İtalya'da 70'li yıllarda ortaya çıkan Marksizmin soldan revizyonizmi (örneğin, işçi otonomu deneyimi) tarafından bu gerçeklerin sadece teorik düzeyde değil, asıl önemlisi, alan üzerinde de, pratikte de anlaşıldığını düşünüyorum. Ev işgallerini, ulaşım araçlarında, okullarda toplumsal hareketleri, kira, fatura grevlerini vesaire ortaya çıkaran da bu oldu. 1970'li yıllardaki İtalyan mücadele hareketlerinin çok büyük bir teorik içeriğe sahip olduğunu da unutmamak gerek. Bence Foucault, başka akımların politik biçimde yorumlamayı başardığı şeyi teorik düzeyde gören bir kişiydi; dolayısıyla da bu komünist post-modernizme tamamen dahildir.

"İmparatorluk"ta, "emperyal iktidar artık 'çokluk'un güçlerini disipline edemez; tek yapabileceği, onun toplumsal ve genel üretici kapasiteleri üzerinde denetimini dayatmak'tır' diyorsunuz. Denetimler karşısında bir geri çekilme tavrı olarak işgücünün "esnek"leşmesi, "seyyar"laşması, belli bir iş yerine bağlanmaması, eskisi gibi uzun dönemli akitler yerine kısa dönemli sözleşmelerle çalışması ya da bir tür "freelance"e yönelmesi "İktidar alanlarının boşaltılması" olarak da düşünülebilir mi?

Bu "seyyarlık" ya da "bağızsızlık" birkaç anlam taşıyor. Çoğu zaman, proletaryanın sefaletinin yeni

Bugün sadece ulus-devletin, kamunun sağlayabileceği büyük araçlara ihtiyacımız var. "Kamu" bizatihi demokratik bir şey değildir, kapitalizmin demokrasisidir.

biçimini yansıtıyor. Bununla birlikte, "fordist" emek gücünün kendisini boğan inzibat rejimlerinden kurtulma arzusuna da tercüman oluyor. Post-fordist emek organizasyonunda ve değer üretim rejimlerinin postmodern boyutunda, "bağızsızlık", kapitalist sömürünün vahşetinin en mükemmel ispatıdır. Genellikle, "bağızsızlık" giderek daha fazla entelektüel emeği ya da daha geniş olarak gayrimaddî emeği çağırıştırıyor. Maddî olmayan ürünler üreticiler artık kapitalistlerin tekelinde olmayan üretim aracını bedenlerine, beyinlerine sokmuştur: Bugün bu konumdakiler, kendilerini yeniden üretmenin araçlarına sahiptir. İşçi sınıfı-

nin yok olmasından doğan bu entelektüel proletaryayla birlikte ilk dönüm noktası yaşanıyor ve işte burada çokluk oluşuyor. Dolayısıyla işte burada, bu uç noktadaki geçişten (entelektüel güç ve yoksulluğun birbirine girdiği bir geçiş) itibaren arzu kendini ifade etmeye başlayabilir. Karşı-İmparatorluk'un şekillenmeye başlamasını da ancak burada görebiliriz.

Çokluğun arzusu, imparatorluğun siyasetlerin denetlenmesi rejiminden başka bir rejimde, ancak "bağımsızlık"la mı gerçekleşebilir?

Fırar, kaçma, toplu göç –bunlar olumsuz çareler değil. İmparatorluğun "dışansı" yok, çünkü imkân dahilindeki bütün uzamları daha baştan içine alıyor: Dolayısıyla da göç, bireylerin çokluğu oluşturan tekilliklerin bilincinin

içinde oluşuyor. Göç, sadece "başka yere gitmek" değildir. Eğer öyle olsaydı, "hiçbir yere gitmek"e, bir olmayan-yer arayışına indirgenirdi. Tam tersine, toplu göç varlığın bir artı-değeridir; yaratıcılığın, buluşun ve pozitif önerinin gücünü temsil eder. Dolayısıyla topluluğun; işbirliğinin gücü, "kollektif bireyler" in oluşumu söz konusudur. Toplu göç, ortak aklın, yani ortak zekâ ve gücün yeneden ele geçirilişidir. Toplu göçün figürleri mutlaka retorik değildir, tam tersine. Oy kullanmamak, sınırları aşan dayanışma bağları geliştirmek, vekâleti, temsiliyeti reddetmek, ortak ifade alanları kurmak, evrensel, genel talepler saptamak –ve bunları gerçekleştirmek için mücadele etmek–, bütün göçmenler için evrensel yurttaşlık hakkı talebinde bulunmak, entelektüel mülkiyetin kaldırılmasını istemek –çünkü düşünce ve yaratım herkese aittir– işte bütün bunlar toplu göç dediğimiz şeyin unsurları.

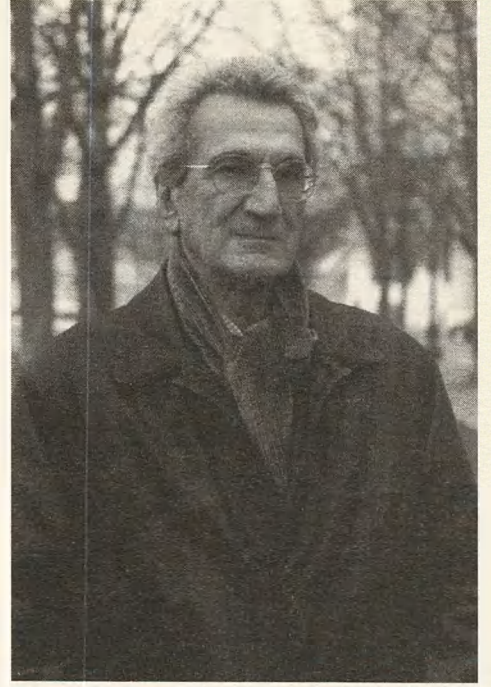
Fırar, geri çekilme, toplu göç hakikaten politik alternatifler olabilir mi? Bu sorunun nedeni herhangi bir üretim ya da iktidar alanından fırar et-

menin imkânsız gözükmemesi değil, bu fıranın nasıl bir siyasal araç olduğunu anlamının zorluğu...

Karşı-İmparatorluk cumhuriyetçidir, ama dikkat edin, "cumhuriyet"ten özellikle Fransa'da olduğu gibi, solcu ulusal-popülist düşünceye bahane oluşturan biçimi anlamıyorum. Cumhuriyet, harfiyen, "komünal" güçtür. Daha doğrusu, Cumhuriyet bir mutlak demokrasi projesidir ve dolayısıyla da ortak paydanın, "komün"ün doğrudanlığı ortadan kaldıran hiçbir yabancılaştırıcı aracının bulunmadığı özgürlük ve eşitlik iddiasıdır. İçkinlik ufku cumhuriyetçidir, yani aşkın ya da deneyüstü olan bütün yanılsamaların reddidir. Platon'u ve Platon'dan bu yana dünyaya hükmeden, "çokluk"un ancak "birlik-beraberlik" biçiminde ifade

Önleyici savaş, dayatılacak bir toplum fikri biçimini alıyor. Savaş, dünyanın sürekli olarak belli bir düzene sokulmasının temeli haline geliyor. Bu, bir polis savaşı.

edilebildiği bütün politik teorileri bir kenara bırakmak gerek. "Çokluk" bu yanılsamanın tam zıttıdır: "çokluk", olduğu gibi, kendi gibi yaşayan tekilliklerin, güçlerin, özgürlüklerin çoğulluğudur. "Halk" ve "kitle" kavramları "çokluk" fikrine karşıdır: Halk, mülk sahibi bireylerin bir birlik olarak çoğulluğu, kitleyse emekçi bireylerin kompakt bütünüdür. Burada, liberalizm ve faşizm aynı alanda oynuyorlar. Sadece cumhuriyetçi çokluk, mutlak olarak demokratiktir ve bireysel mülkiyetin mistifikasyonu gibi bu Platoncu fetişlerden ve kitlenin hezeyanından kurtulur. Çokluk derken, doğrudan demokrasi ya da hükümsüz bir anarşik biçimi kastetmiyorum. Çokluk, bir karşı-İmparatorluk kuma kapasitesine sahiptir. Bu kapasitenin olgusal düzeyde nihayetlenmesi için de yaşadığımız krizin daha da derinleşmesi –ki o da gecikmeyecektir– İmparatorluk'un ontolojik yozlaşmasının küresel piyasanın dev ekranına yansımaları gerekiyor. Aslında, hepimizin bilinçlerimizde doğduğunu hissettiğimiz

bu uyanmanın nihayet tamamen açığa çıkması gerekiyor.

"Çokluk" gelecekteki zaferin neredeyse kâhince ilanıya sona eriyor: "Günümüzde zamanın, çoktan ölmüş bir şimdikle, çoktan yaşamaya başlamış bir gelecek arasında yarılmış olduğunu şimdiden görüyoruz: Aradaki dipsiz uçurum devasa boyutlara vanyor. Belirli bir zamanda, bir olay bizi bu yaşayan geleceğe doğru ok gibi fırlatacak. Ve bu, gerçek siyasal aşk eylemi olacak." Oysa bugün, bu çokluğun en güçlü ifade biçimlerinden biri olan alternatif küresel hareket bir ilgi ve çekim krizi yaşıyor. Acaba mümkün olanla, hatıta gönlünüzde yatanla gerçekliği kanştırıyor olabilir misiniz?

Belki de, aslında, bu kitabı tamamladığımızda, ha-

ANTONIO NEGRI - MICHAEL HARDT

Demokrasiyi yeniden icat etmek

"İmparatorluk" günümüzün küreselleşen kapitalizmini anlatıyordu, "Çokluk" buna muhalefet eden yeni güçleri tahlil ediyor; bu bağlamda Marx ve Engels'in "Komünist Manifesto"sunu yeniden mi yazıyorsunuz?

Michael Hardt: "İmparatorluk" ve "Çokluk"un Marksist metinler olduğu doğru. Günümüzün sömürü sistemini anlamaya çalışan "İmparatorluk", proje olarak Marx'ın "Kapital"ine benzetilebilir. "Manifesto", devrimci bir özne önerebilen bir metindir. Bu anlamda "Çokluk" da böyle bir çalışma.

Antonio Negri: Biz kapitalizmin ve sınıf ilişkilerinin Marksist analiz temeli üzerinde çalışıyoruz; "Çokluk" günümüze uygulanan bir ekonomi-politik eleştirisi.

Bu yeniden tanımlama çabanız, bir yandan, özellikle alternatif küreselleşmeciler çevreler tarafından büyük ilgi ve coşkuyla karşılanırken, öte yandan da, ulus, halk gibi kavramları sorgulamanız egemen liberalizme karşı dumaya çalışan sendikal ve siyasal örgütlenmeler tarafından kuşkuyla karşılanıyor. Bu kuşku nasıl değerlendiriyorsunuz?

Hardt: Tahlimimizin temellerine dair bazı şüpheler ve endişeler daha önceden dile getirilmişti. Solun bazı geleneksel eğilimleri bizi bu konuda eleştiriyor. Aslında, bütün yaptığımız herkesin bildiği şeyleri

tahlil etmekten ibaret.

Negri: İşçi hareketini, bize genel olarak komünist tarihten miras kalan Avrupa'nın işçi hareketi vizyonu ile karıştırmamak gerek. Çünkü işçi hareketi bu tarihi aşiyor. Örneğin ABD'de bu gelenek yoktu, ama yine de bir işçi hareketinin olmadığı söylenemez. Latin Amerika'da bu gelenek kısmen var; Arap dünyasındansa söz etmiyorum. Demek ki, öncelikle bir "sömürülenler" meselesi var, bu mesele dünya çapında ve Batılı sosyalizmin Avrupa merkezli deneyimi bunu sonlandırmadı. İkinci olarak, sendikaların, partilerin, ama asıl önemli işçi sınıfı ya da ulus gibi büyük mefhumların krizi var. Ve bu krizin sorgulaması hep sağa doğru oldu. "İmparatorluk"un farkı, tam tersine, sol bir söyleme dayanıyor olması. Çünkü "tamamen dönüşen işçi sınıfı" kavramı, her ne kadar "çokluk"la kanşıyor olsa da, kendi varlığını sürdürüyor. Bizim söylediğimiz şu: İşçi sınıfı bugün aslı itici güç

"İmparatorluk", proje olarak Marx'ın "Kapital"ine benzetilebilir. "Manifesto", devrimci bir özne önerebilen bir metindir. "Çokluk" da böyle bir çalışma.

kün olan başka dünya" şu anda potansiyel olarak mevcut mu?

Hardt: Marx'ın dediği gibi, çözümün anahtarına sahip değilseniz, soruyu da sormazsınız. Eğer "çokluk" tahayyül edilebiliyorsa, bu, devrimin araçları varolduğu içindir.

rekete beslediğimiz umut bugünkünden fazlaydı. Alternatif küresel hareketin krizde olduğu görüşüne katılıyorum. Düşünce, teori, öneri krizi... Ancak, hareketlerin döngüleri vardır. Ve öyle sanıyorum ki, imparatorluk, egemenliğe dair söylem, bu dönemde olup bitenler geri dönüşü olmayan şeyler. Ulus-devletin restorasyonunun olacağına inanmıyorum. Daha geniş federasyon hareketlerine karşı çıkan bütün siyasal pozisyonlar, isterse soldan olsun, gericileşmekte. Emeğin örgütlenmesi ve toplumsal mücadeleler açısından, bu mücadelelerin giderek daha fazla "komünal" niteliğe bürüneceğine inanıyorum. Şu ana kadar Amerikan tek yanlılığıyla kendini ifade eden emperyal süreçle kopuşun olanakları olduğunu düşünüyorum. Oldukça farklı, yeni aktörleri olan bir dünyanın ortaya çıkışını görmekteyiz: Şu ya da bu düzeyde birleşen bir Latin Amerika, şu ya da bu düzeyde tehlikeli bir Çin, belki de nihayet demokratik bir güç olabilecek bir Avrupa. Alternatif küresel hareketin yükselişi, muhalefetin sadece ilk aşamasıydı. Bundan böyle, bütün hareketler bu eleştiri düzeyi ve harekete ge-

Çoğunluğun sözde güvenliği, birilerinin yolsuzluklarını büyük bir güvenlik içinde maskeleyen bir tür fetiş oldu. Bugün, birkaç kişinin çokluğa karşı savaşı söz konusu.

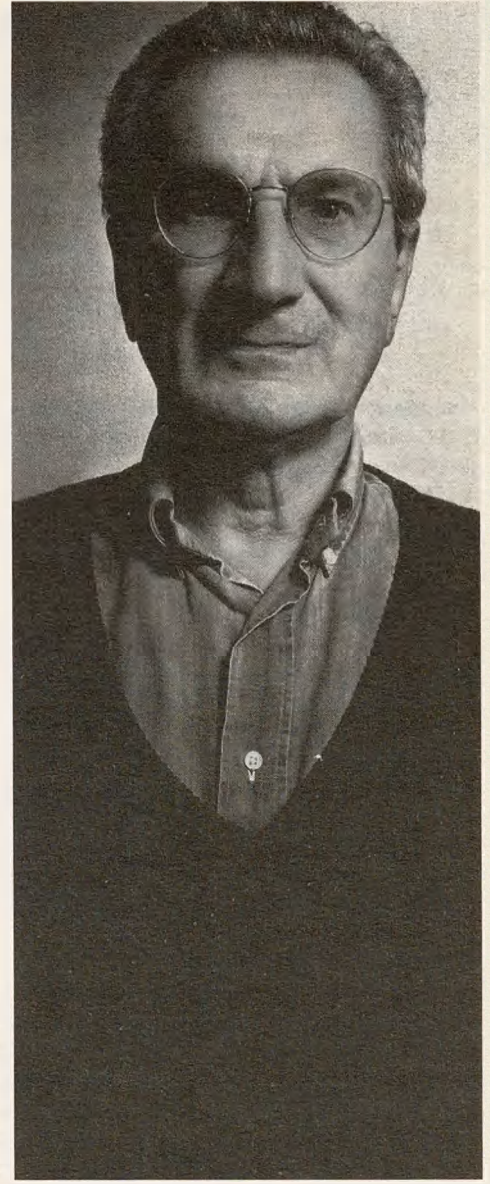
çime kapasitesini temel alacaktır. Bu, benim açımdan son derece önemli. Yeni temsiliyet ve yönetim biçimleri yaratmak gerekiyor; özgüllüklerin, tekliklerin dolaysız bir biçimde yönetimlere, insanlar arasında ilişkilerin geliştiği bütün biçimlere müdahale edebildiği yöntemler. Hareketin yeniden kendini toparlayabileceğini düşünmek makul olur. Her ne kadar kasvetli cenaze söylevi vermiyorsam da, bu harekette ölmüş olan, Cenova'da gördüğümüz şekliyle büyük kalabalıklardır. Bizler, daha yaşlılar, buna benzer en az iki-üç dönemden geçtik. Her seferinde de yeniden çalışmaya koyulmak gerektiğini öğrendik. Mağlup mu olduk? Bu fikre katılmıyorum. Bugün İtalya'da yaşayan, hayatiyet taşıyan ne varsa o yıllarla alakalıdır: Bütün

İtalyan alternatif küreselciliği, solun büyük barış yanlılığı, bu örgütlenme kapasitesi... Ve hatta teori bile. Yenilginin felâket olduğunu asla düşünmedim. Yenilgi bozgun değildir.

Yani sizce "çokluk projesi" ulaşılabılır, gerçekleştirilebilir bir proje. Umudunuz her yenilgiden sonra yeniden çalışmaya koyulabilme gücüne mi, neye dayanıyor?

Aslında, paradoksal bir şekilde, umudumuz savaşa dayanıyor, çünkü bu klasik bir emperyalist savaşa değil. Savaş, günümüz kapitalizminin, "doğal", diyelim, sömürü biçim ve tedbirlerinin kalmadığının bilincine varmasıdır. Hakikaten çok derin bir kapitalist kriz var, çünkü sermaye sistem içinde denetim kapasitesine sahip değil artık. Aslında, bugün direnç sadece dönüşümün motoru olarak siyasal açıdan önemli değil, aynı zamanda, üretkenlik açısından sermayenin kendisi için de önemli, çünkü sermaye şöyle bir durumda: Yaşamak için yaratıcılığa, işçilerin, entelektüel emeğin

özgürlüğüne, yeni toplumsal ilişkilere, dil ilişkilerine vesaire ihtiyacı var. Dolayısıyla, bu özgürlükleri koruma zorunluluğuyla (bugün değeri belirleme imkânını sağlayan zorunluluk) bu direnç sürecini denetleyebilmekteki yetersizlik arasında bocalıyor. Michael Hardt ve ben ne iyimseriz ne de karamsar. Sadece, çokluk adını verdiğimiz bu yeni devrimci özneyi inşa etmemiz gerektiğini söylüyoruz ve bazı araştırma şemaları sunuyoruz, bu şemaların eylem şemalarına dönüşmesi bizi sevindirir. Marx devrimci işçi sınıfını ortaya attığında karşısındaki örnekler bugün bizim karşımızdakinden çok daha küçüktü. 1840 yılında işçi sınıfı o kadar da inşa edilmiş bir şey değildi, öyle değil mi?

Çeviren: Siren İdemem

Negri: İşçi sınıfı tarihinde, en az dört modele gönderme yapılır: 19. yüzyılın ortalarına kadar, kırsal alanlardan kentlere doğru hareket eden proleter pleb; ideolojinin ve umudun üreticisi, kalifiye profesyonel işçi; sonraysa, taylorizmle kitleselleşen işçi. Bugün, bir başka toplumsal üretici fonksiyon ve bir başka tip işçi ortaya çıktı: Bilgisayarın başında çalışan kişi. Bu durum, üretici kavramını genişletmeyi ve ayrıca üretim araçlarını yeniden ele geçirmeyi varsayıyor. Beyin temel araç haline gelince, üretim araçları ve üretici güçler ayrımı kalmıyor ve bu devrimci bir potansiyel. Bu evrim karşısında, sermaye de pasif değil. İşçi sınıfının dönüşümü ve üretken çokluk temelinde egemenlik projesini yeniden inşa ediyor. Biz, öncelikle, emeğin örgütlenmesinin değiştiğini söylüyoruz ve bu koşullarda devrim önermenin ne anlama geldiğini sorguluyoruz. Bütün yeniden biçimlenme kapasitesine rağmen, kapitalizm bugün savaşa ve sürekli olağanüstü hale mahkûm.

Değerlendirme yönteminizde sanki "Aydınlanma" önemli bir yer tutuyor...

Hardt: Modernitenin sonlarında, başlangıcındaki meselelerin tekrarına tanık oluyoruz, örneğin, savaş konusunda. Modernite, egemenlik ve savaş meselesiyle ve Hobbes'la, Descartes'la başladı. İçinde bulunduğumuz modernitenin krizi, gezegen ölçeğinde bir içsavaşa eşlik ediyor. Nasıl ki Fransız devrimi antik demokrasi fikrini benimseyip yerleştire-

mezdiyse, biz de modern ulusal demokrasi kavramını tekrardan alıp dünyaya öneremeyiz. Demokratik bir Dünya Devleti yaratmak istemenin bir mânâsı yok. Bu, Fransız devrimcilerinin ulusal bir site yaratmak istediklerini söylemelerine benzer. Babeuf'ü tekrar etmek ya da Atina'yı yeniden kurmak değil söz konusu olan, amaç demokrasiyi yeniden icat etmek.

Negri: 18. yüzyıla dönüş, Foucault'nun da meselesi. İktidar nedir? Tıpkı Descartes gibi Foucault da fark ettirmeden hakikaten çok önemli adımlar attı. Sadece kurtuluş teorisini değil, özgürlük teorisini de yeniden icat etti. Foucault, ve aynı zamanda son dönem Althusser, o da öznelikten ve arzu dan söz etmeye başlamıştı. Ve son ana kadar komünist olduğunu söylüyordu. Ölümünden altı ay evvel, bir sohbet sırasında ona sormuştum, "evet, komünistim, çünkü bu söylediklerim de komünist" demişti.

Çokluk komünist mi?

Negri: Elbette! Marx söz etmeye başladığında işçi sınıfı komünist miydi? Bütün dünya üzerinde yüz bin kişi kadar değil miydi? Bizim sözünü ettiğimiz çokluk, daha şimdiden nicel olarak çok daha geniş. İşçi sınıfı komünistti, ama başka şeylerdi de. Almanya'da, 1933 ve 45 arasında, başka bir şeydi; İtalya'da 1940'lı yıllarda, Fransa'da çeşitli dönemlerde başka şey oldu. ABD'de hiçbir zaman komünist olmadı. Bu bir irade ve istek meselesi de-

ğil, komünist potansiyellerin neler olduğunu anlama meselesi. Ve benim bakış açım göre, çokluğun komünist potansiyelleri, Marx'ın teorisini yaptığı dönemdeki işçi sınıfının komünist potansiyellerinden son derece daha fazla.

Hardt: Kitapta komünizmden çok fazla söz edilmiyor ama, komünizmin bütün temaları işleniyor. İş bölümünün eleştirisi, özel mülkiyetin eleştirisi, yeni bir emek özneliği önerisi... Bir komünist önerinin ve tahlilin bütün unsurları var.

İşçi sınıfının en önemli teorik ve pratik anahtarlarından biri, bir sınıfı sınıf haline getiren sınıf bilinci. Çokluk, kendinin bilincinde mi?

Negri: Bu önemli bir mesele. Eski komünist kavrayış, işçi sınıfının maddî çıkarlarının onu politikleştirdiği önermesinde bulunuyor. Bilinç, işçi sınıfının maddî şartlarıyla onun politik açılımı arasında bir bağ. Ve bu bilinç dışarıya taşınmıştı. Parti ve öncüler ona rehberlik ediyordu. Bugün bu süreç hiç kuşkusuz kendi kendine örgütlenir. Kendi kendine örgütlenmek diyorum, çünkü bu spontane, kendiliğinden bir süreç değil. Ama bu süreçte, maddî koşullar düzeyinden siyasal ifadeye geçişi sağlayacak bir dışarı yok, öncü yok. Oto-örgütlenme konusunu karikatürize etme tehlikesine düşmemek lazım. Bu -bilhassa anarşist- fikir çerçevesinde çok geniş bir literatür mevcut. Bu, sosyalizmin tarih öncesinin bir parçası olduğu gibi, ekoloji gibi büyük hareketlerin de parçası.

“MAUS”, “OLMAYAN KULELER” VE ART SPIEGELMAN

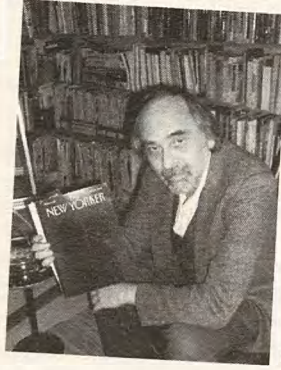
Deplasmandayım

Pulitzer ödüllü olağanüstü çizgi roman “Maus” nihayet Türkçede. Dünyaca ünlü New Yorker dergisine yaptığı kapaklarla da tanınan Art Spiegelman, yeni kitabı “Olmayan Kulelerin Gölgesinde”yle ABD’de bir kez daha kendinden söz ettirirken, Yahudi soykırımının 60. yıldönümüne (27 Ocak) denk gelen günlerde, Auschwitz’ten sağ çıkabilen az sayıdaki kurbandan biri olan babasının öyküsünü anlattığı “Maus”la Türkiyeli okurlarla buluştu. Bu müstesna sanatçıyı çeşitli söyleşilerinden yaptığımız bir derlemeyle huzurlarınıza getiriyoruz.

Yeni kitabınız “In the Shadow Of No Towers”ın (Olmayan Kulelerin Gölgesinde) kapağı, 11 Eylül’ün ertesinde New Yorker dergisine yaptığınız kapak. O imge nasıl ortaya çıkmıştı?

Art Spiegelman: 11 Eylül’de çocukları toparlayıp eve geldiğimizde telesekreterde New Yorker’dan bir mesaj vardı: “Acele büroya gel, özel sayı yapıyoruz.” Bu bana çok kelaîka gelmişti, bir felâket yaşanmıştı... Stüdyoma gittim, haberleri izlemeye başladım. “Mars Saldırısı”u seyrediyordum hissiye kapıldım. Hiçbir perspektifim yoktu. Bir süre sonra, “bari gidip enkaz kaldırma çalışmalarına katılmayım” diye düşündüm. Sonra vazgeçtim, New Yorker imge arıyordu, “ben enkaz kaldırmaktan değil, imge bulmaktan anlıyorum” dedim ve aramaya başladım. İlk bulduğum imge, daha sonra “110 Kat/Öykü: New York 11 Eylül’ü Yazıyor” adlı kitaba kapak oldu. New Yorker’lık bir iş değildi, yanlış ağaca havlıyordum. Mavi gökyüzü, turuncu kuleler şehrin üstünde bulutlar misali geçiyor. René Magritte’e bir düşünce balonuyla atıfta bulunuyordu: “Öyle güzel bir gün ki, ne feci.” Bu, 11 Eylül’den bir yıl sonra çıkan bir kitap için makûl sayılabilecek bir kapak, ama olayın o sıcaklığında güzel bir gökyüzü, güzel turuncu binalar, fazla güzel kaçıyordu. İmgeyi grileştirmeye, ışığı azaltmaya başladım. Gökyüzü daha az mavi, kuleler daha az turuncuydu. Bu arada Françoise’a (New Yorker’ın görsel yönetmeni, Spiegelman’ın eşi) çizim yerine fotoğraf kullanmasının telkin edildiğini öğrendim. El emeğinden vazgeçmek, New Yorker’ın 70 küsur yıllık geleneğinin mağlup olması demekti. Çevremizdeki herkes bir konsensüs içindeydi: “Kapakta görsel bir şey olmasın,

Spiegelman’ın “Olmayan Kuleler”i ve New Yorker’ın 11 Eylül kapağı

du. Emma Goldman (radikal feminist, anarko-sosyalist) Başkan’ı öldürdüğü gerekçesiyle tutuklanmıştı. O günlerin gazeteleri zamandışı bir niteliğe sahip. Bugünküler de öyle. Dostlarımla da katkısıyla hazırladığım bir sayfa var: Holigan Abdullah, Kibirli Palyaço. Abdullah adlı bir Arap şeyhi kılığındaki mutlu holigan, bindiği deveyi kırbaçlayıp duruyor, sonunda devenin sabrı taşıyor, tekme-yi basıp Abdullah’ı uçuruyor. Mizahçı ve çizer olsaydı, Susan Sontag’ın yapacağı türden bir şey bu. Zaten, New Yorker’da yayınlanan ve ona ateş püskürülmesine sebep olan yazısındaki temel tez buydu: Başımıza geleni anlamak için Ortadoğu’da neler yaptığımızı bakmamız lâzım demmişti.

Politik hayatımla şahsî hayatımı birbirinden ayıramam. New York’ta yaşamak, dünyada olup bitenleri tribünden maç seyrederek gibi seyretme lüksü tanımlıyor insana.

belki siyah kapak en doğrusu.” Bu da kapağa fotoğraf koymaya eşdeğer bir mağlubiyet olacaktı. Fakat sonuçta Françoise’a “kapak siyah üstüne siyah olsun” dedim. Çünkü stüdyomdan çıkıp eve giderken her defasında dönüp bakıyordum, kulelerin orada olmadığına emin olmak için. 11 Eylül hayatımı tamamen alt üst etti. Ama, ondan bir yıl önce, Bush’un başkan seçilmesiyle, o sessiz darbeyle, zaten bir travma yaşamıştım. O zamandan beri kötü bir rüyanın içinde yaşıyoruz.

“No Towers”ın içeriğini nasıl tarif edersiniz?

Bu kitap bir güncenin parçası gibi. 11 Eylül’den 2002’nin sonuna kadar geliyor. 11 Eylül, özellikle de bizi savaşa sürüklemek isteyenler tarafından o kadar istismar edildi ki... “No Towers”, bu istismarla iştigal ediyor. Kitap, beni kabul eden gazete ve dergilerde yayınlanmış işlerden oluşuyor. Aslında bir kitap olarak düşünmemiştim o işleri. Kitap, benim için kalıcılığa dair bir anlam taşıyor. Evet, günümüzde çoğu kitapların ömrü bir yağurdun raf ömrü kadar. Ama, kitap mefhumu, küçük ölçekte anıtsal bir nitelik barındırıyor kendi içinde. “Geçiciliğin doğası nasıl bir şey?” sorusuna bir cevap bu kitap. Mesele nin özü şu: 110 katlı kuleler, piramitler gibi kalıcı oldukları varsayılan bu anıtlar tuz-buz olunca, geçici bir şey olan gündelik hayat, geçici anlar anıtsal bir nitelik kazanıyor.

Kitabınıza yapılan eleştirilere nasıl bakıyorsunuz?

Kimi eleştirmenler fazla serinkanlı olduğumu öne sürdü. Bazıları da kendi hükümetimizin bizi El Kaide kadar tehdit ettiğini söylemenin imkânsız olduğunu iddia etti. Bence içinde bulunduğumuz durumun tarifi tam da bu. Tarihimizde “dünyanın sonu” olan başka bir ana bakalım, 11 Eylül 1901’e, Başkan McKinley’in öldürülmesine. Bütün gazeteler hedef sapıran zıvalıklarla doluy-

du. Emma Goldman (radikal feminist, anarko-sosyalist) Başkan’ı öldürdüğü gerekçesiyle tutuklanmıştı. O günlerin gazeteleri zamandışı bir niteliğe sahip. Bugünküler de öyle. Dostlarımla da katkısıyla hazırladığım bir sayfa var: Holigan Abdullah, Kibirli Palyaço. Abdullah adlı bir Arap şeyhi kılığındaki mutlu holigan, bindiği deveyi kırbaçlayıp duruyor, sonunda devenin sabrı taşıyor, tekme-yi basıp Abdullah’ı uçuruyor. Mizahçı ve çizer olsaydı, Susan Sontag’ın yapacağı türden bir şey bu. Zaten, New Yorker’da yayınlanan ve ona ateş püskürülmesine sebep olan yazısındaki temel tez buydu: Başımıza geleni anlamak için Ortadoğu’da neler yaptığımızı bakmamız lâzım demmişti.

New Yorker’da sansüre uğradığınızı açıkladınız. On yıl çizimlerinizi yayınladığınız New Yorker’dan ayrılmaya sebebimiz tam olarak neydi?

David Remnick’in (New Yorker’ın yayın yönetmeni) bu konuda yaptığı yorum çok hoştu: “Spiegelman editörlükle sansürü birbirine karıştırıyor.” Remnick’in haklı olduğunu itiraf etmeliyim. Çünkü, editörlüğün ne olduğuna dair net bir tarifim var ve o sınır aşıldığında editörlük başka bir şeye dönüşüyor. O şeye ben sansür diyorum. Bu gezegenin diğer sakinleri öyle demeyebilir. Bu benim şahsî lügamım. David Remnick’le iyi bir şekilde ayrıldık, eğer “uslu” bir desen yapmayı becerebilirim, New Yorker’ın bunu kapağına basmaktan memnun olacağını biliyorum. New Yorker’ın kapağı yüksek, etkili bir kürsü. Dolayısıyla, oraya tımanıp konuşmak çok cezbedici. Ama o kürsüye çıktığınızda söyleyecekleri-

niz sınırlanıyor, sesiniz boğuklaşıyorsa, oradan konuşmanın bir mânâsı yok. Beni destekleyen bir editörüm olsaydı, "No Towers"daki işleri derginin bağlamına uygun hale getirecek yollar bulabilirdim. Ne var ki, Atlantik'in bu yakasında sessiz sakin bir karşı çıkışa bile ender rastlanıyor ve New Yorker da bunun dışında değil. New Yorker'dan ayrılmamdan sonra yazdığı editöryal yazıda, David (Remnick) "mütereddit bir şahin" olduğunu söylüyor ve niçin sa-

dan çok memnun olacaklarını söylemişti. Üç hafta boyunca cevap çıkmadı ve bu suskunluğun artık alenen kabalığa dönüşeceği sırada, beni aradı ve "çizimlerinizi çok ilginç buldum, bir Avrupa yayını için mükemmel desenler!" dedi. Bir Avrupa yayını mı? Eskiden yaptıklarımı herkes beğeniyordu, bugünküleriyse kimse beğenmiyor! Geçtiğimiz yüzyılda çok önemli bir rol oynayan küçük bir Yahudi dergisi olan Forward'ın çizimlerini uygun bir formatta yayınl-

geçenlerde. Ama orada eskisi gibi "full time" çalışmak istemem. Çizeceğim şeyin New Yorker'a uyup uymayacağına kafa yormak istemiyorum, bu bana sansür gibi geliyor.

Çizmenin "11 Eylül'de yaşananlara bir mânâ verme aracı" olduğunu söylemişsiniz; bir işe yaradı mı?

11 Eylül'den sonra, iki keşif yaptım. Birincisi, "Kristal gece"den sonra Yahudilerin niçin Almanya'yı terk etmediğini anladım. Her ne kadar çekip gitme arzusu çok güçlüydü de, New York'un benim hayatım olduğunu fark ettim. Bu şehrin kumaşından dikildiğimi hissediyorum. Gitmek istemiyorum, çünkü eğer New York yok olursa, benim anladığım anlamda dünya da onunla birlikte yok olacaktır. Ayrıca, yedek lastik misali yedek bir ülkede yaşamak istediğimden de hiç emin değilim. Bu arada, belediye başkanı Michael Bloomberg sigara karşıtı yasalarıyla canımızı sıkımsa böyle devam ederse, El Kaide'nin yapamadığını başaracak.

İkinci keşfiniz neydi?

Kafamda bir şey gelişti, bana şöyle diyordu: "Allahın cezası, belki de yarın geberip gideceksin, habire notlar alıp da yapmayı sürekli ertelediğin bütün o çizgi hikâyeleri bir düşün, seni tembel şişko!" Çizgi hikâyeleri yapmak için gereken onca zamanla, belki de önmüde çok az zaman kaldığını bilmek arasında hakiki bir paradoks var. Durmadam kendi kendime tekrarlıyordum: "İstesen de, istemesen de kolları sıvamalısın Spiegelman. Sen denemeler yazmasan da birileri senden çok daha iyi yazacaktır; fotoğraf çekmesen, başkaları çekecektir; ama senin üslubun, o senin 'rengin'. Kendi renginde şarkı söylemek senin ödevin..."

"No Towers"daki bu kişisel boyut, toplama kamplarını anlattığınız "Ma-us"da da birinci tekil şahıs anlatımla karşımıza çıkmıştı...

Kuşkusuz kendim tarafından fazlasıyla absorbe olmuş durumdayım... Ve şeyleri onları çizerken gördüğüm şekilde anlıyorum. Uzun vadeli bir görüşe, bakışa sahip değilim, hatta bir sonraki sayfada ne olacağını bile bilemiyorum, ortaya çıktıkça şeyleri keşfediyorum. Bu çizimler kasıtlıya geliştirmeye elverişli gibi.

Oldukça da sert vuruyorsunuz. Dizinin ikinci sayfasında Sizi Bin Ladin'le

Bush yönetiminin kara listesine girmek benim için şereftir; McCarthy döneminde olsa, yine kara listeye girmek isterdim.

vaştan yana olduğunu izah ediyordu. Çok dikkatli okudum, yine de hiçbir şey anlayamadım. Medyalarda, gazetelerde sol entelijansiyanın egemen olduğu efsanesi hâlâ sürüyor; radyolardaki talk-show'lar habire "entel-solcu medya" esprisi yapıp duruyor, ama aslında sağcı animatörler kol geziyor ortalıkta! Tanıdığım gazetecilerin büyük çoğunluğu hâlâ kendilerine solcu demeye devam et-seler de, 11 Eylül'den beri yazılarının içeriği gözle görülür şekilde değişti: Bush yönetiminin savaş adımlarıyla yürümeyi kabul ediyorlar.

Bu desteği, bu bütünleşmeyi nasıl yorumluyorsunuz?

Bush yönetimi baştan uyarıyordu: "Bizimle birlikte olmayanlar oyunun dışında kalır!" Bir medyanın isteyeceği en son şeydir bu, "oyun dışında" kalmak. Benim sanatçı olarak tek tutkumsa, fabl'lar, masallar, sürrealist desenler aracılığıyla siyasî mesajlarını aktaran eski Doğu Avrupa çizerleri gibi, saygısız olmak, diz çok memek... "In the Shadow Of No Towers" serimi. Almanya'da yayınlayan Die Zeit'in editöründen de işte bu nedenle sözleşmeye "sansür yok" maddesini koymasını istedim.

"No Towers" ABD'de çok dar bir çevreye hitap eden Forward adlı haftalık dergide yayımlandı; başka kimse basmak istemedi mi?

11 Eylül'den sonra Amerikan medyasındaki korkaklık akıl durdurucuydu. "Mainstream" medyanın derdi, bir konsensüs merkezi bulmak. Ancak, öyle bir hegemonya var ki, söz konusu merkez fazlasıyla sağa kaydı. Ve medyada haber namına hiçbir şey kalmadı. Progressive dergisi gibi "alternatif medya" diye adlandırılan ve çok az sayıda okuru olan bir avuç yayın dışında haber işlevini yerine getiren medya yok. Ancak, o yayınlar da ABD'deki iktidar ve kaynak dağılımında radikal bir değişiklik için kamuoyunu harekete geçirecek güçte değiller. "No Towers" serisine başladığımda, ilk çizimleri itibarıyla New York Review of Books'a gönderdim. Yazı işleri müdiresi daha önce defalarca onlar için bir şeyler yapmam-

mak gibi de bir avantajı var. Ama dergiyi nereden, nasıl bulabilirsiniz, bir fikrim yok doğrusu...

Yani Art Spiegelman büyük basın "persona non grata"sı, istenmeyen içerik mi oldu?

Evet, anlaşlan, golfe ya da Michael Jackson'ın estetik ameliyatlarına merak sarmadığım sürece de böyle olacak gibi... Ancak o zaman fikrimi soracaklardır. Kendimi ateşli, öfkeli, yani ajite hissediyorum, ajitatör değil, sadece ajite. Bu saatten sonra

politik hayatımla şahsî hayatımı birbirinden ayıramam. Politikaya meraklı olduğumdan değil, ama New York'ta yaşamak, dünyada olup bitenleri tribünden maçı seyretmek gibi seyretme lüksü tanımayan insana.

New Yorker'a dönmeniz söz konusu olabilir mi?

"Zamanın ruhu"nda bir takım değişiklikler oldu, artık savaş aleyhinde konuşmak eskisi kadar zor değil, baskı ve sansür gevşedi. Mesela Seymour Hersh yeniden New Yorker'da yazmaya başladı. Dergiye ben de iki sayfalık bir bant yaptım

Bush'un arasında görüyoruz... Bin Ladin'in elinde kanlı bir kılıç var, Bush'sa sakağınza tabancayı dayamış...

Eşim deseni David Remnick'e gösterdiğinde, "Art nasıl böyle bir şey çizebilir! Nasıl olur da Bush'la Bin Ladin eşit derecede tehlikeli diyebilir!" demiş. İyî düşünürseniz, söylediğinde haklılık payı var: George Bush'un Bin Ladin'den daha çok parası var, onu daha iri çizmiyordum.

O çizim için Time dergisi "moronluk" yakıştırmaması yaptı. New York Review of Books'un editörü haklı galiba, sizin işleriniz Avrupa yayınlarına daha uygun gibi. Alman Die Zeit'in "No Towers"ı yayınlaması da bunu gösteriyor...

Evet, Avrupa'da benim düşüncelerim "uç" addedilmiyor. Avrupalılara göre, azıcık daha zayıf bir Michael Moore'um ben. (gülüyor)

Biçimsel açıdan, çizimleri klasik bantlarla, büyük resimlerle karıştırıyorsunuz, farklı renklendirme teknikleri kullanıyorsunuz, anlatıcı (birinci tekil şahıs ve üçüncü çoğul şahıs) ara ara değişiyor ve bunların bütünü sizin deyimimizle bir "mozaik" oluşturuyor. 11 Eylül-sonrası kaosu anlatmanın bir bi-

çimi mi bu?

Kaos daha ziyade kafamın içinde. "Maus"da yaşadığım meselelere yeniden sürüklenmek istemiyordum. "Maus" 13 yılını aldı, eşe dosta sürekli "iki yılını alacak bir proje üzerinde çalışıyorum..." diye tekrarlayıp duruyordum. Sonra bir gün, desenin tutarlı ve bütünlüklü olabilmesi için ilk yıllardaki çizgimin tersini yapmamın gerekeceğinin farkına vardım. "Sesimi" bulmuştum, bunda diretmem gerekiyordu. Bugün bu ses, kelimenin bütün anlamlarında çok daha fazla "kırk". Bu, "mütfreni"ye –şizofreninin daha vahimi, diyebiliriz– yatkınlığımdan ve olayları çeşitli açılardan yorumlama arzumdaki kaynaklanıyor herhalde. Sonunda, desenler bir kolaj oluşturuyor, kafamın içindeki farklı seslerin –karanlık, kaçı, vs.– duyulabildiği bir bütün...

"No Towers"da kim bilir kaç kuşağı etkilemiş olan çizgi roman "Pim Pam Poum"a göndermeler yapıyorsunuz. O yaramazlar sizin için ne anlam ifade ediyor?

11 Eylül'den sonra, pek çok kişi şiire, yüzyıl başının Amerikan şiirine, Auden'a döndü, özellikle de acıların yatıştırılmak için. Benimse öyle bir sabrım yoktu. Günde 18 saat haberleri sindirmeye çalışırken, bütün okuyabildiklerim eski çizgi romanlar oldu. Aşağı yukarı yüzyıl kadar önce, buradan iki-üç bina aşağıda, Soho'da, uygarlığın yeşerttiği bu çizgi romanlara bakmak bana büyük bir mutluluk verdi. "No Towers"da bu ilk çizgi romanların yapısını, sesini vermek istedim. 20. yüzyılın başında, bir tam sayfa renkli çizgi romana bugünkü gibi üstünkörü, dalgın bakışlarla bakılmazdı...

Peki ya "Pim Pam Poum"?

"Pim Pam Poum" anarşiye dair bir çizgi roman. Amerikan versiyonundakinden çok daha muzır, daha kötücül iki veledin olduğu Almanya'da yayınlanan bir hikâyeden esinlenmişti. Ve ceza olarak, tahıl değirmeninden geçirilip kazlara yem olarak verilmişlerdi. Çok 19. yüzyıl Alman üslubu, öyle değil mi? Her neyse, bu çizgi romanda zar zor ayakta duran bir uygarlık fikri mevcut, bu sıralar bana "hitap eden" şeyler bunlar.

Günümüz dünyasında çizgi roman ne yapabilir?

"Genel olarak" cevap verebileceğimden emin değilim. Çizgi roman vaktiyle olduğu gibi bir kitle iletişim aracı değil artık, televizyon, sinema ve internet çizgi romanı marjinalleştirdi. Öte yandan, Marshall McLuhan, bir "medyum" demode olduğunda, ya kendisini yeniden yaratır ya da yok olur diyordu. Çizgi romanların gayet iyi bir şekilde kendilerini yeniden yarattıklarını düşünüyorum. Başka medyaların ulaşamayacağı bir yoğunluk sunuyorlar. Bir desen çizmek, bir video kameraya bir takım görüntüleri tikiştirip sonra televizyon haberlerinde onları püskürtmeye benzer. Ve kameraların yalan söylediği bir dünyada, sanatçının doğrudan yalanını alırsın...

Çalışırkenki yavaşlığınızdan şikâyetçisiniz. Bir sayfa çizmek ne kadar zamanınızı alıyor?

En az bir ay. Her ay, çizmek için beş hafta harcadığınız bir sayfa teslim etmek çok kolay değil...

Niçin o kadar zamanınızı alıyor?

Öylesine bir kendimden nefret etme özelliğim var ki, durmadan yaptığım şeyi eleştiriyorum. Ayrıca, çizerken ilerledikçe giderek bağlantılanan düşünce katmanlarını bir araya getirerek, başlangıçtaki fikri yeniden yeniden tasarlayarak çalışıyorum; arzuladığım yoğunluğa ulaşmanın tek yolu, çizdiklerime sürekli olarak geri dönmekten geçiyormuş gibi...

Birkaç yıldır 1930-60 arası yılların çizgi süperkahramanları (Spiderman, X-Men, Daredevil, Hulk) sinema ve televizyon ekranlarında çok tutuyor. Siz de eşinizle birlikte, bu karikatürize iyi-kötü zıtlığının tamamen dışında, çocuklara yönelik felsefi ve estetik çizgide bir albüm serisi ("Little Lit") yayınlıyorsunuz...

Bu seriye başlama arzusu uyandıran nedenler tamamen Amerika'ya has. Örneğin Fransa'da, çizgi roman kültürü gayet sağlıklı ve canlı. Çocuklar Tenten, Spirou ya da Asterix okuyarak büyüyorlar ve çizgi romanın, genel bir okuma ve düşünme alışkanlığı yaratmanın çiraklık evresi olarak görülmesi çok yaygın bir anlayış. ABD'de durum çok farklı. 50'li yıllarda, Senato'nun, gençlik suçlarında çizgi romanların payı hakkında komisyonlar oluşturduğunu unutmayın. Onun sonucunda da, bazı çizgi romanlar sansürlendi ya da bambaşka hale getirildi. "Little Lit" in ilk cildinde peri masallarına –yorumlanmış olarak– yoğunlaşarak, çizgi romanların etkilerinden endişeleri olan evlere Truva atını

sokma şansını yakaladık.

1920'lerde yazılan ve 1999'da yeniden basılan, illüstrasyonlarını sizin çizdiğiniz Joseph Moncure March'in uzun erotik kent şiiri "The Wild Party"ye yazdığınız önsözde şöyle diyorsunuz: "Bu nesil banyolarında kendi imal ettikleri cinleri yuvarlayıp kafa buldu ve bütün şeytanî çilganlıklar yaptı. Bizim kuşaksa, Prozac'ları yutuyor ve aynasızların baskını yapmasını bekliyor." Bu, Spiegelman iyimserliği mi?

"The Wild Party"yi son ışıklar söndürülmeden hemen önce resimlemiştim. Clinton yılları biraz da banyoda cin üretme dönemini temsil ediyordu. Bugün, kendini gözetim altında hissedilen Amerikan toplumunda korku her yere yayılıyor. New York'taki bir çizim bu duyguyu çok iyi yansıtıyor: Bilgisayarın başında oturan bir genç şöyle diyor: "Artık hiçbir şeyi savunmuyorum, FBI bunu benim yerime yapıyor..." Dinleme cihazı yerleştirilmiş masa esprilerini filan saymıyorum bile; bazı desenleri arkadaşlarıma gösterdiğimde, dalga geçiyorlar: "İşte yine listeye girmeye hak kazandın!" Bush yönetiminin kara listesine girmek benim için bir şereftir; McCarthy döneminde olsa, yine kara listeye girmek isterdim.

Irak'ta barış için gösteriye katıldınız mı?

Evet. Polisin yıldırma için şiddetli baskısına ve soğuşa rağmen kalabalık etkileyiciydi. Polis kordonu tarafından kızımızdan ayrı düşen eşim, onu bulmaya çalışırken bir polis memurundan neredeyse dayak yiyordu.

New York'ta yaşamak, ABD'de yaşamak demek değil. Ülkedeki üniversitelerden birine konferans vermeye gittiğimde, kültür şoku yaşıyorum.

60'lı yıllarda polise ne denli öfkelenmişim unutmamıştım, birden kendiliğinden aynı öfke geri geldi. Ben de bağlamaya başladım, 11 Eylül'ü hatırlatarak: "Yeniden kahraman olun! Yeniden kahraman olun!" Küçük dünyamın tepetaklak olduğu 11 Eylül günü, nefret ettiğim belediye başkanı Giuliani bir anda kahraman olur verdi; polisler, itfaiyeciler kadar sevimli oluverdiler... Ve şimdi iki yıl sonra, aynasızlar yine yurttaşlara karşı iktidarı koruyor.

Gösterilerde sık sık İsrail meselesi de gündeme geldi, bundan rahatsızlık duyuyor musunuz?

Çok uzun bir süre boyunca, İsrail beni pek alâkadar etmemişti –ailemin hiçbir zaman oraya göç etmemiş olmasından duyduğum sevinci bir yana bırakırsak tabii. Şimdi herkes İsrail'i eleştirirken, beni de ciddi ciddi alâkadar etmeye başladı. Barış yürüyüşlerinin Filistin meselesiyle bağdaştırılması üzerine hissettiğim acı-

nın nedenlerine eğildim; sanıyorum ki bu, Yahudilerin diğerlerinden daha iyi olmadıklarını fark ettiğimde içime dokunan şu "Schadenfreude"den (başkalarının utançından memnuniyet duymak) geliyor. Çok daha kötü şeyler, ama daha iyi de değil. Bu da beni öfkelen-dirmeye

yetiyor. Bu tema üzerine çalıışmak istiyorum. Örneğin, kendi kendime soruyorum, İsrail'in kurulması gibi pek de akıllıca olmayan bir fikir nasıl bu denli kötü bir hal aldı? İllâ bir İsrail devleti kurulması gerekiyordusa, hiç kimseyle bir alıp veremediği olmayan Filistinlilerin toprakları yerine, Al-

manya'da kurulmalıydı. Ve o karambolde de, bütün sınırlar ortadan kaldırılsaydı. İkinci Dünya Savaşı milliyetçiliğinin şifa değil, bir hastalık olduğunu yeterince ispatladı. Sonuçta, İsrail meselesini Avrupa yarattı ve yan yana yapıştıran bu iki halkın birbirini yemeyeceği adil bir çözüm bulmak da Avrupa'ya düşüyor.

Stockholm doğumlusunuz, yazılan Fransa'da geçiyorsunuz... Kendinizi Avrupalı hissediyor musunuz?

Kendimi "deplasmanda" hissediyorum; Fransa'dayken değil sadece, New York'ta da "deplasmandayım". Bu, hoşuma giden bir duygu, ayrıca benim insanlık durumu görüşüme, kültürün sadece coğrafi sınırlarla tanımlanıp belirlenmediği fikrine de uyuyor. Bununla birlikte, yıllarca "köksüz bir kozmopolit" –Stalin'in Yahudiler için kullandığı deyiş– olduğunu söyleyip duran ben, 11 Eylül'ünden, kendimi şehrim için derin bir sevgi dalgasıyla savrulmuş bir şekilde "kök salmış bir kozmopolit" olarak buluveriyorum...

Yani göçü düşünmüyorsunuz...

New York'u terk etmekten bahsettiğimde kızımın gözünde çakan şimşekleri görmeliydiniz! Ayrıca, New York'ta yaşamak, ABD'de yaşamak demek değil ki. Ülkedeki üniversitelerden birine konferans vermeye gittiğimde, kültür şoku yaşıyorum. Bazı öğretim üyelerinin kendilerini kuşatma altında, kısırlanmış hissetmelerini çok iyi anlıyorum. Seçim sonuçlarının haritasına bakalım, Cumhuriyetçilerin toprakları kırmızı, Demokratlarınki mavî. Demokratları da o kadar abartmayalım, bu denli sağa kayacaklarını beklemezdim. Ama yine de, yan yana iki ülke karşı karşıyayız, biri kürtaj meselesini, silahları kafaya takmış, diğeri ifade özgürlüğü, ücretsiz sağlık hizmeti istiyor. İki farklı ulus ve 50'ye 50 durumu. Sistem, Yüksek Mahkeme'den dokuz hergelenin seçim sonuçlarına karar vermesini mümkün kılıyor! Sorunun cevabına gelirse, mavî bölgenin başkentinde yaşadığım süreç ve bu mavî bölgede sigara içilebilir

bir köşe bulunduğu sürece, New York'ta kalacağım...

"Mood Indigo"da Montréal'e kaçan Amerikalıların çizmişsiniz...

Kanada'ya gitmeye hazırlanan pek çok kişi tanıyorum, ama bunun çözüm yolu olduğuna inanmıyorum. Umalım ki, Bush yönetimi kendi kendini tahrip etsin ve bunu da bizi beraberinde sürüklemeyen yapsın... Bir iyi işaret, Cumhuriyetçiler ikiye bölünebilir –gerilim artık kendini gösteriyor. Yeni muhafazakârlar, örneğin daha dengeli bir bütçeden yana olan geleneksel muhafazakârlarla gittikçe daha fazla çelişki halinde. Yönetimde bir savaş çıkması, kesin değil tabii ama, mümkün.

Demokratların bu denli etkisiz olmasını neye bağlıyorsunuz?

Muhalefeti böldüğü gerekçesiyle çok sert eleştirilere maruz kalan Ralph Nader maalesef haklıydı: Cumhuriyetçilerle Demokratlar aynı kulübün üyeleri. Demokratların Cumhuriyetçilerle ortak noktaları, temsil etmeleri gereken yurttaşlarla olduğundan çok daha fazla. Biliyor musunuz, ABD belki başka yerlere demokrasi taşımıştır ama, kendisi henüz test aşamasında. Şu an müthiş tehlikeli bir noktadayız; bu öyle bir nokta ki, rejim değişikliğini gerektiriyor. Sokağa çıkıp insanlara anlatmakla değişebilecekseniz ne alâ. Evde oturup televizyona küfretmekten daha iyi olduğuna şüphe yok. (duraksıyor) Geçmişe

baktığımda... 25-30 yıldır çizgi romanın meşruyeti için mücadele ediyorum, keşke sosyal adalet için mücadele etseydim.

Çizgi romana sizi çeken neydi?

Belki de içinde büyüdüğüm lisan olduğu için beni cezbedti. Başkaları için şiir neyse, benim için çizgi roman o. Onların şiirden aldığı zevki ben çizgi romandan alıyorum. 11 Eylül'den sonra yalnız dinî kitaplarda değil, şiir kitaplarında da bir patlama oldu. Ben de ne olup bittiğini anlamaya çalışmak için seyrettiğim, okuduğum haberlerden hafakanlar geldiğinde çizgi romana sığınıyorum. Orada daha kalıcı şeyler var. Belki de kalıcı olsun diye yapılmadıkları için öyleler. 24 saatten fazla ömrü olması düşünülmeyen şeyler. Ama, dünya durdukça dursun diye yapılan kulelerden daha kalıcı şeyler.

Çizgi roman yapmaya başladığınız-

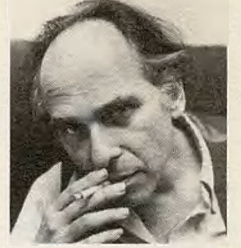

da esin kaynaklarınız kimlerdi?

Kafka, Faulkner ve Mad dergisi.

"Maus"la Pulitzer ödülünü aldınız, "çizgi romanı edebiyat türü yapan adam" sıfatını nasıl karşılıyorsunuz?

Evet, artık büyük harfli romanlardan sayılıyor; "çizgi" tarafı bir küçümseme değil, bir dil muamelesi görüyor. Son yıllarda kültür-sanat dünyası ve ede-

Editörüm "Art nasıl böyle bir şey çizebilir! Nasıl Bush'la Bin Ladin eşit derecede tehlikeli diyebilir!" demiş. Haklı: Bush'un daha çok parası var, onu daha iri çizmeliydiniz.

biyat eleştirilenleri çizgi romana kucak açtı. Geçmişte, hayal bile edilemeyecek bir şeydi bu, bir fantazyaydı. Bir gettoda yaşıyorduk.

"Maus"u yapmak nasıl geldi aklınıza?

"Maus"u başladığımda soykırım hakkında bugünkü gibi oku oku bitmez bir külliyat yoktu. "Annemle babam neler yaşadı?", "ben nasıl doğdum?" gibi sorularla başladı. Kitaba başladığımda babam hayattaydı, yarısına geldiğimde vefat etti. Steven Spielberg'in, Roberto Benigni'nin ölüm kampları hakkında henüz film yapmadığı zamanlardı. O anlamda, bir "konu" değildi.

Kitaplarınız bir travmaya kişisel bir reaksiyon gibi. Sanatınızı icra edişinizin katartik bir boyutu, dönüştürücü bir etkisi var mı?

Varsa da, şimdiye kadar bunun bir emaresini görmedim. "Maus" ilk çıktığında şahane bir durum olmuştu. Şimdi adını hatırlayamayacağım bir Barbi bebek, bir "sabah haberleri şovu" sunucusu, benimle söyleşi yaptı. Prompter denilen alette bir soru listesi vardı, oradan bakıp soruyordu. Fakat bir tanesini sormayı unuttu ve sorular bittiğinde daha 45 saniyelik yayın süresi vardı. Ne yapacağını bilemez bir durumdaydı. "Şimdi kendinizi nasıl hissediyorsunuz?" diye sordu. Fareler, soykırım sonrasındaki dünya, çizgi roman vesaire hakkında konuşmaya hazırdım ama, "kendimi nasıl hissettiğim" hakkında bir soruyla karşılaşabileceğim hiç aklıma gelmemişti. O anda nasıl olduysa "çizgi romanla psikoterapiyi birbirine karıştırmıyorum" diye bir cümle çıktı ağzımdan. Orada ayrıntısına girmedim, ama öyle hakikaten. Birbirinin zıddı şeyler: Terapide bir şeyler keşfediyorsun, fark ediyorsun, çizgi romanda ise bulduğun şeyleri yapıyorsun, yaparken yeni şeyler de keşfediyorsun, fark ediyorsun, ama farklı türden kazılar bunlar.

Ceviren: Siren İdemen

İNKILÂP KİTABEVLERİNDE ve TÛM KİTAPÇILARDA...

ŞİMDİNİN DAR ODASI

Markar Esayan / İlk Kitap
ROMAN

Türkiye'nin çok partili döneme geçtiği çalkantılı günlerde, azınlıklar, nam-ı diğer Ötekiler, huzursuz ve korku dolu günler yaşamaktadırlar. 6-7 Eylül Olayları'nın patlak vermesiyle azınlıklara karşı yürürlüğe konmuş olan politikalar bir kez daha kristalleşir. Kıbrıs Meselesi ile gerilen ortam 1964'te binlerce Rum'un sınır dışı edilmesiyle zirveye ulaşır. Dimitra'ya delilercesine aşık olan Dikran ve eşi Filomen'i yitirmemek üzere çalgınca girişimlerde bulunan Eşvak'ın hikâyeleri gibi, pek çok yaşam tabanından sarsılmaya başlamıştır. Büyük ve acımasız politikaların arasında kendilerine yer bulmaya çalışan Ötekiler için yalnızca iki seçenek vardır: Ya gitmek, ya da Şimdinin Dar Odası'nda, kendilerini vuracak bir sonraki darbeyi tevekkülle beklemek. Ancak hem onları, hem de tüm Türkiyelileri bekleyen başka sürprizler vardır...

REKİN TEKSOY'UN SİNEMA TARİHİ

Serbülent; temkin ve vakar sahibi

Onun gibi bir kültür militanına bu yakıştırdı: Yarım asırlık sinema birikimini süzdü, ortaya bir "temel eser" çıkardı. Dante'nin "İlahi Komedyası"nı Türkçeye kazandırmıştı, 1000 küsur sayfalık kallavi "Sinema Tarihi"yle bir kez daha parmak ısırttı. Sinema eleştirmenliği, oyun yazarlığı, ansiklopedi yazarlığı, çevirmenliği ve hocalığının yanısıra, TRT2'deki "Sinema ve Edebiyat" programıyla tanınan Rekin Teksoy'un kapısını çaldık, saygılarımızı sunduk.

Kitap 1022 küsur sayfa, gelmeden tarttık, iki buçuk kiloya yakın.

Rekin Teksoy: (gülüyor) Tam iki kilo 600 gram.

Kaç yıl sürdü?

Yaklaşık dört yıl. YKY'den de yeni bir sinema tarihi yazma önerisi gelmişti, ama benim Oğlak Yayınları'na bu konuda verilmiş sözüm vardı. 2000 yılında kolları sıvadık, Oğlak Yayınları'nın yöneticisi Raşit Çavaş'ın da desteğiyle süregelen çalışmayı 2004'ün haziranında tamamlayıp teslim ettim, sonraki eklemelerle 2004'ün sonuna kadar getirdik konuyu. Sonuçta bu tam bir ekip işiymiş, bunu anladım.

Kapakta Chaplin'in "Şarlot Diktatör"ünden bir kare var, onu siz mi seçtiniz?

Ben seçtim. Öncelikle içeriği vurgulayan bir kapak olsun istiyordum, gerçi çok alternatif vardı ama, "Diktatör"den bu kare yakıştı, hatta cuk oturdu diyebilirim. Kitapta yer alan bütün resimleri de ben seçtim, kır-

Chaplin'in mezarından kemiklerinin çalınıp para istenmesi ya da Errol Flynn'in iki tecavüz davasından yargılanması gibi, metne koyamadığım kimi olayları aldığım bir kronoloji de ekledim. Zaten bu kitap nedeniyle kronolojinin tadını aldım, artık gün gün yazıp kaydediyorum sinemadaki ilginç bulduğum olayları. Örneğin bugün Fransız basınında Yavuz Turgul'un son filmi "Gönül Yarası"nın önümüzdeki günlerde Fransa'da gösterime gireceğini okudum, işte bu kayda değer bir haberdir bence...

Kitabı ithaf ettiğiniz isimlerin başına Necati Cumalı'yı yazmanız dikkatimizi çekmişti. Kütüphanenizde de Necati Cumalı bolluğu göze çarpıyor...

Cumalı benim yakınım olur, kızkardeşimin kocası. Kendisini de, yazdıklarını da severim. Necati Cumalı denince hep ilk dönem şiirleri akla geliyor, onlar da güzel, ama ben asıl son dönem şiirlerini severim. "Susuz Yaz" adlı oyunu da çok önemli. Sinemaya da çok emeği geçmiş biri-

Muhsin Ertuğrul ve Cahide Sonku "Şehet Kurbanı"nda (1940)

Nicedir daha çok genç kuşakları bilgilendirici nitelikte sinema kitapları yazmak istiyordum. Çünkü gözlemediğim kadarıyla yeni kuşaklar geçmiş pek bilmiyorlar. Bırak geçmiş, sinemayı da bilmiyorlar. Ne yazık ki sinemanın "Matrix" ya da "Yüzüklerin Efendisi" türünden filmler demek olduğunu zanneden bir kuşak yetişti bugün. Örneğin bir öğrencimin Adolf Hitler'i gereğince tanımadığına tanık oldum geçen gün. Koyu bir cehalet hakim. Oysa geçmiş bilmezsen, bugünü de bilemez, anlayamazsın. Kapitalizmi bilmezsen, kültür emperyalizmini de kavrayamazsın.

Kitabın adı, "Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi", özel bir bakışı vurguluyor...

Evet, yazarken yansız olmamın mümkün olmadığını farkettim. Hep bir seçim yapmak durumu vardı, seçecek olan da bendim. Kitap benim seçimlerimin, bakışımın, değerlendirmelerimin ve yorumlarımın sonucunda ortaya çıktı.

Sinema yazarlığımız kırk yılı geçti galiba...

Evet, zaman çabuk geçiyor. 1960'ların başında Ataç-Şükran Kurdakul çıkarıyordu-, Yön, Sosyal Adalet gibi dergilerde yazarak başladım.

Kitapta "sinemaya siyaset merceğinden bakan bir sinema tarihi bu" diyor-sunuz...

Bir ülkeyi ele alırken o ülkenin siyasal konumunu vermeye çalıştım. Sovyet sinemasını kavrayabilmek için Sovyet devrimini bilmek lazım. Onun için o bölümün başına "Dünyayı Sarsan On Gün"le ilgili bilgi vermeye çalıştım. Çünkü çocuklar bilmiyorlar, bilmediklerini öğretmenlik tecrübemden biliyorum. Geçenlerde otuzlu yaşlardaki bir ahabım, "Lenin'in bir arkadaşı Türkiye'ye gelmiş, Pera Palas'ta filan kalmış" dedi bana. (gülüyor) Troçki'yi hiç duymamış. İnanılır şey değil... Bir dönem Alman sinemasını ele alırken Hitler'in nasıl iktidara geldiğini anlatmak gerekiyor. İtalyan sineması için de Mussolini'yi bilmek lazım. Mussolini, istemeden de olsa sinemaya katkıda bulundu.

1932'de Venedik Festivali'ni ihdas etti mesela. Hollywood'u anlatırken de 1954'teki konünist avından bahsetmeden olmaz. Benim gözümde, sinema 20. yüzyılda siyasal olaylara paralel olarak gelişti her yerde. En başta Amerikan sineması siyasî değil mi? İliklerine kadar siyasal sinema. İlla ki Eisenstein gibi siyasal olması gerekmiyor. Ters açıdan siyasal. Ben bunu belirtmeyi önemsiyorum. Bizim sinemamızı ele aldığımızda da, cumhuriyet tarihinin önemli dönemeçlerini vermezseniz, sinemanın geçirdiği dönüşümleri açıklayamazsınız. 12 Eylül 1980'i bilmeyen çocuklar sinemanın birdenbire nasıl yön değiştirdiğini nasıl anlayacak? Yönetmenlerimizin niye birdenbire çok bireysel konulara dönme ihtiyacı hissettiklerini nereden anlayacak? Sinemanın tarihyle 20. yüzyılın siyasal tarihi iç içe.

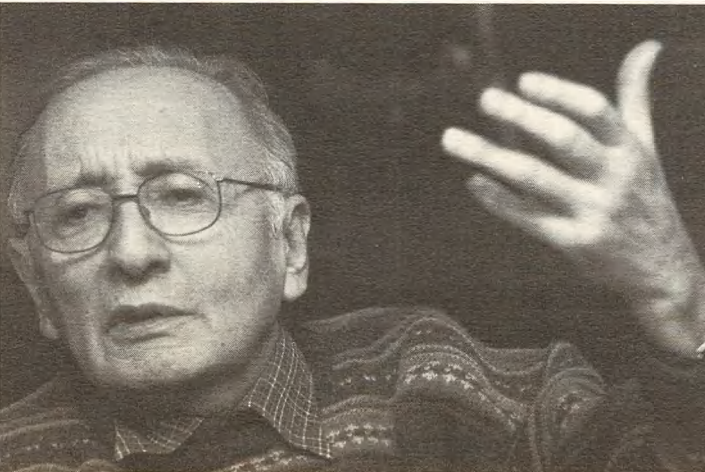
Türkiye sinemasının milâdi diyebileceğimiz Muhsin Ertuğrul sinemasına bugüne kadar kanıksanmış olandan farklı bir bakış getiriyorsunuz...

Muhsin Ertuğrul sineması çok kötülendi. Nijat (Özön) yerin dibine batırdı. Haksızlık bence. Bu haksızlığı kitapta belirttim. Adam çıkmış ortaya, o dönemde film yapmayı, yaptırmayı sağlamış bir kere. İpekçiler dünyanın parasını Muhsin Ertuğrul'dan başkasına verirler miydi? Nijat (Özön) "tiyatroyu önemsiyordu, sineması özensizdi" diyor. Ben de diyorum ki, övgülere boğulan Shakes-

12 Eylül 1980'i bilmeyen çocuklar sinemanın birdenbire nasıl yön değiştirdiğini nasıl anlayacak? Sinemanın tarihiyle 20. yüzyılın siyasal tarihi iç içe.

mızı ağırlıklı bir yana, mavileri öte yana ayırmak gibi bir uyum sağlamaya da dikkat ederek. Özellikle yabancı adlar çok uğraştırdı bizi, çok düzeltme yapıldı, çok elden geçti, birkaç kez okundu. İndeksi de üç idealist, gönüllü genç arkadaş sayesinde tamamlayıp ekleyebildik. Vaktiyle

dir, aramızda duygusal bağ da vardır, kırk yıllık arkadaşım. Bu kitaba başladığımı biliyordu, destekliyordu hep. Ne yazık ki basılışını göremedi. **Nijat Özön, Giovanni Scognamiglio, Ali Gevgilili'nin ansiklopedik çalışmalarından sonra neler yönetti sizi bu kitabı yazmaya?**

Rekin Teksoy (Cumhuriyet arşivi)

"Umut" (1970): "Yılmaz Güney'e lumpen filanı denmesi burjuvaziye verdiği rahatsızlıktan..."

Express'in alâmet-i farikalarından Harpo Marx, biraderleri Groucho ve Chico'yla

peare ağırlıklı Muhsin Ertuğrul tiyatrosu oyunlarının çok iyi olduğu ne malûm? O devirde herkes övülüyordu. Biz de sinemada herkesi övmüyor muyduk?

Ali Özgentürk mesela çok övüldü, niye övüldüğünü hiç anlayamadık...

Daha geriye gidelim, Metin Erksan'dan başlayalım... Erksan'ın "Hamlet"iyle Muhsin Ertuğrul'un "Halıcı Kız"ı arasında pek bir fark yok.

Yılmaz Güney övgüyü hak edenlerin başında geliyor, ama özellikle son yıllarda saldıran da çok ona...

Burjuvaziye verdiği rahatsızlıktan dolayı saldırıyor Yılmaz Güney'e.

Onu tanıma fırsatı bulmuştunuz, nasıl bir kişilik sizin gözünüzde?

"Merhaba"nın ötesinde bir ahbaplığımız olmadı. Bendeki izlenim, şimdi söylenenlerin tersine, bir centilmen olduğuydu. Çok saygılıydı, oturup kalkmasını bilen efendi biriydi. Başka tarafları olabilir, ama onları ben bilmiyorum. Lumpen filanı denmesi, dediğim gibi burjuvaziye verdiği rahatsızlıktan kaynaklanıyor bence. Sonuçta, sinemayı dönüştürdü, derin iz bıraktı, herkesi etkiledi. Ve filmleri bugüne kaldı.

Son dönem yönetmenlerimiz arasında Zeki Demirkubuz'a uzun yer ayırmışsınız, Demirkubuz'un sinemasına özel bir yakınlığınız var mı?

Nuri Bilge Ceylan'a da onun kadar yer ayırdığımı belirteyim. Demirkubuz vaktiyle İletişim Fakültesi'nde öğrencim

bile olmuş. İlk filmi "C Blok"u hiç sevmemiştik, ama sonradan kendine özgü bir yol tuttu. Çok sevdiğim, tuttuğum bir yönetmen değil, son filmlerini çok sevdiğimi de söyleyemem, ama Demirkubuz'un belirgin bir sinema sevgisi ve becerisi, belirgin bir sinema tutkusu ve yeteneği var, kendi seyircisi, kendi tarzı var... Genelde karamsarlığın, yılgınlığın doruğa çıktığı Tarkovski filmlerini ya da Mikloş Jansco'nun izini süren, ama onun 1960'lı yıllardaki coşkusundan yoksun Angelopoulos sinemasının ağır, ağırdalı anlatımını da doğrusu pek sevmem. Visconti'yi, Chaplin'i severim ben. Şöyle toparlayayım, ben sinema-

cinin zeki, atak ve coşkulu olanını, yanına ufuklar açanını severim!

O tarife uyan yerli isimler kimler?

Nuri Bilge Ceylan'ın bir üslubu var; sakın, sessiz bir görsel zenginlik... Son zamanlarda, "şu kadar dolara çıktı, bu kadar gişe yaptı"ya odaklanan sinema ortamına Nuri Bilge'nin filmleri başka şeyler konuşturmaya başladı. Derviş Zaim'in "Tabutta Rövaşata"sı ufuk açıcı bir filmi, ama onun açısından bir talihsizlik oldu. Kendisine de söyledim, "senin kusurun ilk film olarak 'Tabutta Rövaşata'yı yapman; o başka, öbür filmlerin başka". "Tabutta Rövaşata"daki çiz-

giyi sürdürmesi lazım, aksi halde her çektiği film hayal kırıklığı yaratacak. Yeni kuşaktan ümitliyim ama. Genç çocuklar geliyor, zaman içinde aralarından iyi sinema yapabilenler çıkacak. Yeşilçam sonrası tikanıklık şimdi aşıldı, teknoloji gelişti, sinema yapmak eskiye nazaran kolaylaştı.

Karamsarlığın, yılgınlığın doruğa çıktığı Tarkovski filmlerini ya da Angelopoulos sinemasının ağır, ağırdalı anlatımını da doğrusu pek sevmem.

giyi sürdürmesi lazım, aksi halde her çektiği film hayal kırıklığı yaratacak. Yeni kuşaktan ümitliyim ama. Genç çocuklar geliyor, zaman içinde aralarından iyi sinema yapabilenler çıkacak. Yeşilçam sonrası tikanıklık şimdi aşıldı, teknoloji gelişti, sinema yapmak eskiye nazaran kolaylaştı.

lyi sinemacılar gelecek birkaç yıl içinde. Reha Erdem "A-Ay"la çıkageldiğinde nasıl şaşmıştık, değil mi?

Kitabınız Pasolini'nin Marilyn Monroe için yazdığı şiirle bitiyor...

Bence o şiir cuk oturdu. Daha kitabın ortasındayken o şiirle bitirmeyi kararlaştırmıştım. Nisan yayınlarından çıkan "Gramsci'nin Külleri" adlı şiir kitabı için çevirmiştim onu.

Dante çeviriniz bir başyapıt, sayenizde nihayet gerçek anlamıyla tanıştık "İlahi Komedi"yle... Dante, Marx'ın da gözdelelerinden. Sizin Marx'la aranız nasıl?

"Komünist Manifesto"yu çevirmek için kolları sıvadım. Manifesto'nun birçok çevirisi var, ama gönlüme göre olanı yok. Oğlak'ın "klasikler" dizisinde yayınlanacak.

Son soru: Hep merak ederiz, Rekin ne demek? Gelirken biraz yetersiz bir Osmanlıca sözlüğe baktık, bulamadık.

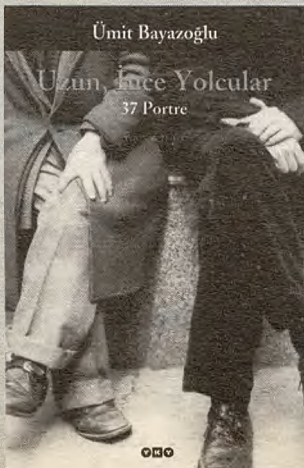
Serbüent; temkin ve vakar sahibi. Okulda da öğretmenler hep sorardı. Ben de hep "serbüent, temkin ve vakar sahibi; Lügat-i Naci böyle diyor hocam" derdim.

Söyleşi: Sıngı Çapan - Yücel Göktürk

Yapı Kredi
Kültür Sanat Yayıncılık Sunar

kitap

Sönmüş yıldızlar yeniden parlarmı?

Ümit Bayazoğlu, yakın tarihimizde yaşadıkları dönemin şöhreti olmuş sonradan unutulmuş insanların renkli, sıradışı yaşamlarını anlatıyor... 37 aykırı portre yeniden canlanıyor: Alp Zeki Heper, Aktedron Fikret, Tarzan Toma, Ayşe Nana, Seher Şeniz, Nebile Teker, Benli Belkis, Kâzım Zafir, Doğan Kardeş, Zati Sungur, Sadun Boro, Selahattin Giz, Dario Moreno, Nevzat Açıkgöz, Çanakkaleli Baudelaire, Karıncaezmez Şevki ve daha niceleri... Hem bizim gibi hem değil, özendiğimiz, uzak durduğumuz yanlarıyla sönmüş yıldızlar son kez parlıyor...

Uzun, İnce Yolcular - 37 Portre, Ümit Bayazoğlu - 226 sayfa

Elektrikli koyunlar android düşler mi?

Şubat ayı sinema ayı: Berlin, Sundance, Oscar, İstanbul Bağımsız Filmler Festivali, Morfilm... Bu sinema bolluğunda biraz felsefe ve bir film okuma idmanı iyi gelir herhalde. Konumuz, "biz mi arzularımızı düşlüyoruz, yoksa arzularımız mı bizi düşlüyor?" Buyrun bakalım...

Apokaliptik (apocalypse) kelimesi, anlam olarak "vahiy"e –yani tanrının buyruklarına– karşılık gelir. Bu vahiylerin en önemlilerinden biri ise, üç büyük dinin de kutsal kitaplarında geçen "kıyamet" kavramıdır. Buna göre, o gün geldiğinde ölümler dirilecek, insanlar işledikleri günahların hesabını verecek, Dabbet-ül Arz isimli bir hayvan yerden çıkarak insanlarla konuşacak ve en önemlisi de, ortaya çıkan Deccal, gökten yere inen İsa mesih (ya da mehdi) tarafından öldürülecektir. Dünyanın sonu gelmiştir artık. Adem ile Hava'dan beri "düşmüşlük" içinde dünyada yaşayan insanlık, yeniden kovulduğu cennet bahçesine geri dönebilecektir. Ancak bunu hak edenler, kıyamet günü İsa'nın sağında toplayacakları olacaktır sadece; solunda topladığı günahkârların sonu ise cehennemdir. İşte post-apokaliptik (kıyamet sonrası) tür, bundan sonrasını düşler. Tanrı'nın değil, kendi yazdığı tarihin peşindedir ve belki de asıl merak ettiği, İsa'nın solunda yer alanların kaderidir; sinemadan edebiyata kadar varan geniş bir alanda, bu kader üzerinde kehanetlerde bulunur. Söz konusu olan, bir savaş, bir doğal felaket ya da sanayi sonrası bir dünyadır ve bu dünyada ülkeler, şehirler, insanlar, kültürler, gelenekler, onları birbirine bağlayan anlam bağlarından kopmuş halde, sanki boşlukta sallanıp dururlar... Tıpkı John Boorman'ın hem yazıp hem de yönettiği "Zardoz" (1974) filminde olduğu gibi...

Barbarlar beklerken

Yıl 2293... "Büyük karanlığın" ardından, bilim adamı ve entelektüellerden oluşan bir grup asecsüel seçkin, Vortex adını verdikleri, dış dün-

yadan manyetik bir duvarla ayrılmış, ütöpik bir "cennet bahçesi"nde yaşamaktadır. Gelecek zamanların bu yeni Olimpos'unun tanrıları, ölümsüzlüğü keşfetmiş, insan doğasının tüm karmaşık ve karanlık yanlarını ortadan kaldırarak tam bir uyum ve kusursuzluk sağlamıştır. Vortex dışında kalan Brutals'da yaşayanlar ise, aşk, nefret, şiddet, haz gibi duygulara sahip sıradan ölümlü insanlardır. Vortex yönetimi, bu ölümlü barbarların üreyip çoğalmalarını önlemek için, yine onların arasından seçtiği "soykıncı" bir kasti kullanır. Bu "soykıncı" barbar kasta emirler –çiftlikle uğraşan ölümlülerin ürünlerine el koymak, kurallara uymayanları yakalamak gibi– Tanrı Zardoz olarak bilinen ve Eski Roma Tanrısı Janus'a benzeyen, uçan dev bir taş maskeden verilir. Tanrı, aynı zamanda ölümlülerle konuşmakta ("Silah lıdır!", "Penis Kötüdür!") ve "soykıncı" kasti da, ağzından çıkan silahlarla beslemektedir. Ancak bu barbarlardan biri olan Zed (Sean Connery), Zardoz'un içine girmeyi başarır ve Tanrı'yı oynayan Vortex'li Arthur Frayn'ı (Niall Buggy) öldürüp maskeden aşağıya atar. (Ancak bu ölüm, filmin başlangıcında her şeyi kendisinin kurduğunu söyleyen "Tanrı" Arthur Frayn tarafından bizzat planlanmıştır.) Maskenin içinde Vortex'e girmeyi başaran Zed, seçkin bilgi cemaati için tam bir tehlikeye dönüşecektir. Onu yakalayıp inceledikçe, tanrıları unuttukları tüm duyguları (acı, haz, erotizm, neşe, ihtiras ve en önemlisi ölüm) hatırlamaya başlarlar. "Hatırlamak", Vortex'in sonunu getirecektir. (Tanrılardan biri Zed'e sorar: "Bu ölüm, nasıl bir numara bu?") Zed içinse "hatırlamak"

bambaşka bir yönden –Arthur Frayn'ın kılavuzluğunda keşfettiği terk edilmiş bir kütüphaneye girmesiyle– gerçekleşir: Zed, tıpkı "Fahrenheit 451" (yönetmen François Truffaut, 1966) Montag'ı (Oscar Werner) gibi, doymak bilmez bir açlıkla sürekli olarak okur, okudukça "hatırlar". Ancak asıl uyanışı, yine Frayn'ın işaret ettiği bir masal kitabını okumasıyla gerçekleşecektir: "The Wizard of Oz" (Oz Büyücüsü). Zardoz dini, bu kitabın isminden türetilmiş, büyük bir illüzyondan başka bir şey değildir. Kitabın adının parçalanmasından, tıpkı gerçeğin de parçalanması gibi, Zardoz ismi meydana gelmiştir (the WIZARD of OZ).

Arthur Frayn'ın yanında, "hatırlamaya" başlayan diğer seçkinlerin de dahil olduğu bir dizi yönlendirme sonucu Zed, Vortex'i var eden ve tüm bilgileri içinde taşıyan, bir kristal biçimindeki Tabernacle isimli "yapay zeka"ya ulaşır. Tabancasıyla ateş ederek onu yok eder ve böylece Vortex'i Brutals'dan ayıran "ölümsüzlük fanusu"nu da ortadan kaldırmış olur. Diğer "soykıncı" barbarları da Vortex'e sokarak, seçkinlere arzuladıkları şeyi verir: Ölümü... Filmin son sahneleri olağanüstüdür: Tüm tanrılar, barbarların önünde diz çökerek onlara yalvarır: "Öldür beni..." Artık arzuladıkları tek şey, bu ütöpik "kusursuz dünya"larından kurtulmaktır. "Tanrı" Arthur Frayn ve diğer bir grup seçkinse, Vortex'in bir başka köşesinde yaşamlarına son verirler. (Frayn, ölmeye önce klasik bir illüzyon gösterisiyle son numarasını yapar: Elinden bir güvercin çıkarıp havaya bırakarak arkasından bağırır: "Seni kahrolası barış sembolü!") "Tan-

Frayn, Zed'in Vortex'e girmesini sağlamıştır, çünkü ancak "bilgiyle" kirlenmemiş, "saf, pür" bir barbar, onlara yeniden "ölmeyi" hatırlatabilecektir...

rı" ölmüştür artık. Ve böylece Vortex yakılıp yıkılır, Taş Tanrı Zardoz yerle bir edilir. Zed, öldürülmeyen tek seçkin olan Consuela'yı (Charlotte Rampling) kendine eş olarak seçer ve onunla birlikte yeni bir uygarlığın temellerini atar. Tüm insanlık tarihinde hep olageldiği gibi, yeni tanrılar eskilerini öldürecek ve her şey bir kez daha baştan başlayacaktır.

Her şey başından beri Arthur Frayn'ın kurduğu gibi gitmiştir (The Wizard of Oz'un sinema versiyonunun sonunda da kahramanlar, "gerçek" sandıkları her şeyi, aslında bir film olarak kurmuş olan yaşlı bir "makiniist tanrı"yla yüzleşirler). Frayn, Zed'in Vortex'e girmesini sağlamıştır, çünkü ancak içgüdüleriyle hareket eden, "bilgiyle" kirlenmemiş, "saf, pür" bir barbar, onlara yeniden "ölmeyi" hatırlatabilecek, öğretebilecektir... Efendisi olmaya kalktıkları tarih, bir girdap (Vortex) içine sokarak onları yutmuştur ve Zed de, artık bu girdabın hakimisi haline gelmiş olan tabernacle'i yok edebilecek kudrete sahip tek kişidir. Tanrı, bazen bir el işaretiyle, okuması gereken kitabı işaret etmiş, bazen de sihirbaz kılığında ortaya çıkarak, yarattığı illüzyonun sırlarını açığa vurmıştır. Yaptığı her şey, bu sefer gerçekten "ölmeyi başarmak" içindir.

Boorman'ın filminin temelinde, Antik Yunan filozofu Platon'un, farklı maskeler takarak da olsa Batı düşüncesi üzerinde hâlâ etkisini sürdüren iki önemli argümanı yer alır: Görünüşle gerçeklik arasındaki temel ayırım ve İdeal Devlet projesi. Bunu ana başlıklarla filme uyarlırsak, ortaya şöyle bir şema çıkar:

Vortex

- Gerçek
- İdealaların dünyası (Bilginin konusu olan, varolan aklı dünya)
- Felsefi erdemliler (Bilgiler/Yöneticiler/Filozoflar)
- Öğretenler
- Korunanlar

Brutals

- Görünüş (Relatif gerçek/Düş)
- Doğru sanıların dünyası (Meydana gelen ve yok olan nesnelerin dünyası)
- Basbayağı erdemliler (Barbarlar/Cahiller/Çalışanlar)
- İtaat edenler
- Koruyucular ("Soykıncı" barbarlar)

Boorman, tarih bilincine vardığından beri tüm insanî uygarlığın, ister Tanrıyla beraber, isterse onu öldürerek olsun, hep bu diyalektik şema üzerinde yükseldiğini ve bunun sonucunda da, sürekli olarak kendi kendini yıkıp yeniden kuracak olan bir yap-boz oyununa mahkûm olduğunu ima eder. Oyunun her bölümü, “unutuşu” biraz daha artırarak sahnelenmeye devam etmektedir. Film, mutlak akılla kutsanmış Vortex benzeri iktidarların, bilgi ve kültür cemaatlerinin sürüklendiği karanlık yolları gösterirken, çekildiği dönemin gözde alternatif kültür hareketlerine de (68, protest sanatlar, rock'n'roll, sağ ya da sol fraksiyonlar, ünlü Halkın Tapınağı - Scientology benzeri tarikatlar, hippie komünleri ve bunun getirdiği Uzakdoğu/Hindistan oryantalizmi) metaforik olarak alışılmadık bir eleştiri getirir. Çünkü hayal edilen ütopya, bir süre sonra saldırdığı iktidara eklemelenip konformistleşecek ve Vortex'i oluşturan bilgi cemaatinin bir parçası olacaktır. Günümüzün kültür haritasına baktığımızda, Boorman'ın bir kâhin olduğunu söylememek imkânsızdır. Ancak filmin sonu henüz gelmemiştir ve uygarlığımız halen kendisini “kurtaracak” olan yeni bir barbar istilasını beklemektedir. Gelmekte olan “yeni tanrılar” çok yakındadır artık...

“Blade Runner”: Androidlerin insaniliği

Bir başka düş ise, yönetmen Ridley Scott'un Philip K. Dick'in “Do Androids Dream of Electric Sheep?” (Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?) adlı romanından uyarladığı “Blade Runner”da (Bıçak Sırtı, 1982) vücut bulur. Yıl 2019, yer Los Angeles... Genetik mühendisliği şirketleri tarafından üretilen androidler sayesinde uzayda ve başka gezegenlerde kurulan esnek üretim merkezleri, Los Angeles ve New York gibi büyük metropollerini sanayisizleştirmiş ve bu sanayi sonrası dönemde sokaklar üçüncü dünya halklarına kalmıştır. (John Carpenter içinse sanayi sonrası New York, dev bir hapishanedir: “Escape From New York”, New York'tan Kaçış, 1981.) Ancak bu sokakların hemen üzerinde, şirketlerin oluşturduğu dev teknoloji dünyaları yükselir. İşte bu şirketlerden biri olan Tyrell Corporation tarafından üretilen ve “kopya” olarak da adlandırılan androidlerden dördü, uzaydaki çalışma istasyonlarından kaçarak Los Angeles'a, üretildikleri yere geri dönerler. Amaçları, yaratıcıları Tyrell Corp.'un başı Eldon Tyrell'la (Joe Turkel) yüzleşmektir. Otoriteler, Rick Deckard (Harrison Ford) isimli eski bir polisi, onları yakalamakla görevlendirir. Deckard, araştırma için gittiği şirkette bir başka “ayrıcılık kopya”yla, Rachel'la (Sean Young) tanışır ve onunla duygusal bir yakınlık kurar. Kopyaların peşindeki süreklilik devam ederken, android grubunun üç üyesi, yaratıcıları Tyrell'in “şirket” mabedine ulaşmayı başarırlar. Grubun lideri Roy

(Rutger Hauer) ile Tyrell'in buluşmaları, adeta post-apokaliptik bir İsa-Tanrı yüzleşmesidir. Roy, “Baba”sından, yaşamlarının sadece dört yıla sınırlı olduğunu, zaman açısından farklı da olsa, tıpkı insanlar gibi ölüme mahkûm olduklarını öğrenir. Artık çok az vakitleri kalmıştır. Roy, insanî uygarlığın gelişimi adına, bir anlamda da tüm insanlığın günahları adına kurban edilmelerini kabullenemez ve tıpkı çarşıda “beni neden terkettin Baba?” diyen İsa gibi boş gözlerle “Tanrı”sına bakar... Önce ona sarılıp öper ve akabinde de gözlerini oyararak öldürür. “Tanrı”nın bu şekilde öldürülmesi semboliktir. Çünkü göz, teknolojik uygarlığın payandasıdır. Gözün fotoğraf ve video gibi görsel araçlarla yakalayıp çerçevesinin içine soktuğu her şey “gerçek” olarak kabul edilir; “gerçek”se, tıpkı bir illüzyon gösterisi gibi, sürekli olarak yeniden üretilebilir ve üzerinde oynanarak bir kez daha kurulabilir. Bir tarihin, geçmişin olduğunu kanıtlamanın yolu, fotoğraflara ve video görüntülerine indirgenmiştir artık

(kopyaları soruşturma sürecinde, fotoğraf incelemeleri en önemli aşamalardan birini oluşturur). Rachel, umutsuzca, başkalarına ait fotoğraflardan bir geçmiş kurmak ve bu yolla “sahiciliğini” Deckard'a kanıtlamak ister. Ancak ironik bir biçimde, Deckard'ın da fotoğraflar dışında, tarihselliğini kanıtlayacak bir temeli yoktur. Sadece “an”ların dondurulmasından oluşmuş tuhaf bir koleksiyon vardır elinde... İnsan ve “kopya”nın paylaştığı ortak bir yazgıdır aslında söz konusu olan.

Kopyaları soruşturma aşaması ise, öncelikle bir göz taramasıyla başlar ve hemen ardından da fotoğraf incelemeleri devreye girer. Sonrasında ise kritik soru gelir: “Bana annenden bahset...” (Çünkü bir kopya, “anne” kavramını bilemez. Tek bir “öz”den, “Baba”dan varolmuştur ve onun kurduğu dünya'ya aittir.) Buna cevap veremeyen android Leon (Brion James), “dur sana annemi anlayım” diyerek sorgucusunu öldürür. Film, temelinde özne/nesne diyalek-

ci ve asıl finali ise, tam da bu gerçekçe vurgu yapar: İnsan ve Kopya, Deckard'ın dairesinden ayrılıp asansöre doğru yürürlerken, Rachel'in paltosundan, elle yapmış olduğu, minik bir tek boynuzlu at maketi düşer. Deckard yere düşen maketi eline alır; Bu, rüyasında gördüğü imgenin aynıdır... Film, asansörün kapısının kahramanlarımızın üstüne kapanması ve izleyicinin karanlıkla başa başa bırakılmasıyla son bulur.

Efendi mi, köle mi?

Ancak Philip K. Dick'in ucu açık ve karanlık sorusu hâlâ ortada durmaktadır: “Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi?” “Blade Runner”dan

Makineler post-apokaliptik bir “yarn”da dünyanın hakimidir ve insan soyunu da yok etmek üzeredirler. “Matrix”in de cevabı, tıpkı “Terminator” gibi olacaktır.

tiğinin olduğu insan/teknoloji (kopya), kültür/doğa, akıl/duygu, düş/gerçek gibi ayrımlardan uzak durur ve herhangi birinin üstünlüğü üzerine bir söylem oluşturmaz. (Boorman, “Zardoz”da bu tür diyalektlerin sonuçlarını göstermiştir.) Deckard - Rachel ilişkisi, Roy'un, avcısı Deckard'ı öldürebilecekken, tam aksini yapıp binadan aşağıya düşmesine engel olması ve elindeki güvercinle mesihvari ölümü (Scott, “güvercin sembolizminde” Boorman'a nazaran daha iyimserdir!) insan/teknoloji ayrımını daha da muğlaklaştırır. Hatta denilebilir ki, androidler pek çok bakımdan yaratıcılarından daha insanî vasıflara sahiptir... Filmin iki ayrı finali vardır: Yapımcı şirketin istediği ilk final (1982), tipik bir “kötü” teknolojik kültür ve “iyi” doğa ayrımı üzerinde yükselir: Deckard ve Rachel, yaşadıkları tüm trajediyi, çürümekte olan metropolün tüm karanlığını arkalarında bırakarak, huzurlu ve aydınlık doğaya doğru kaçarlar. Çünkü teknoloji, bilgi cemaatlerinin ilerleme ülküsüne hizmet ettiği gibi, onların yüzleşmekten korktuğu, tıpkı “kopyalar” gibi ortadan kaldırmaya çalıştığı olasılıkları da bünyesinde barındırır. Nihayetinde, başka bir aklın da inşa edebileceği alternatif paradigmalara, her an, itildikleri karanlıktan açığa çıkabilecekleri anı beklemektedir ve bu gerçek, tıpkı “Blade Runner”ın ilk finalinde olduğu gibi, sürekli olarak yapay ayrımlarla manipüle edilir. Filmin on yıl sonra (1992) Scott tarafından değiştirilerek gösterime sokulan ikinc-

tam iki yıl sonra çekilen “Terminator” (yönetmen James Cameron, 1984) bu soruya net bir cevap verir: Evet... Makineler post-apokaliptik bir “yarn”da dünyanın hakimidir artık ve insan soyunu da yok etmek üzeredirler. 1999'da çekilen “Matrix”in de (yönetmen Wachowski kardeşler) cevabı, tıpkı “Terminator” gibi olacaktır... Rudy Rucker'in Ay'da robot işçilerin ayaklanmasını ve egemen oldukları yeni bir toplum kumalarını anlatan “Wetware” (1982) ve “Software” (1988) adlı romanları ise, temellerini “makinelere evriminin insan evrimini geçeceği” kehanetinde bulur: Robotlar, zekalarını, yarattıkları yeni bedenlere yüklerler. Kendi “elektrikli koyunlarını” düşleyip üretebilmektedirler artık... Post-apokaliptik dünyalar, hiç kuşkusuz ki sadece “Zardoz” ve “Blade Runner”dan ibaret değildir. Ancak bu iki film, düşünce tarihi açısından, “hâlâ yazılmamış olan düşlerin tarihi açısından” ve en önemlisi, Arthur Frayn ve Rick Deckard'ın da farkına vardığı gibi, uygarlık olarak “arzularımızı düşlemediğimizi, arzularımızın bizi düşlediğini” göstermesi açısından çok farklı bir noktada durmaktadır: “...Bir gün adam, arzusunun yol açtıklarını, yaptığı kötü şeyleri ve kanlı izleri görüyor, ama inanmayı reddediyor. ‘Tutkumun efendisiyim’ diyor adam ve kapıyor gözlerini. Bu işler böyle devam ediyor, adam hâlâ görmezden geliyor, ta ki bir sabah, arzusunun düşlemediğini, arzusunun onu düşlediğini anlayana kadar.”

Mehmet Mengü

EXPRESS ROYAL ACADEMY'DEN BİLDİRİYOR

“Türkler” Londra’da

AB kampanyasının kültür cephesi harekâtı olmalı, gayet kapsamlı bir “Türkler” sergisi Royal Academy’ye kuruldu, İngilizlerin gönlünü fethetmeye niyetlendi. Gelgelelim, akıbet öyle olmadı galiba. Bu sayfaları süsleyen Siyah Kalem haliyle orada da başroldeydi; “Bin Yıllık Serüven” altbaşlığını taşıyan sergi Kanuni’ye kadarki dönemin kültür-sanat eserlerinden oluşuyordu, ama “Kanuni’den bugüne” de olsaydı, başrol değişmezdi herhalde. İngiliz basını da Siyah Kalem’i hararetle alkışladı, gerisini bir şarkı imparatorluğunun ganimetleri ve/veya kof bir şaşaa olarak yorumladı. Oryantalizm eskisi kadar prim yapmıyor mudur nedir, Topkapı müzesi boşuna mı taşınmış acaba ta oralara? Tipik bir “İngiliz ukalâlığı”yla mı karşı karşıyayız, yoksa sergilenen “Türkler”de mi bir problem var? Londra muhabirimizle haber uçurduk, şu “Türkler”i bir kendi gözlerimizle görelim dedik..

Bin yıllık yolculuk. Biz bunu sarkık bıyıklı kahraman atalarımızın din-iman-millet-namus uğruna kan döküp kelle uçurduğu bin yıl diye bildik. Nitekim, Londra’nın iki yerel Türkçe gazetesi aynı hafta “Londra’yı Fethettik!” başlığını atınca rahatladık. Onyıllar önce başlayan akıncı seferlerimiz meyvesini vermiş, kâfirin savunma mekanizmalarını iyice çöktürmüş olmalıydık ki, şimdi bu “fethih” mümkün hale gelmişti. Royal Academy of Arts’daki Türkler sergisi değilse de, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik ihtimalinin İngiliz nüfusun çoğunluğu için bir “Londra’nın Türkler tarafından Fethih!” kâbusunu şimdiden başlatmış olduğu kesin. İşte bu “sessiz çoğunluğun” hissiyatının ender dışavurumlarından biri...

“Türk Köylülüğünü Buraya İstiyor muyuz?.. Asıl sorun şudur: Çoğunluğu okur-yazar olmayan, Aydınlanma-öncesi köylülerden müteşekkil 73 milyon Türkün AB içine hareket serbestisi kazanma ihtimali. Bu türden milyonlarca insanın Avrupa’ya akmasına izin vermek, kültürel intihar anlamına

gelecektir.” (Kevin Myers, The Sunday Telegraph, 19 Aralık 2004)

Köylülük, akış ve kültürel intihar: İrlandalı Myers’in “ziyadesiyle İngiliz” kâbusundan bilinçdışına giden royal yol’un anahtarı bu ifadelerde ise, Royal Academy of Arts galerisinde, oldukça köylü ve akışkan Türkik kavimlerin, tarihin bir döneminde katetmiş oldukları bin yıllık kültürel yolculuğun

anlatisıyla yüzleşme, bu anahtarın çevrilip ağır bir kapının gıcırtilarla aralanmasına neden olabilir. Bu aralanma, ya İngiliz psişesi’nin Myers’in kâbusundan okunan şizoid semptomunu bir nebze olsun yatıştırarak, ya da yine Myers’in “intihar” vurgusunda okunan “ölüm içgüdüsü” şiddetle tetiklenecektir.

“Nereden gelip nereye gittiğimize değil, insanlığımıza dikkat edin lütfen. Hissedin bizleri! Bizi bu çirkin dışlarımız, kıllanımız, ayı pençesi misali hantal ellerimiz, başka resimlerde de gördüğünüz pis, yorgun, bitkin, hatta kötücül halimiz yüzünden sevin isteriz. Bizi değil, resmimizi.” Siyah Kalem’in resim karakterleri

tarafından Orhan Pamuk’un kulağına fırlatılmış ve yazarın kaleminden The Guardian sayfalarına süzülüş bu çağrı, Myers’in dışavurduğu popüler korkular ne derece yumuşatır, bilinmez. Ama Muhammed Siyah Kalem resimlerinin “Türkler” sergisinde en çok ilgi gören bölümlerden birini oluşturduğu kesin. Ne zaman, kim/kimler tarafından ve nerede yapıldığı bilinmeyen, çünkü birey-öz-

BAŞKA LONDRA’NIN “TÜRKLER”İ

Tartuffe İstanbul’da

“Türkler” sergisi, daha açılmadan Türkiye ve Britanya basınlarında genellikle “Türkler Geliyor” başlığıyla geniş yer buldu. Oysa Türkler Londra’ya çoktan gelmiş ve onyıllardır kendilerini sergilemekteydiler; tabii, Maraş ve Kıbrıs ağırlıklı bu nüfusu “Türkler” diye adlandırmak kadar, onların Londra’da olduklarını iddia etmek, yani Hackney ve Haringey semtlerine “Londra” demek de oldukça problemlidir. Bu nedenledir ki, “politically correct” çevreler olarak bu topluluğa “Türkçe konuşan cemaat” demeyi tercih ediyoruz. Ama artık Kıbrıs tarafından dördüncü, Maraş tarafından ise ikinci jenerasyonun ilk kuşak göçmenlerden bayrağı çoktan devralmış olduğu bu cemaatin konuştuğu dile Türkçe yerine Kıbrısça-Maraşça-Cockney kokteyli demek daha uygun düşüyor. Bütün bu sebeplerle, onlara (bize) “Başka Londra’nın Türkleri” demeyi daha uygun buldum. İşte bu cemaat, kendini nefis kebabları, bakkalı ve “türkü bar”larıyla sergilemekle kalmıyor, dört-beş yıldır bir yerel tiyatrodan çeşitli oyunlar da sahneliyor: Londra’nın, adı büyük ölçüde “Türk”le özdeşleşmiş Hackney semtinin göbeğinde, Arcola Tiyatrosu’nda. Arcola’yı cemaatin tiyatrosu olarak adlandırmak aslında haksızlık olur; çünkü o, daha çok Britanya’da genellikle

bazı pub’ların arka bölümünde faaliyet gösteren “yerel tiyatrolar” geleneğine eklenmiş görünüyor. Yani etnik azınlık tiyatrosu değil de, Hackney’in Stoke Newington mahallesinin tiyatrosu demek daha doğru Arcola’ya. Oyunlar genellikle İngilizce sahneleniyor ve çoğunluk Britanyalı oyuncular tarafından oynanıyor. Yönetmenler ise çoğunlukla cemaatten. İşte bu tiyatrodan aralık ayında Molière’in “Tartuffe” adlı oyunu Türkiye’ye uyarlanarak sahnelenmekteydi, ki günün birinde yerel Türkçe gazetelerden (bunlardan üç-dört tane var Londra’da) birinde aşağıdaki yorumu okudum: “Ey Cemaat-i Muslimin ve de Gayri Muslimin: Tartuffe Alayınızı Aldatıyor... Bir Dost... Mösyo Orgon ile bu mösyonün karısı, çocukları, akraba ve yakın çevrelerinden müteşekkil hane

“Laiklik elden gidiyor!” feryadı üzerinden beslenen Emin Çölaşan’ı ya da bir bütün olarak Cumhuriyet gazetesini birer Tartuffe olarak görmek haksızlık sayılabilir mi?

nüfusu, 17. yüzyıl Paris’inde müstesna bir hayat sürmekte ve bu esnada dini istismar eden bir hıristiyan olan Tartuffe tarafından çeşitli şekillerde aldatılmaktadırlar. Günlerden bir gün, işte bu ahali, ansızın kendilerini 21. yüzyıl İstanbul’una işinlanmış buluverirler. Meseleye ilk uyanan ailenin Mösyo’sü olur ve hane halkını toplayarak şöyle buyurur: ‘Ey ahali, olanlar olmuş, İstanbul’a ve de bilmediğimiz bir zamana işinlanmış bulunuyoruz. Bundan böyle, ben –her nedense mösyo lâkabımı ve de Molière’in bana vermiş olduğu adı (hepimiz gibi) muhafaza edecek olsam da– kilise yerine sık sık camiye gidecek ve aha şu elimde görmüş olduğunuz Konya seccadesi ile evin orta yerinde namaz icra eyleyeceğim.

İsa-Meryem-Kutsal Ruh vb. terimler ikinci bir emre kadar İngiliz aksanıyla (E’yilla şeklinde) telaffuz edilecek olan ‘Allah’ kelimesiyle yer değiştirmiştir. Ayrıca eve derhal tavla, nargile, ibrik, mangal, takke vb. oryantal malzemeler alınarak bundan böyle bunlar oynanacak, üfürülecek ve

ne'nin, dolayısıyla yazar ya da ressamın kim olduğunun önem taşımadığı bir zamandan günümüze taşınmış bu resimler, öncelikle canlı, ilk bakışta sıradan gündelik hayat hikâyeleri ve en çok da yolculuk hikâyeleri anlatır görünüyorlar. Dahası, bu yolculuk içinde, gündelik hayat ve insanlar doğaüstü varlıklarla bir arada ve diyalog halinde resmedilmiş. Siyah Kalem'in bu muhteşem yaratıkla-

rı, sanki bu salona, ziyaretçilerin kulağına modern sanattaki gerçek ile gerçek-ötesi arasındaki duvarın, Doğu'nun hayat kavrayışı açısından ne kadar fakir ve anlamsız olduğunu hep bir ağızdan fısıldamak için gelmişler. Her resmin önünde, sanki bir Çin, bir Hint ya da bir Fars masalının çerçevelerinden fırlayıp salonun ortasında kendini yeniden kurarak bir anlatı ziyafeti çekeceği hissine kapılıyor insan...

Muhammed Siyah Kalem'in karakterleri, tıpkı Türkler gibi, muhtemelen İpek Yolu güzergâhı üzerinde hep bir hareket ve yolculuk halinde. Yolcu olmanın güzelliği şu ki yolcu, yoldan başka hiçbir yere ve hiç kimseye ait değildir. Yolcu köksüzdür; aidiyet karşısında iflah olmaz bir inada sahip yabancıdır o; ama Hugo de St. Victor'un sıralamasına göre "mükemmel insandır" bu yabancı. Çünkü:

"Kendi yurdunu sıcak bulan kişi henüz hayatın acemisidir; her toprağı kendi yurdu sayabilen insan olgunlaşmış demektir; ama mükemmel insan, bütün dünyayı bir yabancı diyar gibi hissedebildir."

Peki, yolcu olmayıp da yabancı olmak ne demektir? Ya da insan yabancı sayıldığı bir ülkede nasıl on yıllarca yaşar? İster hiç farkına varmış olmasın, isterse ısrarla inkâr etsin, öncelikle korku içinde. "Gözlerimizdeki cinliğe, bakışlarımızdaki telaşa, bilinmez bir şeyden korkuyor gibi olmamıza dikkat edin" derken Pamuk "yerleşik yabancı"yı anlatıyor olmalı. "Yabancı" kimliği için kurucu travma işlevi gören bu korku, aslında içinde yaşanılan toplumun "yabancı" hakkındaki fantaziler, kâbuslar ve metaforlarla yüklü korkulardır. Yabancı, bu korkuları devralır, kendi korkuları haline getirir ve böylelikle "yabancı" olarak kendini, kimliğini oluşturur. Bir de bizim gibi kökleri Türkiye'ye dayalı, yani Batı

için adı kıyamet korkusuyla eş tutulurken, en az yüz yıldır ısrarla kendine Batı'nın aynasından bakmak anlamında "Batılılaşma" idealinden hiç taviz vermemiş bir ülkeye ait "yabancılar"dan iseniz eğer, bu korku hem birkaç kat katlanmış hem de fena halde çatallanmış demektir. İşte korku, kâbus, öteki, yabancı gibi bir yığın psikik yüklenme içinde, "Türkler" sergisinin birinci salonunu adeta bir ziyaretçi denizi içinde yüzerek

Siyah Kalem'in muhteşem yaratıkları, sanki modern sanattaki gerçek ile gerçek-ötesi arasındaki duvarın, Doğu'nun hayat kavrayışı açısından ne kadar fakir ve anlamsız olduğunu fısıldamak için gelmişler.

aşabilmişim. Sergiye ilgi rekor denilebilecek düzeyde. İlk hafta boyunca, günde ortalama 2000 ziyaretçi kaydedilmiş. Galerinin bilet gişesini aradığınızda bir aylık rezervasyonların dolu olduğu belirtiliyor, ancak gişeden kuyruk bekleyerek günlük bilet alabileceğiniz bildiriliyor. Bu müthiş ilginin sebebi ne? Yaşlıyla ters orantılı dirilik ve sağlık hali yüzünün aydınlığına yansıyan bir kadın, "bizim grup Royal Academy of Arts'ın sponsorlarından oluşuyor" dedi, "biz zaten her sergiye geliyoruz". Ya diğerleri? "Burası dünyanın en önemli sanat galerilerinden biri. Buradaki sergilere, tıpkı Londra'nın büyük tiyatro ve müzikal

de çeşitli şekillerde kullanılacaktır. Hanemizde bir daha şarabın lafı dahi ağza alınmayacak, zevcem Madam Elmire başta olmak üzere bütün hanımefendi efradımız orta şekerli kahve ve kahve falı alanlarında uzmanlaşacaklar, kafa yapmak istediklerinde Sertap Erener'i yüksek volum çalarak idare edeceklerdir.

Ahali, derhal boynunu büküp yeni vaziyete 'adapte' olmaya girişir ve hayatlarında bir eksik kalmasını diye Fransız Tartuffe'ün yerine Fatih'ten takkeli-takunyali-çember sakallı bir yobaz bularak kendilerini istismar etmesi için hayatlarına monte ederler. Fakat masuscuktan Tartuffe meseleyi her Türk erkeği gibi abartır ve ailenin genç matmazeline (Mariane) talip olmakla yetinmeyerek matmazelin annesi Madam Elmire'i de baştan çıkarmaya teşebbüs etmekte gecikmez. Bu durumda masuscuktan Tartuffe'ü dengeleme telaşına düşen aile fertleri, 17. yüzyıl Fransa'sında bırakmak

zorunda kaldıkları aristokrat ve şövalye ruhlu damat adayının (Valere) İstanbul'da bir muadilini bulmayı en acil vazife addederek önlerine çıkan ilk eli-yüzü düzgün genci Valere olarak oyuna dahil ediverirler. Fakat heyhat: Memlekete Fransız kaldıklarından olsa gerek, buldukları genç adam Küçük Emrah/Mahzunvari üçüncü sınıf metroseksüel arabeskçilerin fazlasıyla tesiri altında, gömleğinin düğmeleri göbeğine kadar açık dolanan bir Dolapdere bitirimidir. O esnada, olup bitene 'seyirci' kalmak mecburiyetindeki Arcola tirübün kad-

rosunun 'bu nasıl bir perhiz-lahana turşusudur?' halet-i ruhiyesiyle gerilmiş sinirlerinin yaydığı negatif enerjiye kapılan hizmetçi/cariye Dorine hanım, sahnenin ulu orta yerinde yoğun bir histeri krizine girerek o ana kadar Janet Jackson'u aratmamış ofsaytlarına bir de yastıkla seks sahnesi ekleyiverir. Ön sıralarda tüyü bitmemiş yavrucuklarını sanatla tanıştırma kaygısı içinde olan biteni o dakikaya kadar 'lahavle' deyip sineye çekmiş olan İrlandalı Katolik aile tam 'enough!' çılgınlığıyla ortaya atılacakken Mösyö, krizi zamanında sadomazohistik bir müdahaleyle - Konya seccadesini hamfendinin basenine kuvvetlice aksettirmek suretiyle- bastırır. Bu şiddet ve celal sonucu gerilmiş sinirler, o esnada ortaya atılarak gümbür gümbür bir oryantal 'aranjiman' eşliğinde göbek atmaya

"Tartuffe" uyarlaması, turistin hiç ulaşamadığı bir mekânla ilgili kumuş olduğu fantazileri turiste geri satıyor. Turizm, bir çeşit röntgencilik değil mi zaten?

başlayan ikinci bir yobaz (masuscuktan Tartuffe'ün yaveri) tarafından bir güzel yumuşatılır ve işi-ıkk! Birinci perdenin sonu.

'Bir dost', bu 'oyun'a daha fazla seyirci kalamayacağını idrak ederek çekip gider..."

Yerel gazetede yorum bu kadardı ve bende müthiş bir oyunu izleme arzusu uyandırdı. Bu arada öğrendim ki Tartuffe, Arcola Theatre'ın, Britanya basınında yankı bulması itibarıyla (The Guardian, dörtte bir sayfalık bir yorum ayırmıştı bu oyuna) en başarılı yapıymıydı. Merakim iyice arttı ve bir ak-

şam tiyatronun kapısından içeri girdim. Fakat, "bir dost" gibi ben de oyunu yarısında terketmek zorunda kaldım.

"Tartuffe"ü neden yanda terkettim?

Tartuffe'ü üç temel nedenle terkettim: Birincisi, Molière'den üç buçuk, Ahmet Vefik Paşa adaptasyonundan ise tam bir buçuk asır sonra Arcola'da sahneye konulan ilkelliğe, ikincisi, uyarlama adı altında sahneden gözümüze sokulan ucuz oryantalizme katlanamadım. Üçüncüsü, uyarlamasının yarattığı yerinden-etme sonucu ortaya çıkan bürokratik-otoriter politik mesaj beni rahatsız etti. Aşağıda bu üç nedeni açıklayacağım.

1. 350 yıl önce yazılmış bir oyun, primitif bir oyundur. Molière, Shakespeare'le birlikte modern Avrupa tiyatrosunun en önemli iki kurucu isminden biri. Fakat yazdığı oyunlardaki sahne tasarımı, kurumsal basitlik ve yer yer hareket komiğine indirgenmiş komedi anlayışı zamanımızda bariz bir ilkelik arzetedir. Doğru, günümüzde Londra'da 450 yıl sonra hâlâ Shakespeare oynandığı gibi, muhtemelen Paris'te de sık sık Molière oynanıyordur, ama örneğin Royal Shakespeare Company'nin bir tek oyununu bile izlemiş olanlar, günümüz teknolojik olanaklarının olağanüstü kullanımını karşısında büyüleneceklerdir. Tartuffe'ü yazıldığı günün primitifliği içinde 2000'li yıllarda oynamak bir otantizm girişimi olarak değer taşıyabilirdi. Ama sahneleyicilerin "uyarlama" iddiası bu olasılığı ortadan kaldırıyor. Ahmet Vefik Paşa'nın 19. yüzyılda Molière'i Türkçe'ye uyarlarken kaygı-

prodüksiyonlarına olduğu gibi, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden tarifeli turlar yapılır; çoğunluk bu turlarla gelen ziyaretçiler". Korkularımın yatışmaya başladığını hissediyorum. Avrupa için bütün zamanlarda, önce kılıcı sonra da döneriyle "istilâ" kâbusunun aktörü olmuş "Türkler", Avrupa içi turistik faaliyetin konusu haline gelmiş demek ki. Peki bütün sergilere böyle ilgi vardı da, biz Türkler mi dünyadan bihaberdik, yoksa ziyaretçiler özel olarak "Türkler"de bir şey bulmak için mi bura daydılar? Bu soruyu Yorkshire'lı bir lise tarih öğretmeni oldukça öğretici bir tarzda cevapladı: "Kendi duygularımı sorarsanız, bu serginin açılmasını aylardır merakla bekliyorum. Savaşçı ya da barbar namıyla ün salmış kavimlerin her zaman olağanüstü sanatçı yanları da vardır. Ben bunu en iyi Vikinglerde gözlemledim. İngiltere'nin kuzey kenti York'ta bir Viking müzesi var. İşte o müzede, Vikinglerin İngiltere'ye yıkım getirmiş barbar bir kavim olduğu şeklindeki yerleşik önyargılarla içeriye adım atanların, çıkış kapısına ulaşmadan çok önce İngiliz topraklarına uygarlık tohumlarının ilk kez Vikingler tarafından atılmış olduğu bilgisine kani hale geldiklerine defalarca tanık oldum. Aslında mantıken savaş kazananların kaybedenlere göre

uygarlığın bir ileri aşamasında olmaları gerekiyor. Çünkü uygarlık, üstün teknoloji demektir ve savaşlar bugün olduğu gibi tarihte de teknolojik üstünlükle kazanılıyor. Sonra oluşan mitler ise savaşın sonucunu belirleyen şeylere değil, bu sonuçların ortaya çıkardığı sonuçlara tekabül eder. Yani galip gelenler kahramanlık mitiyle başka halklar üzerinde kurmuş oldukları baskı ve zulmü kamufle etmeye çalışırken, yenilenlerse kendi zayıflıklarına bahane olarak barbarlık ve kana susamışlık hikâyeleri uydururlar. Özetle, savaşçı kavimlerin sanatçı olmaları basbayağı uygar olmalarından kaynaklanır. Türklerin antropolojik tarihi hakkında sergi tanıtım kitapçığı dışında hiçbir bilgi yok, ama Viking müzesinde oluşmuş tezlerinin doğrulanacağına dair bir his var içimde." Sergiye dönüyorum.

600-1000 yıllarına Uygurlar damgasını vuruyor, ama yine de bu salon, en iyi "Çok-kültürlü Kökler" başlığıyla açıklanabilir. Türklerin yalnızca Müslü-

Timur hakkında zalim, topal ve barbar olduğu, Beyazıt'ı koca filleriyle yendiği dışında ne öğrenmiş olabilirim tarih kitaplarından? Nasreddin Hoca imdadına yetişiyor.

maya çalışan Avrupası'na duhulün eşliğinde bir işe yaramadığı idrak edilmiş. Darısı Millî Eğitim Bakanlığı'nın ve de tarih kitabı yazarlarımızın başına. Uygur ağırlığına gelince: "Uygur" ve "uygarlık" "sözcüklerinin", "medenî" ve "medeniyet" "kelimelerinin" yerini almaları amacıyla Öztürkçe Kurumu tarafından alelacele imal edilmiş olduklarını bir an unutup etimolojik kökleri olduğunu varsayalım: O zaman, Uygur = medenî politik cephelerden birinin habercisi. Pekî "uyarlayıcılar" politik sanat icra etmekte olduklarının ve hangi politik/ideolojik duruş temeline bu icraatta bulduklarının farkındalar mı? Bu ideolojik duruş ve politik mesajı çözümlemek için, uyarlamaya göre bugün "Tartuffe"ün kime ve neye tekabül ettiği sorusuna yanıt arayarak işe başlayabiliriz...

si, o zamana değin orta oyunu, köy seyirlik oyunları ve gölge oyunu (Karagöz) üçlemesinden ibaret olan Türk temaşa sanatını modern tiyatro formuyla tanıştırmaktı, ki bu da Tanzimat'ın kültürel modernleşme projesinin bir parçasıydı. Arcola'nın bol kepçe oryantizm katkısıyla kotarıverdiği Türkiye'ye uyarılama ise, modern tiyatro formlarından kasaba mektebi müsameresi ya da köy seyirlik oyunları düzeyinde bir ilköğretilere dönüş "başarı"na imza atabilmiş.

2. İstanbul'a yapılan uyarılama: Oyunda temsil edilen muhafazakâr, mülk ve nüfuz sahibi aile ile İstanbul'un bildik iktidar ya da servet sahibi hiçbir ailesi arasında analoji kumak mümkün değil. 17. yüzyıl Paris'inden varlıklı bir aileyi İstanbul'a işinlemek, adaptasyon sorununu çözmek yerine işi bir oldu-bittiye getirmiş. Pekî böyle bir İstanbul hane-içi dekoru önünde Tartuffe sahnelemek uyarlayıcılar için ne anlama geliyor? Ya da bu kurgusal oryantal hane-içi içinde işten dönünce tavla oynanıp nargile içilen ve ikide bir namaz kılınıp bir takım kadınların (harem) histeri krizleri içinde paralandığı, bir takım "yobaz"ların da abartılı oryantal figürlerle kalça kıvrıldığı bir hane-içi ile izleyiciye ne satılıyor? Kısaca söyleyeyim: Bu "Tartuffe" uyarlaması, turistin

Başka Londra'nın Türkleri, "Tartuffe" uyarlamasıyla yalnızca dünyada olup bitenlere değil, Türkiye'de yaşananlara da ne kadar sağır olduklarını sergiliyorlar.

dir. Ama turistin kıymetli dövizleri bir tek şeyi halen satın alamamaktadır, ki o da İstanbul'da tipik bir "oryantal" ailenin hane-içi hayatının görüntüsüdür. İşte bu noktada, turistin Pierre Loti'den bu yana geliştirdiği fantaziler devreye girerek, öteki'nde merak edilen ayrıntıların oluşturduğu boşlukları doldurur. Arcola'nın "Tartuffe" uyarlaması ile karşındaki Mangal Restaurant'ın Adana kebabı bu bağlamda aynı amaca hizmet etmektedir. Biri fantazileri süsleyen bir "et şöleni"ni, diğeri ise bir oryantalist hane-içi/harem fantazisini turistte satmaktadır. Her ikisinin de müşterilerinin esas olarak antropoloji ile voyeurism arası bir merakla Londralı cemaati ya da Türkiye toplumu algılamaya çalışan "ecnebler" oluşu raslantı değildir. Üzülerek yazıyorum: Gerçek Tartuffe'ün ya da şar-

latan yobazlığın sürekli üreme imkânını bulduğu habitus, tam da bu kebabçı/kapalı çarşı esnafı mentalitesidir. 3. Tabii ki adaptasyonun candamarını, Molière'in metninde belirgin olan bir politik sorunun da zamanımıza uyarlanması oluşturuyor. "Tartuffe" 17. yüzyılın Katolik Fransa'sı için devrimci bir metin, çünkü "Tartuffe"te açıkça vaaz edilen laisizm, Aydınlanmacı felsefenin teolojik söyleme karşı açacağı en önemli politik cephelerden birinin habercisi. Pekî "uyarlayıcılar" politik sanat icra etmekte olduklarının ve hangi politik/ideolojik duruş temeline bu icraatta bulduklarının farkındalar mı? Bu ideolojik duruş ve politik mesajı çözümlemek için, uyarlamaya göre bugün "Tartuffe"ün kime ve neye tekabül ettiği sorusuna yanıt arayarak işe başlayabiliriz...

Yobaz ve gericî kime denir?

Yobaz fanatik, hoşgörüsüz, iftiracı ve ikiye bölüdür. (...) Yobazın toplumsal bir işlevi yoktur. Halkın bir parçası değildir. Sömürücüdür ve sömürücülerle her zaman birleşebilen bir zümredir. (...) Bu yobazların çoğunun Avrupa'dan diploması vardır. Mumin halkımızı ... bu diplomalı zındıklardan kurtarmamız gerekir. (...) Gericî takımı ... ülkemizi Arabin siğ şeriatının tuzağına itiyor. (...) Yobaz, din adamı olmadığı için onu bulup yakalamak güçtür. O, politikacı, profesör, öğretmen, kısaca her kılıkla dolaşır. Yobazın yaşı belli değildir, belli bir kılığı yoktur. (...) Dini politikaya alet eder ve dini bir ticaret metaı haline getirir.

İpek yolu güzergâhı üzerinde bin yıllık bir yolculuk, galerinin salonları üzerinde günün geç saatlerine uzayıp Anadolu'ya ulaştığında "yol arkadaşları" ile diyaloglar da başlıyor. Tabii Türkiyeli olmak yöneltilen ahret soruları karşısında sözlüye kaldırılmış tembel öğrenci çaresizliğine düşmeye engel değil. Çünkü Timur hakkında zalim, topal ve barbar olduğu ve padişahımız Yıldırım Beyazıt'ı koca filleriyle hile-dolap yendiği dışında ne öğrenmiş olabiliyim ki tarih kitaplarından? İşte burada Nasreddin Hoca imdadına yetişiyor ve bir Timur'un fili fıkrası patlatıp soruyu unutturuyorum. Tabii ne meraklı soruların bir sonu var, ne de cehaletimin bir sınırı. İki Türkmen devleti Akkoyunlular ve Karakoyunlular hakkında tek bildiğim, bunlardan birinin padişahlardan biri tarafından Otlukbeli muharebesinde fena halde yenilmiş olduğu. Oysa, o hep beklediğiniz "Anadolu" tadını, ilginçtir, ne Selçuklu ne de sonraki salonlardaki Osmanlı'da değil de, bu Türkmen devletleri salonunda buluyorsunuz.

Soru bombardımanı karşısında giderek tecrübe konuşmaya başlıyor ve işi pişkinliğe vurup karşı saldırıya başlıyorum: "Sergiye nasıl buldunuz?" gibi sıradan sorularla. Verilen cevaplar, korkularımı dağıtıcı bir "diplomatik başarı" tezini doğrular nitelikte. Fakat bir İngiliz centilmeni, "biz sizi haremimizle bildirdik" diyor, "oysa bu sergide hiç kadın yok". O zaman, Osmanlı'ya ayrılmış beş koca salonda bütün görkeme rağmen insanın içine düşen eksiklik duygusunun nedeni berraklaşıyor. İslamiyet'ten itibaren insan formlarının temsili yasağı minyatür ve gravürlerle delinmiş olsa da, kadın formlarının doğrudan temsil yasağı şiddetinden asla bir şey kaybetmemiş. İşte bu katı yasağın, ancak iç mekânlarda mimarinin feminize edilmesiyle aşılabılmış. Ve nice ustanın elinde hiç dile dökülmemiş fantazilerin ve sabırla maharetin muhteşem

Kadın formlarının doğrudan temsil yasağı şiddetinden bir şey kaybetmemiş. Bu katı yasağın, iç mekânlarda mimarinin feminize edilmesiyle aşılabılmış.

hesine kapılıyorum. Fakat bu sorular beni kendime getirdi. Yabancılığı, korkularımı neredeyse tamamen unuttum. Bu sırada, vahşet ve barbarlık sahneleri beklerken kültür, sanat, edebiyat ve bilim bombardımanı altında neye uğradığını şaşırmış bir Fransız kadın, "silahlarınız nerede?" diye soruyor. Gerçekten de Fatih'in bir koca kılıcı ve birkaç hançer dışında, bu sergi tam bir silahtan arındırılmış bölge. "Onları gömdük" diyorum ve ekliyorum: "İkinci bir emre kadar."

Centilmen silahsızlığımdan cesaret almış olmalı, hemen karşı saldırıya geçiyor: "Burada sergilenen eserlerin çoğu Çin, İran, Ermeni, Asurî, Arap ve Kürt eserleri" diyor: "Bunları 'Türkler' başlığı altında sergilemek sizce bu halkların kimlik duygularını incitici değil mi?" Bozguncu, bölücü, şeriatçı dış mihrak, n'olcak! "Ya sev ya terket kardeşim" diyesim geliyor. Ama kimin centilmenini nereden kovalıyorsunuz?

Hayır, şimdi akşam akşam yıkılıp dökülmenin, dertlenmenin zamanı değil. Biz yolcuymuz; köksüz, iflah olmaz, korkunç "yabancılar"; belki yerleşik yabancı olduğumuzdan Hugo'nun "mükemmel insanlar"ı olamıyoruz. Ama ait olduğumuz bir yer, devraldığımız bir içgüdü, genlerimize işlenmiş bir iz varsa eğer, o da bu sergide izlediğim insanların İpek Yolu güzergâhında bin yıl boyunca binbir hikâyeye konu olmuş yolculukları, yabancılıkları ve aidiyete karşı inatçı dirençleri olmalı.

Zafer F. Yörük

"Tartuffe" uyarlamasının Kemalist mesajıyla örtüşen bu tasvirde içkin "che vuoi?" sorusu, 1990'ların İslâmcılık tartışmalarında da yaygın olarak gözlemlenebilir. Yobaz fantazisi, cumhuriyet ideolojisi için nasıl bir işleyiş gösterir? Öncelikle yer değiştirme söz konusudur. Yobaz söylemi ile, toplumsal antagonizmanın yerine, sağlam toplumsal dokuyu, toplumsal beden ile onu yıpratıcı bozucu güç olarak Yobaz arasındaki antagonizma geçer. Kemalist tahayyülde Türkiye toplumunun olgusal hali ile Batılılık arasında herhangi bir çelişme, dolayısıyla da Batılılaşma diye bir sorun yoktur. Pekî o zaman bu modern toplum vizyonu ile Doğu/Batı,

Osmanlı/Modern Türkiye, İslâm/laiklik arasında bölünmüş olgusal toplum arasındaki mesafeyi nasıl açıklarız? Cevap tabii ki Yobaz'dır. Bir dış unsur, "çağdaş" toplumsal dokuya yabancı bir beden. Bu fantastik yüklenmeyi destekleyen yoğunlaşma, Yobaz figürünün bir dizi heterojen antagonizmayla birlikte anılmasıdır: Ekonomik (toplumsal bir işlevi olmayan sömürücü din tüccarı), politik (takiyyeci/entrikacı, gizli bir güç sahibi), ahlâkî-dini (dindar görünen, ama dindar olmayan), cinsel (masum kızlara göz diken/din kisvesi altında kandıran Yobaz; Tartuffe karakterinde aşırı şehvetli, evin madamını da ayartmaya çalışan Yobaz) ve "dış mihrakların adamı" (Avrupa'dan diplomalı zındık -Arabin "siğ" şeriatının ajanı). Öyleyse Yobaz figürü, kod-

"Tartuffe" uyarlaması ile Mangal Restaurant'ın Adana kebapı aynı amaca hizmet etmektedir. Fantazileri süsleyen bir "et şoleni" ve oryantalist hane-içi/harem fantazisi...

lanmış bir mesaj, bir şifre, toplumsal antagonizmanın şekli bozulmuş bir temsili anlamında bir semptomdur. Kısacası "Yobaz", "Çağdaş Toplum"un yapısal imkânsızlığını aynı anda hem inkâr eden hem de cisimleştiren bir fetişir... Bu klasik Kemalist fantazinin 21. yüzyıl eşliğinde yeniden popülerleşmesinin nedeni, tam da sahnede temsil edilen aile kadar -eğer Tartuffe olmasa uyum içinde sağlam bir aile dokusu arzedecek olan Mösyö Orgon yönetimindeki oryantalist edilmiş Fransız aile- "çağdaş Türkiye toplumu"nun da bir mitsel kurgu olduğunun, özellikle politik İslâm'ın "hortlayış" sonucu görünür hale

gelmiş oluşudur. Molière'in teokratik iktidarı temsil eden bir muhafazakâr entrikacı olarak Tartuffe karakteri yerinden edilip 21. yüzyıl İstanbul'una ışınıldığında, bu kez kendisi bir otoriter gelenek olan Kemalist laikçiliğin muhafaza ve müdafaa manifestosu -yani Molière'in "Tartuffe"ünün konumu- haline gelmiş oluyor. Örneğin "laiklik elden gidiyor!" feryadı üzerinden on yıllardır beslenen Emin Çölaşan'ı ya da bir bütün olarak Cumhuriyet gazetesi çizgisini, yüz yıl öncesinin "şeriat elden gidiyor!" feryadı üzerinden eklemek yiyen gerçek yobazı kadar istismar yoluyla kamını doyuran birer Tartuffe olarak görmek haksızlık sayılabilir mi? Özetle, "Tartuffe" uyarlamasının en bü-

yük sorunu, bizi neo-Kemalist yobaz fantazisinin temsili Tartuffe öcüsüyle sahneden korkutarak Türkiye'nin bürokratik-otoriter devlet geleneğini hiç sorgulamaksızın yeniden-üretme (bilinçli ya da bilinçdışı) çabası içinde oluşudur.

"Tartuffe" oyununu, Tartuffe'vari bir istismarla bir okul müsamesesi illikliği içinde sahneden pazarlanan oryantalist harem ve yobaz fantazilerine daha fazla katlanamayacağımı anladığımdan yansımda terkettim ve akşamı karşıkı dükkandan kebab olarak tamamlamayı tercih ettim. Sorunun esası, galiba bu yazının başlığındaki sağır-dilsiz göndermesinde. "Başka Londra'nın Türkleri" başlığını seçerken 1980'li yılların sonlarında ünlü olmuş bir filmin adından esinlendim: "Children Of A Lesser God". Sağır ve dilsiz bir çiftin aşkını anlatıyordu film. Türkçe'ye -Tannı'ya "lesser" demenin sakıncalarından olsa gerek- "Başka Tannı'nın Çocukları" adıyla uyarlanmıştı. Başka Londra'nın Türkleri, "Tartuffe" uyarlamasıyla yalnızca Britanya ve dünyada olup bitenlere -ya da tiyatro dünyasındaki gelişmelere- değil, Türkiye'de yaşananlara da ne kadar sağır olduklarını sergiliyorlar. Dertlerini içinde yaşadıkları toplumun "aslı unsurlar"ına anlatma konusunda ise mutlak dilsizlik hali -bunda "aslı unsur"un sağır oluşunun da payı var- devam etmekte. Tannı'ya gelince, Hackney ve Haringay'in Türkçe konuşan cemaati için Londra'nın -tıpkı Batı'nın Türkiye için ifade ettiği anlam gibi -Tannı'ya yakın bir Büyük Öteki'yi temsil ettiğini söylemek fazla abes sayılmaz. (Z.Y.)

U2 How To Dismantle An Atomic Bomb (Universal)

"Uno, dos, tres, catorce!" Türkçesiyle "bir, iki, üç, ondört!" U2 son albümü "How To Dismantle An Atomic Bomb"un startını İspanyolca

vermiş. Bono'ya yanlış telaffuzun sebebinin soruyorlar, "biraz alkollüydüm galiba" diyor! Bono, malûm, son yıllarını enternasyonal bir politik aktivistliğe ayırdı, kalın kafalı iktidarlara bir şeyler anlatabilmek için kendini parçaladı, dünyaya sosyal adaleti yaymak gibi zor bir misyon üstlendi (ellerimiz patlayana kadar alkış!), üstüne

üstlük yeni bir U2 albümü için çalışmayı da hiç bırakmadı. İsim babası İngiliz sanatçı De-mian Hirst olan "How To Dismantle An Atomic Bomb" (Atom Bombası Nasıl Sökülür) neredeyse iki yıllık bir çalışmanın ürünü-müş. Steve Lillywhite başta olmak üzere, Nellee Hooper, Flood, Jacknife Lee, Chris

Thomas ve elbette Brian Eno'dan oluşan bir yapımcı ekibiyle yardımlaşarak kotarılmış. Albümün açılışını yapan "Vertigo" da, takipçisi "Miracle Drug" da sıkı parçalar. Sean Lennon, Bono'ya "özgürlük nasıl kokar sence?" diye sormuş bir muhabbet sırasında, Bono da "yeni doğmuş bir bebeğin başı gibi" diye cevap vermiş. Bu sözler, "Miracle Drug"ın en güzel dizeleri olmuş. "Sometimes You Can't Make It On Your Own", Bono'nun birkaç sene evvel kaybettiği babasına yazdığı bir şarkı. "Love and Peace and Else" Filistin'den, "Crumbs From Your Table" Afrika'dan, "City Of Blinding Lights" New York'tan ses veriyor. Albümün sadece Japonya baskılarında yer alan "hidden track" "Fast Cars", tek adımda Cebel-i Tarık'ı aşiyor, Arap ellerinden Endülüs topraklarına geçiyor. Nedir Japonlara geçilen bu kıyağın sebebi? "How To Dismantle An Atomic Bomb", en güzel U2 albümlerinden izler taşıyor, biraz "War", biraz "Joshua Tree", biraz "Achtung Baby", ama -bunu yazmak gerçekten acı veriyor- ne "War" gibi uçuruyor, ne "Joshua Tree" gibi tüyler ürpertiyor, ne de "Achtung Baby" gibi huşu veriyor... Şu soğuklardan kalbimiz buz mu tuttu nedir? Albümü seven pekçok insanın tersine, "How To Dismantle An Atomic Bomb"da da, bazı anlar dışında gene bulamadık, kalbimizin üzerinde taşıdığımız o zarif mücevherden, "Zooropa"dan sonra yitirdiğimiz U2'yu -o günden sonra da hiç kötü şarkı yapmadılar oysa. Şimdi tekrar tekrar döndürüyoruz CD'yi, geçmişteki o muhteşem anları, bir ihtimal, tekrar yakalama umuduyla. (İ.A.)

10 albüm

Ahmet Kaya Sevgi Duvarı
Björk Medulla

Bob Dylan Blood On The Tracks
Elvis Costello The Delivery Man
Francis Cabrel Les beaux dégâts
Marc Almond Heart On Snow
Nancy Sinatra Nancy Sinatra
R.E.M. Around The Sun
Tanju Okan Yorgunum
Tom Waits Real Gone

5 şarkı

Maxime Le Forestier Parachutiste
New Model Army 51st State
Robert Wyatt Shipbuilding
Sergent Garcia Revolucion
Timur Selçuk Nereye Payidar

Chemical Brothers Push The Button (EMI)

Bir süredir müzik televizyonlarında dönüyor, belki rastgelemişsinizdir: Üç yeniyetme kafadar, kenar mahallelerinden çıkıp şehrin ışıklı caddelerine kendilerini atıyorlar, bodyguard'ları atlatıp bir gece kulübünden içeri sızıyorlar, son zamanların en güzel şarkılarından birinin eşliğinde mekânı dağıtıyorlar. Yüzlerini palyaço gibi boyayan bu çocukların yaşı tutmuyor, klibin sonunda bize polis arabasının arka camından bakıyorlar... Hoş, yaşları tutsa da birkaç sene öncesinin "La Haine" (Nefret) filmindeki gibi olurdu herhalde... Klibimiz ve şarkımız Chemical Brothers'dan: "Galvanize". Single derlemelerinin ardından çıkan beşinci stüdyo albümleri "Push The Button"ın ilk single'ı... Diğer şarkılar da ondan aşağı kalır değil: "Close Your Eyes", "The Boxer", "Left Right" derken, Tom Rowlands - Ed Simons ikilisinin, gazı kaçmaya başlayan elektronik aleminde ayakta kalmaya muktedir birkaç gruptan biri olduğunu rahatlıkla görüyoruz. "Galvanize" başta olmak üzere, bütün albüm bizi sevindirdi. Birkaç sene önce de "Out Of Control" şarkılarının sokak isyanlarıyla yüklü klibi böyle heyecanlandırmıştı. Sadece elektroniğe bağlamayalım, müziğin kimyasını biliyorlar... (E.M.)

Made In Turkey

Almanya'da yaşayan DJ ve radyo programcısı Gülbahar Kültür, dört dörtlük derlemelerine bir yenisini daha ekledi. "Oriental Garden I" ve "II", "Harem's Secret", "Gypsy Garden" gibi çift CD'li, sık kapaklı derlemeleriyle Ortadoğu ve Balkanlar'ın müzik haritasını çıkararak Kültür, araya Türkiyeliler sanatçıları da hep yerleştirdi. Bu seferki derlemesi doğrudan doğruya "Made In Turkey". Adeti bozmamış, bir "slow", bir de "hızlı" albüm hazırlamış. "Mondo alla Turca"da Burhan Öçal & İstanbul Orient Ensemble, Ömer Faruk Tekbilek & Steve Shehan gibi ortaklıkların yanında Aşık Veysel'den girmiş, İbrahim Özgür'den çıkmış, Nil Karabrahimgil'den Nilüfer Akbal'a uzanmış. İkinci CD "Bosporus Express"teyse Ajda Pekkan'dan Erkin Koray'a, Cigürlü'den Fuat Saka'ya, kıpır kıpır şarkılar var. Gülbahar Kültür'ün titanyumla mikslediği şarkıları Avrupalı Türklerin diskolarının köşeşatları olarak da görebilirsiniz. Açık Radyo'da "Global Beat" programını da hazırlayan Gülbahar Kültür'ün her bir seçkisinde hazineler yatıyor...

Kings Of Leon

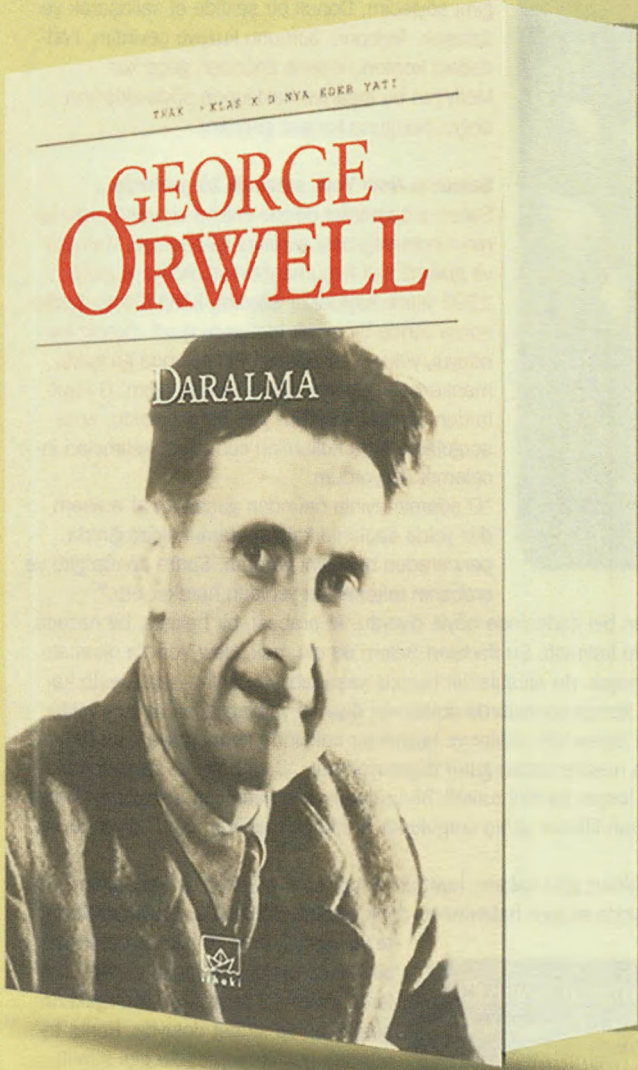
Aha Shake Heartbreak (BMG)

Üç kardeş ve bir kuzen, işte size Kings Of Leon. Bir de komşu çocuğu olsa, Beach Boys'la aynı kadro olacaktı. Ancak Followill'lerin hiç komşuları olmamış ki, komşunun çocuğuyla arkadaş olunsunlar. Gruba adını veren babaları Leon Followill (Leon dedelerinin de adı aynı zamanda) pentecostal/evangelist bir papaz, müzmin bir alkolik, yıllarca ABD'nin güneyini arşınlamış ailesiyle birlikte. Yeri geldiği için yazalım, pentecostal kilise, methodist protestanlığın bir kolu olarak 1901 yılında Kansas'ta, bir grup genç papaz tarafından kurulmuş. Okuduğumuza göre, o gün bu gündür de üye sayısı artarak büyümükteymiş. Followill'lerin anlattıklarına göre, Aretha Franklin ve Al Green gibi büyük şarkıcılar da pentecostal'leşmiş. Uzatmaya-lım, yollarda geçen, motellerde, karavanlarda, vaiz dostların yanında konaklanan uzun yılların deneyimi yetiştirmiş Followill kardeşleri. Vaazlardan önce piyano çalan annelerinden almışlar ilk müzik derslerini, ona eşlik de etmişler epey bir süre. Baba alkol problemi yüzünden kiliseden ihraç edilince, çocuklara da kayıt yapabilecekleri "düzenli" bir hayatın yolu açılmış. Neil Young, Led

Zeppelin, Rolling Stones, Tom Petty ancak sağdan soldan çalınmış kulaklarına, ama nasıl desek, "cehalet"leri şansları olmuş sanki. New York punk'ıyla "southern rock"unu öyle bir birleştirmişler ki, hani bilmesek, bu ikisini siyam ikizi sanacaktık! İlk albümleri "Youth and Young Manhood" ile özellikle İngiltere'de şörete kavuşan Kings Of Leon ekibi, geçen iki seneyi epey "hızlı" yaşamış, deneyimlerini de (mesela yaşı küçük gruple'lerle olanlar gibi -dediklerine göre albümün yüzde 70'i gerçek, yüzde 30'u palavraymış ama) "Aha Shake Heartbreak"e dökmüşler, ebeveynlere saç baş yolduracak, kimilerine hafiften yüz kızartacak lirikleri avaz avaz haykırmışlar. Şiirsel bir lezzetleri olduğu söylenemese de, sıkı rock'n'roll parçaları yapmışlar. Duyduğumuza göre Kings Of Leon, U2'ya bir Amerika konserinde açılış yapmış... Umarız bu yirmili yaşların başındaki -hatta biri daha yeni 18'e girmiş- rocker'lar, Bono'dan feyz almışlardır. Şimdiye kadar onlarla siyaset konuşulduğuna biz rastlamadık. Ancak Bush'un da sıkı evanjelist olduğundan yola çıkarsak, Kings Of Leon'dan siyasi yorumlar dinlemek, ne yalan söyleyelim, ödümüzü koparıyor. (İ.A.)

“Orwell söz konusu olduğunda biçem, insandır”

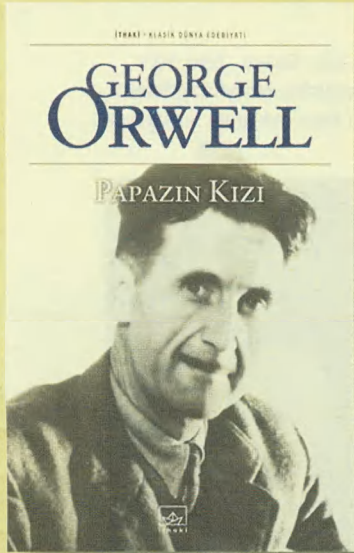

DARALMA / George Orwell

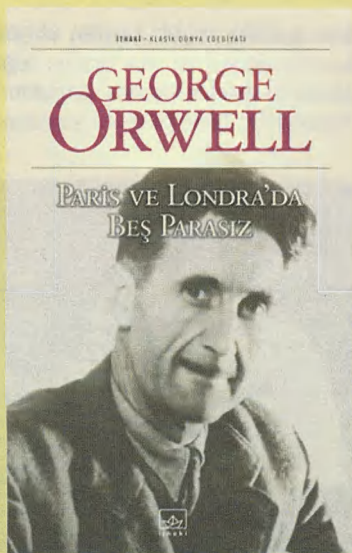
“Çok şaşırtıcı, üstelik son derece gerçekçi...”

‘Bin Dokuz Yüz Seksen Dört’ bu kitapta cenin halinde. ‘Hayvan Çiftliği’ de öyle... Pek az roman, hem iki klasiğin tohumlarını taşıyıp hem de kendi başına bir okuma ziyafeti sunabilir.”

John Carey, Sunday Times

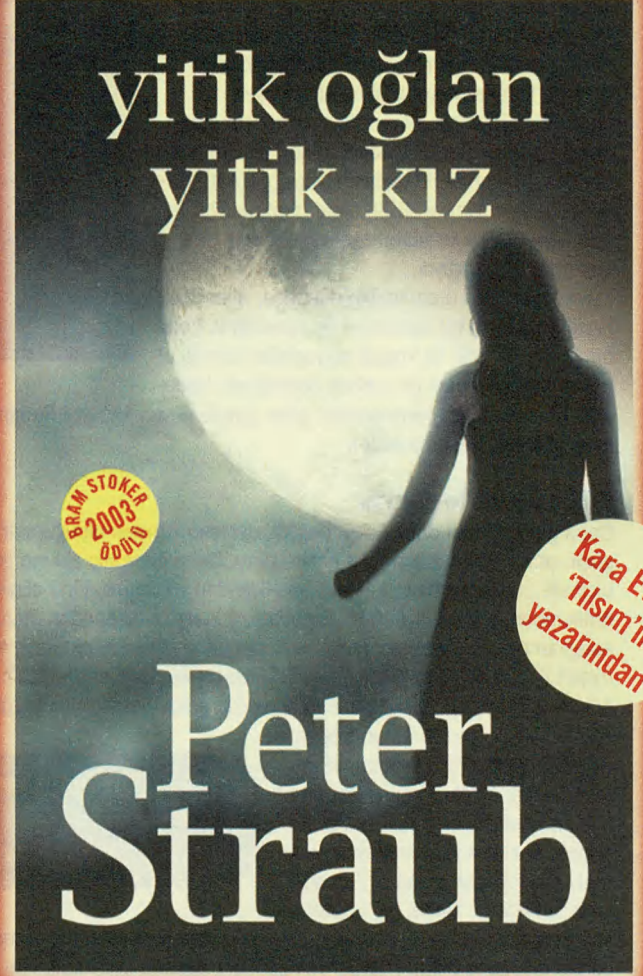

PAPAZIN KIZI

PARİS VE LONDRA'DA BEŞ PARASIZ

“Straub’ın bugüne dek yazmış olduğu en iyi kitap”
Stephen King

Korku romanları yazarı Tim Underhill’in ağabeyinin eşi Nancy, bilinir bir nedeni olmaksızın intihar eder. On beş yaşındaki oğlu Mark da, annesinin intiharından bir hafta sonra ortadan kaybolur.

Tim’in, bu iki gizemli olaya dair araştırmaları onu, yıllar önce bir seri katilin sığınağı olmuş, metruk bir eve yöneltir. Bu lanetli ev, yıllardır saklanan bir sırrın izleriyle doludur.

Tim’in, insanın kanını donduran bir dehşet öyküsüyle yüzleşmesi artık kaçınılmazdır.

Hayaletli evlerden seri katillere, polisiyeden korkuya, ailesel yabancılaşmadan yetişkinliğe geçişin yalnızlığına dek uzanan usta işi bir roman.

Tuhaf ve harika bir kitap bu. Cinayetleri, hayaletleri, tekinsiz evleri ve bir seri katili anlatırken, ailenin bizi nasıl bir arada tuttuğunu ve nasıl çözdüğünü de sorguluyor. Kimi zaman güldüren, kimi zaman yürek burkan, ama gerçekten de huzursuz edici ve korkunç.

‘Bunu nasıl becerbiliyor?’ diye soruyorum kendime ve sırf aynı etkiyi yapıp yapmayacağını görmek için başkalarını da bu kitabı okumaya zorluyorum.

Neil Gaiman

Bir felâketin kapımı çaldığını hissediyordum. Çünkü duygularım Kazan'ın safındaydı, ona yakınlık, sempati duyuyordum, ama aynı zamanda ondan korkuyordum da. Onun kuşağından olsaydım, beni de feda edecekti. Ve giderek bundan başka bir şey düşünemez oldum, bir türlü o düşünceyi aşamıyordum.

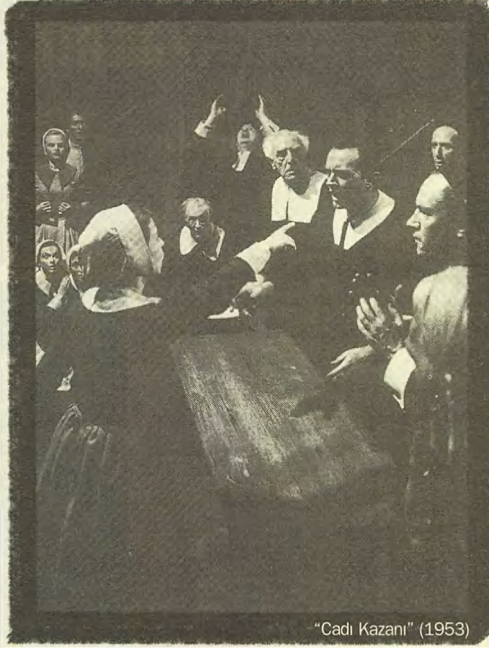
Bütün ilişkiler çıkar ilişkileri olmuştu. Bu böyleydi artık ve ortada yeni bir şey yoktu. Bir insan faydalı olduğu sürece vardı; hepimiz aynı akvaryumdaydık, yaşamını sürdürmek için gözünü yukarıdan atılan kırıntılara dikmiş yüzen balıklar gibiydik. Bunlara karşı söyleyebileceğim yegâne şey, McCarthy rüzgarının geçeceği, geçmek zorunda olduğu, önlenemediği takdirde ülkeyi bir arada tutan çimentonun bunu taşıyamayacağı, yüreğimize korku salanın Kızıklar değil, öteki taraf olduğu, bunun sonsuza kadar süremeyeceği, ülkenin sinir sistemini bozacağıydı.

Fakat kafamdan atamadığım düşünce, yıllar önce Partili yazarların bir toplantılarına katıldığımı, hatta bunlardan birinde bir konuşma yaptığımı bilmiş olsaydı, Kazan'ın beni de kurban edeceği idi. Bedenimi bir sessizliğin çevrelediğini, gözle görülemeyen kasvetli titreşimlerin aramıza girdiğini hissediyordum.

Molly Kazan'ın sorusu

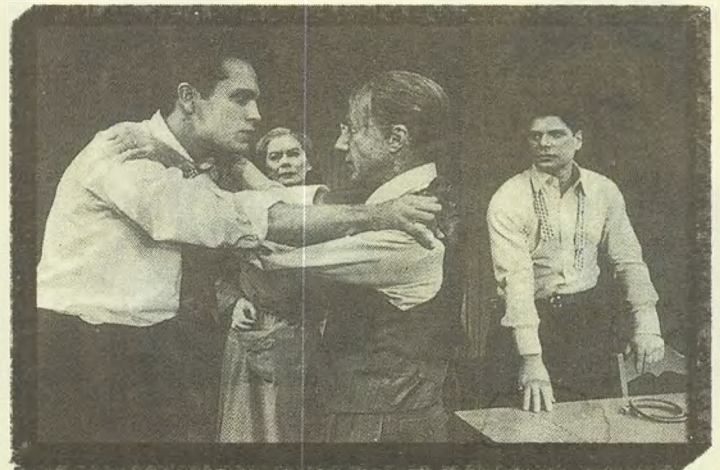
Daha güçlü olmak onun ödevi değildi, devletin kimseyi olduğundan daha güçlü davranmaya zorlamaya hakkı yoktu. Daha önce hiç aklıma gelmeyecek biçimde bu ülkeye hınç duyuyor, aptallığından ve özgürlüğünü elinin tersiyle itmesinden nefret ediyordum. Bu adamın, insanî zaaflarından ötürü kendisini aşağılamayı kabullenmesi neyin ve kimin daha güvende olmasını temin etmişti? Bütün bu azap hangi gerçeğin ortaya çıkmasını sağlamıştı?

Arabama binerken Molly Kazan evden çıkıp geldi. Sanırım konuşmamızın iyi gitmediğini anlamıştı. Onun şaşkın ve üzgün gözlerine bakmam mümkün değildi. Ahlâki yargıları keskin bir kadındı, analitik bir kafası vardı, bir yazarın coşkuya kapılarak metnin temel çelişkisinden uzaklaştığını hemen farkedirdi. Bana, hiç unutamayacağım bir soru sordu. Birleşik Elektrik İşçileri Sendikası'nın komünistlerin elinde olduğunu biliyor muydum? Kocasının kariyeri için mücadele eden bir kadındı o anda. Bu akla ziyan sorunun o sırada içinde bulunduğumuz ikilemden abes ölçüdeki uzaklığı, daha sakın bir zamanda onu güldürürdü elbette. O sendika hakkında bir şeyler duyduğumu geveledim. Bana, parmağıyla caddeyi gösterdi ve bu ülkeyi artık tanımadığını söyledi. O caddede oturan herkes Komite'yi ve yapılanları onaylıyordu. Aramızdaki mesafenin giderek açıldığından başka söyleyecek şey bulamadım. Onların aldığı karara katılmadığımı söyledikten sonra, o vedalaşma öncesindeki garip askıda kalma anında, "eve mi gidiyorsun?" deyince, Salem'e gideceğimi söyledim. Bunun ne mânâya geldiğini anında kavradı ve gözleri bu ani kavrayış ve muhtemelen öfkeyle faltaşı gibi açıldı: "Bu olayı o cadılar meselesiyle eş tutmayacaksın

"Cadı Kazanı" (1953)

Proctor'un idam edilme sahnesinin akabinde, seyirciler ayağa kalktı, sessizce başlarını öne eğdi. O geceden itibaren "Cadı Kazanı" bir direniş eylemi haline geldi.

Yaklaşık otuz sene arayla "Satıcının Ölümü"nden iki sahne. Sene 1955, Dustin Hoffman, babası rolündeki Lee J. Cobb'da geleceğine bakıyor. (solda) Sene 1984, Hoffman, John Malkovich'te geçmişine bakıyor. (yukarıda)

umarım!" Bu konuda bir oyun yazıp yazmamaya karar vermediğimi, ama gidip belgelere bir bakacağımı söyledim. Donuk bir şekilde el sallayarak vedalaştık. Arabanın burnunu kuzeye çevirdim, caddedeki konforlu evlerin önünden geçerken Molly'nin bu insanlar hakkındaki söylediklerinin doğru olduğuna kanaat getirdim.

Salem'le New York arasında bir yerlerde...

Salem o zamanlar derme çatma bir kentti, sanayinin modernleşmesi evresini iskalamıştı. Kasvetli ve gizemli hali hoşuma gitmişti. Adliyeye gidip 1692 yılının kayıtlarını istedim, kâtip birkaç dakika sonra elinde bir evrak tomariyle geldi. Sessiz bir odaydı, yüksek bir pencerenin yanında gri ışıkta mahkeme kayıtlarını okumaya başladım. O kayıtlardan öğrenebileceğim yeni bir şey yoktu, ama sorgulamalarda kullanılan cümleleri, kelimeleri incelemek istiyordum.

"O adamın evinin önünden geçerken at arabam düz yolda saplanıp kaldı, kafamı kaldırdığımda pencereden baktığımı gördüm. Sonra dönüp gitti ve arabanın tekerlekleri yeniden hareket etti."

İtirafçılardan biri ifadesinde böyle diyordu. At arabası, bir bakışla, bir nazarla yolda çakılıp kalmıştı. Bu ifadeleri Salem'de okumak, New York'ta okumaktan çok farklıydı. Bu anlatılanlar burada yaşanabilirdi. Adliye saat beşte kapanıyordu, kentte sokaklarda dolaşmak dışında yapılabilecek bir şey yoktu. O günlerde Salem'de cadılar ve büyücüler hakkında konuşmaya hevesli kimse yoktu, o mahkemenin gurur duymuyorlardı. "Cadı Kazanı" sahnelendikten sonra, kentin tarihini turistik bir cazibe haline getirdiler, sokaklara "burada tutuklanan filanca şahıs sorgulandı ve idama mahkûm oldu" diyen levhalar astılar.

Salem'de birkaç gün kaldım, kayıtları ve döneme ait kitapları karıştırdım. Dönüşte, radyoda akşam haberlerine denk geldim. Spiker Elia Kazan'ın Komite'ye verdiği ifade ve isimler hakkında bir bülten okudu. Kazan'ın verdiği isimlerden hiçbirini tanıımıyordum. Spikerin sesi kaba ve şiddet doluydu. Konu, tamamen politik bir mesele gibi sunuluyordu, halbuki bambaşka bir şeye dönüşmüştü, adını koymadığım bir şeye.

New York'a, dünyaya geri dönüyordum. Vücudum hissizleşmişti. Yarım saatte bir o bülten tekrarlanıyordu. Keşke artık buna bir son verselerdi. Utanç duyuyordum, yalnız Kazan adına değil, hepimiz adına -paylaştığımız yoldaşlıklar adına. Siyasî öge bu yoldaşlığın bir kısmıydı sadece, hatta galiba küçük bir kısmıydı. Aynı kahramanlara hayran olmuştuk, aynı efsanevi direnişçilere. İspanyol içsavaşındaki anti-faşistlerden Alman ve İtalyan anti-faşistlerine, o cesur kadın ve erkekler kimliğimizin en iyi parçalarıydı.

"Ama cadılar hiçbir zaman olmadı"

Salem'i oyunlaştırmak artık bir soru değildi benim için. Salem - New York arasında bir yerlerde kararımı vermiştim. Salem teşbihine Molly'nin gösterdiği reaksiyonun, böyle bir oyuna yapılacak en güçlü itiraz olduğunu hissediyor-

dum. "Komünistler var" denecekti, "ama, cadılar hiçbir zaman olmadı". Bu noktayı es geçmeye niyetim yoktu. Gerek' de yoktu buna. Benim sorumluluğum, kendime ve elimdeki belgelere karşıydı. Bir sürü öykü toplamıştım, bunlar bir cemiyeti mahveden şüphe ve paranoyanın delilleriydi. Asılan insanların evleri, ancak bundan yüzyıl önce alıcı bulabilmişti.

"Hiçbir zaman cadılar olmadı"; bu doğru değildi. Barbadoslu siyah köle Tituba'nın büyüçülük yaptığı bir vakaydı, ama daha önemlisi şuydu: Buradaki ve Avrupa'daki, kilise içindeki ve dışındaki en iyi kafalar, "hiçbir zaman cadılar olmadı" iddiasına köpürürlerdi. Zira İncil'de üç ayrı yerde büyüçülükle ilgili uyarılar vardı. Britanya kilisesinin hiyerarşisi, Britanya adalet sisteminin sözcüsü yargıç Blackstone'la aynı görüşteydi: "Büyüçülüğün varlığının reddi, eski ve yeni Ahid'deki Tanrı sözüyle çelişir." John Wesley de, meseleyi şöyle özetlemişti: "Büyüçülüğün inkâr, İncil'in inkâdır." Cadı avının mesajı şuydu: "Kiliseye gelin, zira sadece kilise sizi şeytandan koruyabilir."

"Suç" ve itiraf

Salem yargılamalarında verilen ifadelerin hemen hepsinde, aleni ya da örtük bir cinsellik teması vardı. Beyazların toplumundaki şeytan, daima bir siyahı. Siyah köle Tituba'nın itirafnamesi, Salemlileri, kentlerinin şeytanın kuşatma-

Aslı ilkeleri her unutuşumuzda, Long'un "faşizmin anti-faşizm olarak geri dönüşü" deyişi aklıma geliyor. Bilme ve alıp satma hakkı aynı kefeye konamaz.

sı altında olduğuna ikna etmişti. Fakat erkeklerin kendilerine büyü yaptığı gerekçesiyle bir erkeği suçladıkları vaki değildi. Şeytan kadınları, kadınlar da erkekleri baştan çıkarıyordu.

Mahkeme salonunda sanıklar, evli olmadıkları insanlarla yataklarını paylaştıklarını itirafa teşvik ediliyorlardı.

Burada suç, yasaklanmış bir cinsel ilişkiye girme suçuydu. İnsanlar kendilerini suçlu hissetmeselerdi, o zulüm kültürü ve kültürü o kadar şiddetli olmasaydı, o itirafnameler mümkün olmazdı.

Dolayısıyla, örneğin, John Proctor'un, mecazî bir suçu değil, kimliği belli bir genç kızla yaşadığı fiilî ilişkiyi itiraf etmesi, toplumun mümkün olan yegâne biçimde kurtarılmasını sağlıyordu: Gizlenen ve topluma kasteden suçu açığa çıkarmak.

O halde, siyasî soru, cadılarla komünistleri eş tutmak değildi. İki yüzyıl arayla yaşananlar arasındaki paralellik, işlenen suçtaydı: Topluma, ortodoks taraftarlarının tanımıyla söylersek, "temiz aile toplumu"na yasaklanmış bir yabancılaşma ve düşmanlık duymak.

Bu suç olmaksızın 1950'lerdeki "kızıl avı"nın o denli güçlü bir şekilde icra edilmesi mümkün olamazdı. Marksist konumla uzaktan alâkalı herhangi bir fikrin, sadece siyaseten değil, ahlâken de yasak olduğu kabul görünce, Marksist teori ve tavırları kendilerine uyarlayan özgürlükçü aydınlar felce uğradılar. Eski komünist suçluydu, çünkü Sovyetler'in sömürünün ve irrasyonel israfın olmadığı bir gelecek kurduklarına inanmıştı. Rusya'yı dünyevî bir imparatorluk olarak değil de, maneviyat biçimi olarak görme naifliği, şimdi bir suç ve utanç kaynağıydı.

Amerikan Aleyhtarî Faaliyetleri İzleme Komitesi 1938'den beri vardı. Ama söz konusu suçu, Roosevelt'in sosyalist yöntemlerden izler taşıyan New Deal adlı toplum mühendisliği politikası yürürlükteyken işnat etmek mümkün değildi. Fakat, 40'lı yılların sonlarına doğru öyle bir noktaya gelindi ki, toplumsal ilişkiler değişti ya da değiştirildi ve anti-kapitalist ve düzen karşıtı tavırlar vatana ihanet ya da en azından iğrenç bir ahlâksızlık olarak gösterilmeye başlandı. Amerika, daima dindar bir ülke olmuştu.

Salem sorgulamalarını oyun haline getirebilmem için bir trajik kahraman yarat-

mam gerekiyordu. Oyun üzerinde kafa yordukça şuna kani oldum: Çok ihtimal dışı gibi görünebilir, ama öyle anlar vardır ki, dünyayı mahvolmaktan kurtaran bireysel vicdandan başka bir şey değildir.

Aradığım anı, Proctor'un suçluluk duygusunu elinin tersiyle itişinde buldum. "Darağacına bir aziz gibi tımanıyorum" dedirttiğim Proctor, itirafını mahkemenin huzurunda yırtıp atar ve idam edilmeyi göğüsler.

Bir direniş eylemi olarak "Cadı Kazanı"

"Cadı Kazanı"nın New York'ta karşılaşma şekli benim için şaşırtıcı olmadı. Oyunun teması belirlediği anda salon buz kesti. Perde indikten sonra lobide karşılaştığım ahbablarımdan bazıları, yanımdan görünmez adammışım gibi geçip gittiler. Eleştirmenlerin tepkisi tahmin ettiğim kadar sert olmadı, ama birkaç ay içinde, oyun iş yapmaz hale geldi. Ancak, oyuncular çok az ücretle, hatta hiç para almadan oyunu sürdürmeye karar verdi. Bu kararın sebebi, bir gece seyircilerin şaşırtıcı bir tepki göstermeleriydi. Proctor'un idam edilme sahnesinin akabinde, seyirciler ayağa kalktı, sessizce başlarını öne eğip selam verdi. Tam o sıralarda Rosenberg'ler idam sehpasına gönderilmişti. Başları öne eğik ayakta duran seyirciler karşısında oyuncuların nutku tutulmuştu. O gecedan itibaren "Cadı Kazanı" onlar için bir direniş eylemi haline geldi. Zaman içinde, "Cadı Kazanı" ABD'de ve dünyada en sık sergilenen oyunlardan biri oldu. Farklı yerlerde ve farklı zamanlarda farklı anlamlar kazandı. Ne zaman bir ülkede sahnelenmeye başlasa, oradaki siyasal durumun nasıl bir şey olduğunu hissederim. Bir despotluk ya yoldadır ya da yeni son bulmuştur. Shakespeare Kraliyet Tiyatrosu, "Cadı Kazanı"nı 1986 kışındaki Britanya turnesinden sonra iki Polonya şehrinde de İngilizce olarak oynamıştı. Seyirciler arasında önemli hükümet üyelerinin olması, "Cadı Kazanı"nın despotluğa karşı bir direniş mesajı taşıdığına altını çizmişti.

"Cadı Kazanı", 1980'de Şanghay'da Kültür Devrimi'nde yaşananların metaforu oldu. Çin, Kültür Devrimi boyunca, ithamlar ve suç itirafına zorlamalarla yönetilmişti. Altı buçuk yıl tecrit hücrelerinde yaşayan ve kızı Kızıl Muhafızlar tarafından öldürülen Çinli kadın yazar Nien Cheng, oyunu Şanghay'daki sahnelemesini seyrettikten sonra bana, "bu oyunu Çinli olmayan birinin yazmış olduğuna inanmadım" demişti. "Bazı sorgulamalar, Kültür Devrimi'nde bize yapılanlarla tıpatıp aynıydı..."

1965'te, Laurence Olivier'nin sahnelediği versiyonu seyrederken, arkalarında oturduğum İngiliz çiftin yorumlarına tanık olduğumda tuhaf bir tatmin duygusu yaşadım. İkinci perdenin sonunda, kadın yanındaki adama dönüp şöyle dedi:

"Bu, galiba o Amerikalı senatörün yaptıklarıyla ilgili bir oyun. Neydi o senatörün adı?" Bu, bence "Cadı Kazanı"nın artık sanat eseri haline geldiğini gösteriyordu.

O konuşmayı duyduğumda kendimi yeniden dünyaya gelmiş gibi hissettim. İlk sahnelendiği günlerde "Cadı Kazanı" bir yeniliydi, ancak hiç pişman değildim. Merafımı anlatmıştım. İnsanlar bir lider rolü üstlendiğimi düşünmüşlerdi, bu benim aklımdan geçebilecek en son şeydi. Ancak, arada sırada bir konuşma yapmak kaçınılmaz oluyordu, Gazeteciler Sendikası'nın davetini kabul etmem de onlardan biriydi.

İçişleri Bakanı konumundaki John Foster Dulles, Çin'e gitmek isteyen gazetecilerin pasaport işlemlerinin yapılmayacağını kamuoyuna şu beyanla duyurmuştu: "Eğer devlet, işadamlarının Çin komünizmine destek olmalarını yasaklayabiliyorsa, yazarlar için de aynı kural geçerlidir."

Sanki haberler sansürlenirse dünyanın en kalabalık ülkesi tarihten silinecekti. Hitler'in ünlü sözüne atıfta bulunarak bunun "total diplomasi" olduğunu söyledim. Times gazetesi de benim bu sözlerimi saygıdeğer bir biçimde haber olarak yayınladı. Ancak, Amerikan toplumunun Dulles'la aynı kanıda olmadığını düşünmek ahmaklık olurdu.

Aslı ilkeleri her unutuşumuzda, Heuy Long'un "faşizmin anti-faşizm olarak geri dönüşü" deyişi aklıma geliyor. Bilme hakkıyla alıp satma hakkı aynı kefeye konamaz.

İkinci eşi Marilyn Monroe'yla

Şiiri Ses

(Marilyn Monroe için)

Geçmiş dünya ile gelecek dünyadan
yalnızca güzellik kalmıştı geriye, bir de sen
çaresiz küçük kardeş,
abilerinin peşinden koşan,
onlara öykünüp, onlarla gülüp ağlayan.
Sen, en küçük kardeş,
alçakgönülle taşıdın sırtında güzelliği
ve halkın içinden gelen kızın ruhu
hiç bilmedi güzel olduğunu,
bilseydi güzellik olmazdı ki.
Dünya öğretti sana güzelliğini
ve güzelliğin dünyanın oldu.
Korku salan geçmiş dünya ile korku salan gelecek dünyadan
yalnızca güzellik kalmıştı geriye, bir de sen,
uysal bir gülücük gibi sürükledin onu peşinden.
Uysallık bol gözyaşı dökmeyi,
kendini vermeyi, gülen gözlerle
acıma dilenmeyi gerektirdi.
Ve alıp götürdün güzelliğini,
Yitip gitti bir altın zerresi gibi.
Aptal geçmiş dünya ile
yabanıl gelecek dünyadan,
bir güzellik kalmıştı geriye, küçük kardeşin
küçük göğüslerini, kolayca açılan göbeğini
vurgulamaktan utanmayan.
Güzellik bunun için vardı,
senin dünyanın tatlı kızlarının...
Miami'de, Londra'da yarışmalar kazanan
tacir kızlarının güzelliklerinin aynı.
Yitip gitti altın bir güvercin gibi.
Dünya öğretti sana güzelliğini,
ve güzelliğin güzellik olmaktan çıktı.
Ama sen çocuk olmayı sürdürüyordun,
geçmiş gibi aptal, gelecek gibi acımasız,
ve seninle İktidarın sahip çıktığı güzellik arasında,
yer aldı bugünün olanca aptallığı, acımasızlığı.
Gözyaşları arasında bir gülücük gibi sürdün onu hep peşinden,
edilgenliğine arsız, uysallığınla ahlâksız.
Yitip gitti ak bir altın güvercin gibi.
Geçmiş dünyadan arta kalan,
gelecek dünyanın istediği, şimdiki dünyanın
sahip çıktığı güzelliğin, ölümcül bir kötülük oldu.
Şimdi artık abiler dönüp geriye bakıyorlar,
rezil oyunlarına bir an ara veriyorlar,
sağır dalgınlıklarından sıyrılıp
soruyorlar kendilerine: "Marilyn, küçük Marilyn,
yol mu gösterdi yoksa bize?"
Şimdi sen,
hiçbir değeri olmayan, gülümseyen çaresiz kız,
ilk sensin, dünyanın kapılarının ötesinde
ölüm yazısına terk edilen.

Pier Paolo Pasolini
Çeviren: Rekin Teksoy

Çizim: Sergio Toppi